

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AMERİKA'NIN AFGANİSTAN MÜDAHELESİNİN SİYASİ
EKONOMİK VE STRATEJİK YANSIMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ghulam Faroq KESKİN

**Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yıldırım TURAN

EYLÜL - 2013

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

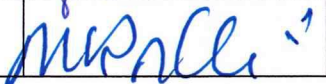
AMERİKA'NIN AFGANİSTAN MÜDAHELESİNİN SİYASİ
EKONOMİK VE STRATEJİK YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ghulam Faroq KESKİN

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Bu tez 09/09/2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Yıldırım TURKAR	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr. Fırat CİCİOĞLU	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr. Klebi MİŞ	Basarısız	

BEYAN

Bu tezin yazılmasın 'da bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde her hangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin her hangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ghulam Farooq KESKİN

09/09/ 2013

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında bilgisi, tecrübesi ve dostça tavrı ile yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Yıldırım Turan'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ve bu günlere ulaşmamda en büyük pay sahibi olan, haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim annem ve Baba'ma ve Celal Bayram Abi'me Şerafettin Hoca'ma ve çalışma boyunca benden desteğini esirgemeyen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Ghulam Faroq KESKİN

09/09/2013

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
GRAFİK LİSTESİ	v
TABLO LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: 2001 ABD MÜDAHALESİ ÖNCESİ AFGANİSTAN GENEL DURUMU	4
1.1. Afganistan Tarihine Genel Bir Bakış.....	4
1.2. Afganistan'ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi	11
1.2.1. Afganistan Coğrafyası	12
1.2.2. Jeostratejik Önemi	12
1.3. Afganistan'ın Etnik Yapısı.....	16
1.3.1. Peştunlar.....	17
1.3.2. Tacikler	18
1.3.3. Türkler.....	19
1.3.4. Özbekler	20
1.3.5. Türkmenler.....	20
1.3.6. Kazaklar	21
1.3.7. Kırgızlar	21
1.3.8. Karakalpaklar	21
1.3.9. Hazaralar	22
1.4. Sovyet İşgali ve Direnişi	22
1.5. Afganistan'da Taliban Dönemi.....	25
BÖLÜM 2: 2001 ABD MÜDAHALESİ SONRASI AFGANİSTAN'IN DURUMU	30
2.1. 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları	30
2.2. 11 Eylül Saldırısı ve ABD'nin Afganistan Müdahalesi	34
2.2.1. Bonn Konferansı	43
2.3. 2001 Sonrası Afganistan Siyasal Sistemi.....	46

2.3.1. 2001 sonrası Afganistan Parlamentosu:	48
2.3.2. Siyasal Sistem ve Seçimler	50
2.3.3. Afganistan'daki Siyasi Partiler	52
2.3.4. Partilerin Meclisteki Üye Sayılarına Göre Analizi:	55
2.4. Kadın Hakları	56
2.5. Medya Özgürlüğü.....	57
2.6. Afganistan'ın Ekonomik Durumu.....	57
2.6.1. Reel Sektör.....	59
2.6.2. Dış Ticaret.....	61
2.6.3. Türkiye ile Ticaret.....	62
2.6.4. Hizmet Sektörü İletişim ve Haberleşme	63
2.6.5. Bankacılık	63
2.6.6. Dünya Bankasının Afganistan Devletine Mali Yardımları.....	66
2.7. Eğitim.....	66
2.8. Sağlık	67
2.9. Elektrik.....	68

BÖLÜM 3: AMERİKAN İŞGALİNİN AFGANİSTAN'IN DÜNYA VE BÖLGE ÜLKELERİ İLE OLAN İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

3.1. Amerikan İşgali.....	69
3.2. 2001 Müdahalesi Sonrası Afganistan'ın Dış İlişkileri	70
3.2.1. 2001 Sonrası Afganistan'ın Dış Misyon Temsilcilikleri	70
3.2.2. Uluslararası Kuruluş Temsilcilikleri Veya Büroları	72
3.2.3. Afganistan'ın Üye Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	72
3.3. 2001 Sonrası Afganistan'ın Bölgesel Politikası.....	72
3.3.1. Türkiye - Afganistan İlişkileri.....	72
3.3.2. Afganistan - Hindistan İlişkileri.....	73
3.3.3. Afganistan - İran İlişkileri.....	73
3.3.4. Afganistan - Pakistan İlişkileri.....	74
3.3.5. Afganistan - Çin İlişkileri	75
3.4. Güvenliğin Tesis Edilmesi İçin Yapılan Çalışmalar.....	77
3.4.1. Tokyo Konferansı	78

3.4.2. Berlin Uluslararası Konferansı.....	78
3.4.4. Uluslararası London Konferansı (2006).....	79
3.4.5. Uluslararası Room Konferansı (2007)	79
3.4.6. Paris Konferansı (2008)	79
3.4.7. Moskova Konferansı (2009)	80
3.4.8. Cenevre Görüşmeleri ve Afganistan’da Güvenlik Sektör Reformu	80
3.4.9. Silahsızlandırma, Terhis Etme ve Sivil Hayata Kazandırma Programı.....	80
3.4.10. Afgan Milli Ordusunun Eğitimi.....	81
3.4.11. Uyuşturucu İle Mücadele	81
SONUÇ.....	84
KAYNAKÇA	88
ÖZGEÇMİŞ.....	95

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	:	Sovyetler Birliği
BM	:	Birleşmiş Milletler
NATO	:	Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı
WTO	:	Dünya Ticaret Örgütü
WMO	:	Dünya Meteoroloji Organizasyonu
WHO	:	Dünya sağlık Örgütü
WFTU	:	Dünya işçi Sendikaları Federasyonu
UNESCO	:	Eğitim Bilim ve Kültür Teşkilatı
ITU	:	Uluslararası Telikomünikasyon Birliği
INTERPOL	:	Uluslararası Polis Örgütü
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
IFC	:	Uluslararası Finans Kurumu
IBRD	:	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
FAO	:	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
ECO	:	Ekonomik İşbirliği Örgütü
UGY	:	Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1 : GSMH ve Tarımsal Büyüme Oranlarını Karşılaştırılması.....	59
Grafik 2 : Gayr gayri safi mili Hasılanın Dağılımı (%).....	60
Grafik 3 : Firmaların Sayısı	61
Grafik 4 : İnternet kullanıcıların Sayısı	63
Grafik 5 : İnternet Kullanıcıların Sayısı	65
Grafik 6 : Merkez Bankasının Rezerv Miktarı	65
Grafik 7 : Eroin Üretim Göstergesi	82

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Gıda Ürünlerinin Büyüme Oranları (1000MT)	59
Tablo 4 : Türkiye ile Afganistan arasındaki Ticaret hacmi.....	62
Tablo 3 : Dış Ticarete başlıca Ortakları ve Sektörel Dağılım.....	62
Tablo 5 : 2001 yıl sonrası Afganistan ile dünya ülkelerinin karşılıklı diplomatik ilişkileri	70

Tezin Başlığı: Afganistan'a ABD Müdahalesinin Siyasi, Ekonomik Ve Stratejik Yansımaları	
Tezin Yazarı: Ghulam Faroq KESKİN	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yıldırım TURAN
Kabul Tarihi: 09/09/2013	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 95 (tez)
Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler	Bilimdalı: Uluslararası İlişkiler
<p>Bu tezin amacı; Amerika Birleşik Devletlerinin 2001 yılında koalisyon güçleri ile birlikte yaptığı askeri müdahalenin Afganistan'a nasıl yansımaları olduğunu boyutlarını incelemek ve aynı zamanda, uluslararası örgütlerin desteğiyle, bu güne kadar Afganistan'a askeri, siyasi, ekonomi, enerji, sosyal ve stratejik alanlarda nasıl yansımaları olduğunu ortaya koymaktadır.</p> <p>Amaç ve sonuçları bakımından: Afganistan'a yapılan askeri müdahalenin araştırma sonucu, hedefinin; sadece, Afganistan'da Amerikan yanlısı bir rejimi ortaya getirmek, hemde kendi çıkarlarını gerçekleştirmektir. Afganistan hükümeti ile birlikte uluslararası teröristlere karşı mücadele etmektedir. ABD' Afganistan'da evrensel ölçüde, uluslararası normlara uygun hukuki ve demokratik bir yönetim yapısı oluşturmaktır.</p> <p>ABD'nin müdahalesi Afganistan halkına neler kazandırdı, hangi alanlarda Afgan halkına huzur getirmesi amaçlanan çalışmalar yapıldı, ABD'nin istikrarlı ve demokratik bir yönetimin oluşturulmasında ne kadar katkı sağladığı tespit edilmeye çalışılmıştır.</p> <p>Tezin içeriğinde esas olarak, koalisyon güçlerinin askeri müdahalesinin amaçları, hukuki durumu, sonuçları ile Afganistan'da oluşturulan yeni yönetimin özellikleri, ekonomik durumu, devlet otoritesinin sağlanması ve yönetsel yapının kurulması amacıyla düzenlenen, önemli uluslararası konferans ve toplantılara'da yer verilmiştir. Ayrıca Afganistan'ın jeostratejik önemi ve bu nedenle bölgede yaşanan hâkimiyet mücadelesi, 11 Eylül sonrası Afganistan'ın bölge ve dünya devletleri ile olan ilişkileri, Sovyet işgali, Afganistan'da Taliban ve kökten dinci İslami terörizm, uluslararası örgütler ve askeri güçler ele alınmıştır.</p>	
Anahtar kelimeler: Afganistan, ABD, NATO, Ekonomi, Demokrasi.	

Title of the Thesis: Political, Economic and strategic implications of American Intervention in Afghanistan

Author: Ghulam Faroq Keskin **Supervisor:** Assist. Prof. Dr. Yıldırım TURAN

Date: 09/09/2013 **No. of pages:** viii (pre-text) + 95 (main body)

Department: International Relations **Subfield:** International relations

The purpose of this thesis to examine dimensions of the interference of the USA and the coalition powers with Afghanistan as well as to reveal the reflections in the political, economic, energetic and strategic fields with the support of international organizations. In terms of its purpose and results, whether the target of the military interference with Afghanistan is only to eradicate the terrorists in Afghanistan and to set up a universal democratic regime is evaluated. The benefits that the USA has obtained through the interference and to what extent the USA has contributed to a stable and democratic government have been examined.

The thesis includes the purposes of the interference of the coalition powers, the legal situation and consequences as well as the characteristics of the new government in Afghanistan, and important international conferences and meetings that aims to set up the new governmental structure and to enable the state authority. Also, the following topics have been examined: the geostrategic importance of Afghanistan and the struggle for domination in the area it brings as well as Afghanistan's relations with the states in the region and in the world after September 11, the Soviet invasion, Taliban and fundamentalist Islamic terrorism, international organizations and military powers.

Keywords: Afghanistan, Economy, Taliban, USA, democracy.

GİRİŞ

Bu araştırmanın konusu Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a müdahalesinin siyasi ekonomik ve stratejik yansımalarını ortaya koymaktır. Bu konu kapsamında çalışmanın ana sorunsalı Amerika Birleşik Devletleri'nin müdahalesinin amaçları, nedenleri ve sonuçları neler olabilir sorusuna cevap aramaktır. ABD'nin koalisyon güçleri ile birlikte yaptığı müdahalenin siyasi ve ekonomik olarak nasıl yansımaları olmuştur? Afganistan'ın güvenliğine, eğitim öğretimi; kalkınması'na, demokrasi'nin gelişmesine, iktisadına nasıl yansımaları olmuştur? Bu sorular etrafında bu çalışmada inceleme yapılmıştır.

ABD'nin Afganistan müdahalesinin hedeflerini kabaca şöyle sıralayabiliriz:

- Afganistan'ın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması,
- Afganistan halkının beklentilerine cevap verebilecek siyasi ve ekonomik bir sistemin kurulması,
- Afganistan halkının demokratik bir yönetime sahip olmasını sağlamak,
- Afganistan'ın komşu ülkelerden gelebilecek baskı ve etkilerini önleyebilecek bir güce sahip olmasını sağlamaktır.

Afganistan bölgedeki konumu bakımından yani Orta Asya, Çin ve Hint yarım adasındaki stratejik konumundan dolayı büyük güçlerin her zaman ilgisini çekmiştir. Afganistan, tarihi boyunca sürekli olarak emperyalist güç odakları ve komşuları arasında çatışma alanı olmuştur. Afganistan tarihine bakıldığında, geçmişten günümüze kadar bu ülkelerin çeşitli oyunlarının oynandığı bir ülke olarak göze çarpmaktadır.

Afganistan tarihte dışardan gelen birçok güç tarafından denetim altına alınmıştır. Nitekim milattan önce; Pers (M.Ö. 500- M.Ö. 338) ve Büyük İskender'in (M.Ö. 334- M.Ö. 325) devletlerinden başlayarak İslam ordularının (M.S. 670 yılında bölgeye hâkim olmaya başlamasıyla, Gazneliler, Selçuklular, Kuşanlar, Baburiler, Karahanlılar ve birçok Türk İmparatorluklarının) hâkimiyeti altında kalmıştır. Başka bir deyişle, 1747 yılında Kandahar Şehrinde Ahmet Şah Dürrani tarafından kurulan bugünkü Afganistan'a kadar birçok ülke ve imparatorlukların müdahalesine maruz kalmıştır. 19. yüzyılın ortalarında Sovyetler Birliği ile İngiltere'nin Afganistan üzerine yapmış

oldukları planlar, 20. yy'ın sonunda İngiltere'nin yerini Amerika Birleşik Devletleri'nin almasıyla tekrar gündeme gelmiştir. 1919 yılında Amanullah Han liderliği ile Afganistan İngilizlerden bağımsızlığını kazanmış ve daha sonra Şah Amanullah Afganistan'ı dünyadaki gelişim sürecine bütünleştirmek için uğraşmıştır.

1928'de Habibullah Han Kalekaninin isyanıyla Amanullah Han devrilmiş ve bir yıl süren Kelakani hâkimiyeti başlamıştır. 1929'da Nadir Han iktidarı ele geçirmiş ve 1933'e kadar da monarşi idaresini devam ettirmiştir. Bu yıllar arasında bir öğrenci tarafından suikast sonucu öldürülmesi üzerine Nadir Han'ın yerine Oğlu Zahir Şah iktidara getirilmiştir. 1973'e kadar iktidarı elinde bulunduran Zahir Şah amcasının oğlu Davut Han tarafından bir askeri darbeye devrilmiştir.

Davut Han devrim yaptıktan sonra monarşi sistemini yıkarak yerine Cumhuriyet rejimini getirmiştir. Bu yönetim de 1978 yılında Komünizm taraftarlarınca yıkıldı. Afganistan 1979 yılında ülkenin yönetimini ele geçiren komünistlerin isteği üzerine Sovyet işgali başlamıştır.

Afganistan halkının mücadelesi sonucu 1989 yılında SSCB büyük bir mağlubiyete uğramıştır. İşgalin bitiminden ve Afganistan Komünistlerinin parçalanmasından sonra, İslami bir devlet kurulmuştur. İslami gruplar arasındaki iktidar mücadelesi bir süre sonra kavmiyetçiliğe dökülmüştür. Nitekim milliyetçilik ve kavmiyetçilik ülkede iç savaş ve halkın huzursuzluğuna sebep olmuştur. Taliban'ın yönetim gelmesi ise ülkeyi tamamen derin bir kargaşa ve dünyadan izole edilmesine neden olmuştur.

11 Eylül olaylarından sonra Taliban iktidarı ABD'nin müdahalesi ile yönetimden uzaklaştırılmış ve yerine geçici bir hükümet ülkenin kontrolünü ele geçirmiştir. Müdahale sonrası Afganistan tarihinde ilk kez, azınlıklara resmi olarak siyasi ve kültürel haklar tanınmıştır. Bu değişikliklerden sonra Afganistan dünya devletleri tarafından tanınmaya başlamış ve Afgan halkının sahip olması gereken siyasi ekonomik haklar kullanılmaya başlanmıştır.

Müdahale sonrası Afganistan halkının iradesi ile seçtiği yöneticileri iş başına gelmiştir. Aynı zamanda BM başta olmak üzere NATO ve diğer uluslararası kuruluşların yardımıyla müdahaleden bu yana siyasi ekonomik ve stratejik alanlardaki gelişmeler ile birlikte halkın iradesi daha da güçlendirilmeye çalışılmıştır.

11 Eylül 2001 yılında gerçekleşen terör hadisesinden sonra ABD ve müttefiki olan ülkelerin, teröristlerin saklandığı ülke Afganistan'a müdahale etmeleri başta ABD ve müttefikleri olmak üzere teröristlere gereken cezanın verilmesi gerektiği düşüncesiyle, Birleşmiş Milletler'in kararıyla meşru müdafaa olarak bu ülkeye müdahale edilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Çalışmanın muhtemel getirilerini şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- Afganistan'ın tarihi ve stratejik öneminin ortaya konması,
- Afganistan'da 2001 sonrası oluşturulan siyasal sistemin nasıl işlediğinin görülmesi,
- Amerikan işgali sonrasında Afganistan'ın Dünyadaki konumu ve diğer ülkelerle olan ilişkilerinde hangi dereceye ulaşabildiğinin gösterilmesi.

Çalışmanın Amacı

Amerika Birleşik Devletlerinin 2001 Afganistan Müdahalesinin Afganistan'a olan siyasi, ekonomik ve stratejik alanda yansımaları, bunun boyutları ve ne derece yararlar sağladığının analizini yapmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Tezin hazırlık sürecinde Özbekçe, Farsça ve Türkçe kaynaklar, BBC haberleri, kitaplar, dergiler, gazeteler ve anayasaların yanında internet bilgilerine de başvurulmuştur.

Tez bir giriş ve üç bölümden oluşmakta olup, ilk bölümde Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan müdahalesi öncesi Afganistan'ın genel siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısı ortaya konmuş, ikinci bölümde müdahale sonrası Afganistan'da siyasal ve ekonomik sistemin nasıl etkilendiği ve demokrasinin nasıl geliştiği, üçüncü bölümde ise Amerika Birleşik Devletlerinin işgalinden sonra Afganistan'ın dünya ve bölge ülkeleri ile olan dış ilişkilerindeki yansımaları hakkında bilgiler verilmiştir.

BÖLÜM 1: 2001 ABD MÜDAHALESİ ÖNCESİ AFGANİSTAN GENEL DURUMU

1.1. Afganistan Tarihine Genel Bir Bakış

Afganistan tarihini kısaca istilalar tarihi olarak tanımlamak mümkündür. Asya'nın kalbi olarak da kabul edilen Afganistan, coğrafi konumu nedeniyle sadece bugün değil tarih boyunca dört bir yandan istila girişimlerine sahne olmuştur. Bölgeye yönelik bilinen ilk istila hareketi M.Ö. 500 yılında İranlılar tarafından gerçekleştirilmiştir. İran hükümdarı Dara'nın orduları Afganistan'ı işgal ederek yaklaşık 200 yıl bölgede hüküm sürmüşlerdir. Afganistan'daki İran hâkimiyeti M.Ö. 300'lerde Makedonya Kralı Büyük İskender'in doğu seferine çıktığı sırada sona ermiştir. Bunun akabinde bu topraklarda Yunanlıların kurduğu Bahtari Devleti yaklaşık bir asır süren hükümdarlığından sonra kuzeyden gelen baskılar sonucu M.S. 50'de yıkılmıştır. Horasan ve Sistan olarak ikiye ayrılan Afgan toprakları M.S. 50 yılında sonra Türklerle (İskitler, Sakalar, Selçuklular, Gazneliler, Baburiler, Karahanlılar, Avşarlar Akhunlarla) tanışmıştır. İslâm, Afganistan'a Hz. Osman veya Muaviye'nin Basra valisi Abdurrahman bin Semure'nin bu ülkeye gönderilmesiyle ulaşmıştır.¹ Afgan halkının İslâm'la tanışmasından sonra bu din onların arasında hızla yayılmaya başlamıştır. Daha sonra ülke kabile başkanlarıncı yönetilmiştir. 9. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir kısmı Sâ mâniler'in eline geçen Afganistan'da daha sonra Gazneli Devleti kurulmuştur.²

Gaznelilerin ardından ülke Selçukluların hâkimiyetine girmiştir. 635 yılında Hz. Osman'ın halifeliği döneminde ve Muaviye'nin Basra valisi Abdurrahman bin Semure'nin bu ülkeye gönderilmesiyle İslam Afganistan'da tanınmaya başlamış³. İslam orduları Afganistan'a fetih seferleri düzenlemiştir. Kısa süren fetihler sırasında Halaç Türklerinin kontrolündeki halk, İslam'ı kolayca benimsemiştir. Böylelikle 7. yüzyılın sonlarında Afganistan toprakları bugüne değin süregelen İslam geleneğiyle tanışmıştır. Bazı kaynaklarda İslam ordularının Afganistan'a, Horasan'ın iki önemli şehri Herat ve Belh üzerinden geldiği görülmektedir. Arapların ardından Afganistan'da merkezi

¹ Akkurt, Mehmet, *Afganistan'ın Yapılanması'nın Siyasi ve Ekonomik Stratejileri*, Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s. 11-12,

² Gulam Muhammed GUBAR, *Afganistan Der Mesir-i Tarihi*, İntişarati Muhsin Kitabevi, Kabil, 2012, s. 354.

³ Emimi, Kazım, *Afganistan Buhranı*, Afganistan, 2011. s. 11.

otoritenin bulunmamasından dolayı kendilerine “Şah” adı verilen yerel yöneticiler hüküm sürmüşler. Ardından Samani, Gazneli, Büyük Selçuklu Devleti ve Harzemşahlar gibi Müslüman-Türk devletleri hâkim olmuştur. 10. yüzyılın sonlarında Samani devletinin bir asırlık hâkimiyeti son bulmuştur. Sebüktegin 977 yılında Gazne’de bir devlet kurmuştur. 1030’a kadar Asya’nın en büyük sultanı olarak kalan Gazneli Mahmud, Hindistan’ı Afganistan üzerinden fethederek Lahor’da bir üs kurmuştur. Selçuklu Sultanı Sencer’in 1157 yılındaki vefatının ardından Afganistan’da Gurlular ve Harzemşahlar bir müddet hüküm sürmüştür.

Nihayetinde 1220 yılındaki Moğol istilası bu toprakları yeni bir yönetimle tanıştırdı. Bundan sonra bölge 14. yüzyılın sonlarından itibaren yeniden Türk hâkimiyetine girdi. Parçalanmış bir şekilde Asya’nın muhtelif bölgelerinde devam eden Moğol hâkimiyeti, Orta Asya’da kalan Türk boylarını bir araya getirerek kendi adını verdiği güçlü bir devlet kuran Emir Timur tarafından yıkılmıştır. Emir Timur Devleti 1405’e kadar devam etmiştir. Emir Timur’un torunu Şaruh, 1477’ye kadar Türkistan’ın büyük bir bölümünde hüküm sürmüştür. Şaruh başkent olarak Herat’ı seçmiştir.

Şaruh’tan sonra Sultan Hüseyin Baykara 1506’ya kadar hâkimiyeti elinde tutmuştur. Timur’un kurduğu devlet, ölümünden sonra dağılmışsa da torunlarından Muhammed Babür’ün bölgede kurduğu Türk devleti uzun süre yaşamıştır. Babürlüler de diğer devletler gibi Hindistan’ı ele geçirmeyi hedefledi. Sınırlarını Hindistan’ın içlerine kadar genişletti. Babür Devleti içerisindeki kabileler arasında meydana gelen anlaşmazlıklar, 18. yüzyılda bu devletin zayıflamasına neden olmuştur⁴.

Afganistan 16.-17. ve 18. yüzyıllarda üç kısma ayrılmıştı. Kuzey Özbeklerin, batı Perslerin ve doğu da Moğol İmparatorluğu’nun yönetimindeydi. Afganlar (Gılzay Peştuları), 18. yüzyılda Pers hükümlerine karşı ayaklandı.(kerimi, 2010: 5).Pers ordusu bozguna uğradı ve daha sonraki yıllarda Afganlar tüm Pers İmparatorluğu’nu ele geçirdi. Daha sonra Gılzay Peştunları Durrani Peştunları tarafından bozguna uğratıldı ve Durraniiler Afganistan’ın yeni hâkimleri oldu. Ahmet Şah Durrani, o zaman Afganistan’ı elinde tutan İran şahı Nâdir’in 1747’de öldürülmesinden sonra Kandahar’ı ele geçirdi ve zamanla hâkimiyet sınırlarını genişletti.

⁴ Aliye, YILMAZ, *Afganistan’da Kadının Sosyal Statüsü Ve Din Eğitimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005.s. 12.

1747’ yılında Nadir Şah Afşar, kendi sarayında hizmetçilerinden birisi olan Ahmad Dürrani Kaçar tarafından öldürülmüştür. Akabinde Peştunlardan oluşan 4.000 askerle Afgan kabilelerini birleştirerek ilk milli Afgan devleti kurulmuştur. Ahmad fırsattan faydalanarak kendi bölgesi olan Kandahar’ı başkent yapmış ve bugünkü Afganistan’ın temellerini atmış oldu. İlk Loya Jirga’da (Milli meclis) Ahmet Şah Dürrani ülkenin kralı olarak seçilmiştir. Afganistan’daki bütün etnik gruplar kendisini lider olarak kabul etmiştir. Ahmed Şah Dürrani, hükümdarlığı süresince ufak tefek beylikleri, kabilelileri, parçalanmış eyaletleri birleştirmeyi başarmıştır.

Hindistan seferlerinde Özbek Buhara Emirliği ve Afgan Türkistan’ı olarak bilinen geniş bir bölgeyi ele geçiren Ahmed Şah her ne kadar Buhara Emirliği’nin üzerine asker gönderdiyse de, iki ordu Müslüman oldukları gerekçesiyle birbirleriyle savaşmamışlardır. Dürrani’nin 1772 yılındaki vefatının ardından Afganistan güç kaybederek kabile ayrışmaları yeniden başlamıştır. Ülke sırasıyla Dost Muhammed Han (1826-1863), Abdurrahman Han (1880-1901), Habibullah Han 1901-1919 tarafından yönetilmiştir.

1839’da İngilizler Sihlerle işbirliği yaparak Afganistan’ı işgal ettiler. Ancak o zamanki Afgan hükümdarı Dost Muhammed İngilizleri ülkeden çıkarmayı başarmıştır. Fakat İngiliz işgali ülkedeki birliğin bozulmasına ve dağınıklığa yol açmıştır. Bunu sonraki yıllarda iç karışıklıklar izlemiştir. İngilizler Ruslarla işbirliği yaparak 1878’de ülkeyi ikinci kez işgal etmişlerdir. Bu ikinci işgal 1880’de sona ermiş ve bu tarihte Abdurrahman Han, Afgan tahtına geçmiştir. Abdurrahman Han sağlığının bozulması sebebiyle tahtını 1901’de oğlu Habibullah’a bırakmak zorunda kalmıştır. İlk İngiliz-Afgan Savaşı (1839–1842) İngiliz ordusunun bozguna uğramasıyla sonuçlanmıştır.⁵

İngilizler, Dost Muhammed’den boşalan koltuğa eski Afgan kralı Şah Şuca’yı geçirdi. Ancak Afgan halkının İngiliz işgaline karşı direnişi sürdü. Özellikle ünlü Afgan kahramanı Akbar Han’ın başarıları, İngilizlere büyük darbe vurdumuştur. Aralarında Hint askerlerinin de bulunduğu 16.500 kişilik İngiliz ordusu tamamen yenilgiye

⁵ Kava AHMADİ, *Tahlil Hai az Sulh*, , Nasır Khisrav yay, 2012, s.98.

uğratıldı. Bu zaferin ardından Dost Muhammed tekrar ülkesine döndü ve yeniden Afganistan emiri oldu⁶.

Ancak İngilizlerin Afganistan üzerindeki emelleri Rus tehlikesinden dolayı son bulmadı. Afganistan'ın işgali sürekli olarak gündeme geldi. 1878 yılında Dost Muhammed'in oğlu Şir Ali'nin liderliğindeki Afganistan, ikinci kez İngiliz-Afgan Savaşı (1878–1880) Emir Şir Ali'nin Kabil'de bir İngiliz heyetini kabul etmemesiyle başladı. Bu anlaşmazlık sonrası İngilizlerin desteklediği Emir Abdurrahman Afgan tahtına getirilmiştir. Onun yönetiminde, XIX. Yüzyılın sonlarında (1880–1901) Ruslar ve İngilizler tarafından bugünkü Afganistan'ın sınırları çizilmiştir. Bunun sonucunda Afganistan'ın dış ilişkileri İngilizlerin kontrolü altına girmiştir. Emir Abdurrahman'ın İngilizlerle 1893 yılında yaptığı Durand Sınır Anlaşmasıyla Afganistan'ın doğu ve güney sınırlarına dayanan İngilizler, onu çaresiz kalmasından dolayı yeni bir anlaşmaya mecbur bıraktılar. Çizilen mevcut sınırlar günümüzdeki birçok siyasi problemin de temelini oluşturmuştur. 12 Kasım Durand Hattı olarak adlandırılan 2450 km uzunluğundaki bu yeni sınır, Afganistan'ı nüfusunun üçte birinden mahrum bırakmıştır. Durand hattı Afgan halkını yapay bir şekilde bölmüş ve doğal olmayan bir sınır çizilmiştir. Bugün Afganlıların arasında çokça eleştirilen Durand Anlaşması, Emir Abdurrahman'ın çaresiz kalmasından dolayı imzaladığı bir teslimiyet anlaşmasıdır⁷.

Habibullah'ın 19 Şubat 1919'da öldürülmesi üzerine yerine yenilik yanlısı oğlu Emanullah geçti. Emanullah Han'ın Ruslara yaklaşması İngilizlerle arasında savaş çıkmasına yol açtı. Bu savaş 8 Ağustos 1919'da Ravalpindi Anlaşması'yla sona erdirildi. Emanullah'ın Hindistan'a saldırmasıyla 1921 yılında İngilizler üçüncü kez Afganistan'ı işgal etti. Ancak İngilizler Afganistan karşısında bir kez daha mağlup oldular. Emanullah Han Afganistan'ın dış işlerini kontrolü altına aldı. Lenin'in yayımlacı politikası, Rusların sıcak denizlere açılma projesini yeniden raftan indirdi. Sovyetler Birliği 1920'de bir zamanlar Afgan Krallığı'nın içinde yer alan Buhara Hanlığı'nı işgal etti. Buhara Hanlığı 1924 yılında tam olarak Sovyetler Birliği'ne katıldı ve bir milyon Buharalı Afganistan'a sığındı.

⁶ İrfan POLAT, *11 Eylül Terör Saldırıları ve Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan Müdahalesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, , Isparta, 2006.

⁷ Seyit Mübeşşir KASANI,, *Afganistan Der Du Nim Karn-i Ahir*, çev. Emimi, Muhammed Kazim, Ceride-i Azad-i Meymene, Faryab, 2009, s. 9.

Yeni işgallere zemin hazırlayan 19. Yüzyıl, Afganistan'ın İngiltere ile Rusya arasındaki büyük oyunu Afgan tarihinin dönüm noktalarından biridir. Ülkenin kapılarını Avrupa'ya açan Habibullah'ın 19 Şubat 1919'da bir suikasta kurban gitmesi üzerine, yerine yenilikçi fikirleriyle tanınan oğlu Emanullah Han geçer. Kendine Mustafa Kemal'i örnek alan Emanullah aynı reformları Afganistan'da uygulamaya kalkınca 1929'da ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Bunun üzerine sürgünde bulunduğu Fransa'dan geri dönen Nadir Han kargaşa ortamından yararlanarak iktidarı ele geçirir⁸. Afgan Kabile Meclisi (Loya Jerge) ülkeye kısa sürede istikrarı getiren Nadir Han'a Şah unvanı vererek tahta çıkarır (16 Ekim 1929). Halkın dini hassasiyetini de göz önünde bulunduran Nadir Şah sağlam bir idare kurar. Şahsi bir düşmanı tarafından 1933'te öldürülmesi üzerine yerine çocuk yaştaki oğlu Zahir Şah getirilir. Zahir Şah babasının kurduğu idare sayesinde uzun yıllar iktidarda kalır.

Zahir Şah, 1947'de kurulan ve kendisi için bir tehlike olarak gördüğü Pakistan'ın İngilizlerce desteklenmesi üzerine Sovyetler Birliğine yaklaştı. Sovyet yönetimi bunu çok iyi değerlendirerek Afganistan ordusu içinde kendine taraftar yetiştirdi. Bundan rahatsız olan Zahir Şah, Sovyet nüfuzunun daha fazla yayılmasını önlemek amacıyla başbakanı Davud Han'ı görevden aldı. Ancak Davud Han, 1973'te Sovyetler' in desteğiyle bir darbe yaparak Zahir Şah'ı tahttan indirmiştir. Sovyetler kadrolaşma politikası izleyerek hemen yetiştirmiş oldukları adamlarını Afganistan'ın önemli kilit noktalarına getirmeye başladılar. Bundan rahatsız olan Davud Han bazı Marksistleri tutuklattı. Bunun üzerine ordudaki Marksist subaylar 1978 Nisan'ında Davud Han'a karşı bir darbe gerçekleştirerek onu öldürdüler. Yerine hapse attığı Marksist lider, Nur Muhammed Terakki'yi geçirdiler. Nur Muhammed Teraki, sert bir Marksist politika izlemeye başladı. Bu durum ülkede silahlı isyanlara yol açtı. Teraki'nin politikasına karşı çıkan Hafizullah Emin Eylül 1979'da bir darbe gerçekleştirerek onu öldürdü.⁹

Sovyet yönetimi istemedikleri kişi olan Hafizullah Emin'i görevden almak ve ülkede hâkim kılınmaya çalışılan komünist rejime karşı başlamış olan isyanları bastırmak amacıyla 27 Aralık 1979'da Afganistan'a doğrudan askeri müdahalede bulundu.

⁸ Gulam Muhammed GUBAR, *Afganistan Der Mesir-i Tarihi*, Meyvend Yayınevi, Kabil, 2005, s. 354.

⁹ Ali ABADİ, *Tarihi Siyasi Mutafarika*, Balhl yay, 2012, s.145.

Sovyetler 24 Aralık 1979'da Kabil'e asker indirerek Emin'i tasfiye etti. Ülkede bulunmamasına rağmen Babrak Karmal'in devrim Konseyi başkanlığına getirildiği bildirildi. Kendi kurdukları hükümetin daveti üzerine de 28 Aralık'tan itibaren tüm ülkeyi işgal ettiler. Sadece bir piyon olan Babrak Karmal ise 1 Ocak 1980'de Moskova'dan dönerek Sovyetler' in kurduğu yönetimin başına geçti. Afgan halkının uydulaşma sürecine tepkisi çok sert oldu.

1978'de iktidara gelen Muhammed Teraki'nin İslam karşıtı uygulamaları Hizbii İslami ve Cemiyeti İslami gibi mücahit grupların kurulmasına neden olur. Ülke geneline yayılan cihat ruhunu kuvvetlendiren işgal bu iki büyük mücahit grubu güçlendirdiği gibi yeni grupların doğmasını da beraberinde getirir. Afgan ordusunun ve polis gücünün tamamına yakını mücahit saflarına katılmıştır. 115 bin kişilik Kızıl Ordu desteğini arkasına alan Babrak Karmal 'birkaç çapulcu' olarak nitelediği mücahitlerin bir türlü üstesinden gelemez. Sovyetler, şehirleri denetim altında tutarken kırsal kesimler Mücahitlerden sorulur hale gelmiştir¹⁰.

İşgal, uluslararası toplumdan da çok sert tepki görmüştür. Tepkinin etik boyutu olduğu kadar ulusal çıkarılara da dayandığı başka bir gerçektir. 1980'de İslamabad'da toplanan İslam Konferansı, Sovyetler Birliği'ni açıkça işgalci olarak nitelemiştir. BM de Afganistan'daki yabancı askerlerin çekilmesi yönünde karar alır. Bütün bunlardan daha önemlisi ise ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki yumuşama dönemi yerini Afgan işgali ve Reagan'ın iktidara gelişiyle tekrar soğuk savaşa bırakır. Gorbaçov'a kadar iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginlik had safhaya ulaşmıştır. Sovyetler'in Çarlık Rusya'sından miras aldıkları sıcak denizlere inme idealinden endişe duyan ABD işgale karşı mücadele eden mücahitlere yoğun destek vermiştir. Pakistan, İran ve daha birçok İslam ülkesinin desteğini arkasına alan mücahitler yenilmez denilen Kızıl Ordu efsanesini yerle bir etmişlerdir. Afgan cihadı mit haline getirilen Kızıl Ordu balonunu patlatarak Sovyet İmparatorluğu'nun tarihe karışmasına neden olmuştur. Sovyet yönetimi İslami direniş karşısında başarısız kalan Babrak Karmal'ı 1987'de görevden alarak yerine Muhammed Necibullah'ı geçirdi. Muhammed Necibullah Sovyetlerin Afganistan'ı terk etme kararı alması üzerine muhalefetle uzlaşma arayışlarına girmiştir. Bu çerçevede ilk etapta tek taraflı ateşkes ilan edilerek rejimin İslami olduğu öne sürülür. Politikalarının bir uzantısı

¹⁰ Muhammed İbrahim ATAİ, *Tarihi Muasir-i Afganistan*, çev., Cemi Rahman Kamgar, Meyvend Yayınları, 2005, s., 19.

olarak devletin ismi Afganistan Cumhuriyeti (Temmuz 1987) olarak değiştirilir. Ama tüm bu girişimler de sonucu değiştirememiştir. Necibullah'ın en önemli komutanlarından Abdu Raşid Dostum' un mücahit saflarına katılmasıyla Kabil, Ahmet Şah Mesut önderliğindeki mücahitlerin eline geçer 1992 Necibullah da Taliban tarafından infaz edileceği 1996 yılına kadar BM'ye sığınmıştır¹¹.

Dünyanın en büyük ordusu olan Kızıl Ordu'yu dize getiren mücahitlerin sırf kişisel ihtirasları yüzünden kendi aralarında çatışmaları ve yüzlerce masum insanın ölümüne neden olmaları hem İslam dünyasında hem de kendi halkımız nezdindeki itibarlarını zedelemiştir. Bu manasız savaşın en büyük kurbanı olan Afgan halkı tepkisini iç savaştan harap olmuş Kabil sokaklarına “Alın yedi keçinizi yedi büyük mücahit grup verin dört ayımızı Sovyet yanlısı dört Afganlı” ya yazarak dile getirir. Sovyetler' in dağılmasıyla birlikte arkasındaki desteği tamamen kaybeden Necibullah, mücahitlerin karşısında daha fazla dayanamayacağını anlayınca çareyi, Kabil'de mücahitlerle görüşmelerde bulunarak yeni bir yönetim oluşturup kaçmakta bulmuştur. Necibullah'ın kaçmasından sonra mücahitlerin Kabil'e girmeleri ve hâkimiyeti ele almaları fazla zaman almamıştır. Bu gelişmelerin ardından 28 Nisan 1992 tarihinde Sıbğatullah Müceddidi'nin başkanlığındaki Geçici Konsey Afganistan'da yönetimi devraldı. Geçici Konsey'de başbakanlığa da Hizbi İslami'nin ileri gelenlerinden Abdussabur Ferid getirildi. Ancak Afganistan'da İslami bir yönetimin işbaşına gelmesinden dolayı endişeye kapılan Batı basını derhal devreye girerek mücahitler arasında geçmişte ortaya çıkmış olan bazı ihtilafları kullanmaya başlamıştır. Rusya Afganistan yönetiminin ve mücahit gruplarının Orta Asya'daki Müslüman halkları etkilemesinden de endişe ediyordu. Dolayısıyla bu ülkeye karşı askeri tehdit gücünü kullanmaktan çekinmemiştir.

Afganistan'ın Sovyet işgalinden kurtarılmasına ve ülkedeki komünist rejime son verilmesine rağmen iç çatışmaların sona ermemesi ve mücahit grupları arasındaki anlaşmazlıkların devam etmesi ülkenin en önemli iç meselesi halindedir. Bu durum ülkede belli bir siyasi düzenin oturtulmasına ve dış dünyayla bağlantıların kurulmasına da engel teşkil ediyor. Molla Ömer önderliğindeki Peştun asıllı medrese öğrencilerinden oluşan Taliban hareketi umutların tükendiği böyle bir ortamda doğar 1994 Molla Ömer, ABD ve Pakistan'ın yardımıyla, 1994'de Taliban'ın baş lideri olarak ortaya çıktı ve çok

¹¹ Yavuz SELİM, *Afganistan Ve Dostum*, Hiler, Ankara, 2004, s. 46.

kısa bir süre içinde Pakistan'ın da yardımıyla, Taliban Afganistan'ın önemli şehirlerinin kontrolünü ele geçirmiştir. Önce Kandahar'ı sonra Herat, Kâbil, Mezari Şerif ve son olarak da Bamiyan'ı ele geçirmişlerdir. Fakat bunların hiçbiri, İslamabad ve Washington'un katılımı olmaksızın gerçekleşemezdi. Taliban'ın, yakın zamana kadar onu finanse etmeye devam eden Amerika'dan yaklaşık 10 milyar dolar aldığı tahmin ediliyor.

Yaşamın, on yedi yıl aradan sonra tekrar normale döndüğü ülkede devlet Hanefi mezhebinin en keskin yorumları temel alınarak yeniden yapılandırılır.¹²

Irak'a yönelik askeri müdahale de göstermiştir ki; Afganistan saldırısı ABD 'nin iddia ettiği gibi sadece terörle mücadele amaçlı olmayıp, uzun süredir planlanan küresel stratejinin bir parçasıdır. Afganistan'la başlayıp Irak'la devam eden bu saldırı kampanyasının devam edeceği muhtemel gözükmektedir. Bu küresel oyunda başlangıç noktasında yer alan Afganistan'a ise 19.yüzyılda olduğu gibi ev sahibi rolü biçilmiştir. Afganistan'daki tarihsel süreç bu ülkenin zayıf bir devlet yapısına sahip olmasının arkasındaki nedenleri ortaya koymaktadır. Afganistan'ın coğrafi konumundan ötürü büyük güçlerin etkinlik mücadelesine sahne oluşu ve dış güçlerin müdahalelerine maruz kalışı, bu devleti çeşitli dış dinamiklerin etkisine açık bırakmıştır.¹³

1.2. Afganistan'ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi

Eski çağda Aryana, ortaçağda Horasan diye adlandırılan, 1747 tarihinden bu yana Afganistan adıyla bilinen bugünün "Afganistan İslam Cumhuriyeti" Orta Asya, Güney Asya, Ortadoğu ve Kafkasya arasında kesişme noktasında yer alan bir ülkedir. Afganistan, bu önemli coğrafi konumundan dolayı tam bir kilit ülke durumundadır.¹⁴ Coğrafi, tarihi, kültürel ve stratejik olarak Orta Asya'nın bir parçası olan Afganistan'ı, siyasi ve dini coğrafyası, Güney Asya ve Ortadoğu'ya yakınlaştırmaktadır¹⁵.

Bir yandan İran-Arap Denizi-Hindistan, diğer yandan Orta Asya-Güney Asya arasında bir kavşak noktası oluşturan konumu, bu ülkeye tarih boyunca büyük önem kazandırmıştır.

¹² Muhsin RANANI, *İqtisadi Siyasi Munaqişei Atmi İran*, yay, Balhi, 2013, s.89.

¹³ Muhammed HAŞİMİ, *Siyasi tedad safahat*, yay Bayhaqi, 2013, s.65.

¹⁴ Mavkiati coğrafiyayı Afghanistan, <http://www.avarah.blogfa.com/post-29.aspx> (Erişim Tarihi 19.08.2013)

¹⁵ Esadullah OĞUZ, *Hedef Ülke Afganistan*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2001, s. 25.

1.2.1. Afganistan Coğrafyası

Afganistan; Orta Asya, Hindistan Yarımadası ve Orta Doğu ülkeleri arasında yer almaktadır. Afganistan; Batıda İran, doğuda ve güneydoğuda Pakistan Kuzeydoğu uçta Çin, kuzeyde Türkmenistan ve Özbekistan, kuzeydoğuda Tacikistan ile sınırları olan toplam 652.100 km'lik yüz ölçüme sahip bir ülkedir. Afganistan'ın coğrafi yapısı genellikle üzerinde sıradağların bulunduğu yaylalardan ve yer yer ovalardan oluşmaktadır¹⁶.

Afganistan'ın büyük çoğunluğu, özellikle orta ve kuzeydoğu bölümü, dağlık bir yayladır. Dağların %49'undan fazlası iki bin metreden yüksektir. Bu dağların en büyüğü olan, Kuzey Pakistan'da başlayıp ülkenin merkezini kaplayan ve Kuzeydoğu Afganistan'ın içlerine kadar uzanan Hindu kuş Dağları, dünyanın ikinci yüksek dağ sistemidir. Hindu kuş Dağları ülkenin kuzeyi ile diğer kesimleri arasında bir sınır gibi durur ve ülkeyi merkez dağlık bölge, güney platosu ve kuzey ovaları olmak üzere, üç farklı coğrafi bölgeye ayırır. Ülkenin doğu kısımlarında bulunan, Vahan Koridoru olarak adlandırılan bölgede dağların yüksekliği 7 bin metreyi bulur. Afganistan'da birçok bölgede farklı dil veya lehçeler konuşulmakta, ülke genelinde kullanılan dil sayısı otuzu bulmaktadır.¹⁷

1.2.2. Jeostratejik Önemi

Ortak tarihi ve kültürel benzerliğinin yanında coğrafi olarak da Afganistan Orta Asya'nın bir parçasıdır. Orta Asya, coğrafi olarak, çok farklı şekillerde tanımlanabilir. İstanbul'dan Çin'e kadar bir bölgeyi tarif etmek için kullanılabilmesi gibi, Amuderya ve Sirderya nehirleri arasındaki bölgeye yani Meveraünnehir bölgesine karşılık da kullanılabilir. İdari ve siyasi olarak ise Sovyetler Orta Asya'yı Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ile Kazakistan devletlerinin sınırlarını içine alan bölge için kullanılmıştır. Güney Asya'nın bu kilit bölgesinin jeopolitik şekillenmesinde tarihsel süreç ve coğrafi konum faktörü önemli rol oynamıştır. Bölge Orta Asya, Ortadoğu ve Hint

¹⁶ Muhammed Kazım EMİNİ, *Coğrafyayı Umumi Faryab*, Afgan Mesleki yay. Kabil, 2009, s.78.

¹⁷ Mehdi Akhtar MAHKİKİ, *age*, 12, s.123.

kültürel havzaları arasında bir kavşak niteliğindedir. Bu konumundan ötürü eski çağlardan beri bölge üzerinde önemli güçlerin rekabeti yaşanmıştır¹⁸.

19. yüzyıla gelindiğinde ise Rus ve İngiliz İmparatorlukları kuzey ve güneyden bölge üzerinde nüfuz tesis edebilmek üzere rekabete girişmişlerdir. Bahsedildiği üzere bu rekabet “Büyük Oyun” olarak tarihe geçmiştir. Etnik çeşitlilik ve büyük güçlerin mücadele ve rekabet alanı olan Balkanlar’dan esinlenerek, “Avrasya Balkanları” adıyla tanımlanan, ancak Balkanlar’a oranla daha kalabalık, dini ve etnik açıdan daha karışık olan Orta Asya, Güney Asya, Basra Körfezi ve Ortadoğu’yu içine alan coğrafi bölge, Brzezinski tarafından, küresel istikrarsızlığın merkezi olarak görülmektedir. Brzezinski’ye göre Avrasya Balkanları’nda bulunan sorunlu 9 ülkeden birisi de Afganistan’dır. Jeopolitik olarak önemli olan bu bölgenin en önemli özellikleri, güç boşluğu, küresel aktörlerin güç elde etme imkânının olmasıdır. Bölge önemli bir ekonomik kaynak bölgesi olarak da tanımlanmaktadır. Altın dâhil, önemli minerallerin olduğu, doğalgaz ve petrol açısından zengin olan Avrasya Balkanları’na hâkim olmak isteği, yayılcı düşünceleri ortaya çıkartıp, uluslararası mücadeleyi hızlandırmaktadır. Afganistan işte böyle bir hâkimiyet güdüsünün sıçrama tahtası konumundadır. XX. yüzyıl başlarında siyasi coğrafya alanında çalışan bilim adamlarınca dünya egemenliğine yönelik birçok teori ortaya atılmıştır. Bu çalışmalardan birisi de “Kara Hâkimiyet Teorisi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teorinin sahibi John Mackinder, dünya coğrafyasını siyasi ve askeri strateji bakımından Merkez Bölge İç Kuşak ve “Dış Kuşak” alanlarına ayırmıştır. Mackinder’e göre dünyaya hâkim olabilmek için denizden gelecek saldırılara karşı korunaklı bir konumdaki, Orta Asya’yı da içeren, Merkez Bölge’de hâkimiyet sağlamak şarttır. John Mackinder’e göre, “Doğu Avrupa’ya hâkim olacak büyük güç, Orta Asya bölgesini de içine alan Merkez Bölge’ye, Merkez Bölge’ye hâkim olan ise, dünya adasına ve daha sonra da tüm dünyaya egemen olabilir.” Başka bir deyişle Mackinder, “Merkez Bölge” olarak isimlendirdiği Orta Asya’yı kapsayan geniş ovanın, Asya - Avrupa ve Afrika kıtalarından oluşan “Dünya Adası”nın denetlenebilmesi için mutlaka elde bulundurulması gereken bir bölge olduğunu belirtmiştir.¹⁹²⁰.

¹⁸ Afganistan, Taliban Ve Ladin”, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 11.

¹⁹ Rauf Bek, *Afganistan Talibanlar’ın Eline Nasıl Düştü?*, İstanbul, Yay. Yok, 2001, s. 2.

²⁰ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 26.

Afganistan, Kara Hâkimiyet Teorisi'nde, dünya hâkimiyeti sağlayabilmek için bir şart ve basamak olarak görülen "Merkez Bölge"nin güneyinde, diğer yandan Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisine göre ise dünya hâkimiyeti sağlayabilmek için mutlaka kontrol edilmesi gereken "Kenar Kuşak" ülkeleri arasındadır. Asya'daki önemli konumundan ötürü, İngiliz'lerin "Asya'nın Gözetleme Kulesi" olarak adlandırdıkları Afganistan, Orta Asya ile Güney Asya arasında geçiş kapılarından birisidir. Hindistan ve İran gibi aynı özellikte geçiş ülkeleri üzerinden mümkün olmadığı takdirde, Afganistan, Güney Asya'dan Orta Asya'ya tek giriş kapısı konumuna sahip olmaktadır. Orta Asya'dan Hint Havzası'na ve açık denizlere inen Hayber, Kocak ve Gomal Geçitleri'nin yanında, Orta Asya-Hint ve Çin arasındaki en stratejik koridor olan Vahan Koridoru'nun bulunduğu Afganistan, iki kutuplu dönemde dünya lideri ülkelerin karşılıklı etki alanlarının temas ve geçiş bölgeleri ile düğüm noktalarını barındırmaktaydı. Soğuk savaşın son çatışmasının Sovyet işgali sonrasında Afganistan'da olması, ülkenin bu anlamda jeostratejik konumuyla bağlantılıdır.

Büyük bir bölümü dağlık olan ve bulunduğu bölgedeki ülkelere oranla, çok zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmayan Afganistan'ın, büyük devletler için önemini artıran başka etkenler de mevcuttur. Afganistan, elinde nükleer güç bulunduran ülkeler olarak Rusya, Hindistan ve Pakistan'ın oldukça yakınındadır. Ayrıca Rusya'nın güneye inmesinin önüne set olmasının yanında, Hazar Havzası petrolü ile doğalgazının Hint Okyanusu'na aktarılabilmesi için geçiş güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Planlanan petrol ve doğalgaz hatları sebebiyle Afganistan, bazı ülkelerin kendi menfaatleri için türlü politik oyunlar tezgâhladıkları bir alan olmuştur²¹.

Bu politik oyun ve operasyonlara şeriat yanlısı Taliban'ı desteklemek de dâhil edilmiştir. Afganistan'ın XX. yüzyılın sonunda bu derece dünya gündeminde olması ve bölgede yaşanan çatışmalar ve mücadelelerin altında Orta Asya'nın doğalgaz ve petrolünün paylaşılmasının yanında, çıkan enerjinin dünyaya aktarımı için gerekli boru hatlarının yapım mücadelesi de vardır. İşte bölge zenginliklerinden menfaat elde etme gayretleri bu coğrafyada Yeni Büyük Oyun'u ortaya çıkarmıştır. Alternatif taşıma güzergâhları arasında Afganistan'ın da adının geçtiği Hazar Havzası hidrokarbon potansiyeli, dünya kamuoyunun gündemine 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması

²¹ Laurel CORONA, *Afganistan*, çev., Fatıma Şadab, Kakanus Yayınları, Tahran, 2002, s., 16.

sonrasında girmiştir. Bölge kaynakları her ne kadar Azerbaycan petrolü ve Türkmenistan gazı başta olmak üzere, Sovyetler döneminde de önemli kaynaklar olarak bilinse de, bu kaynaklar SSCB tarafından daha çok Doğu Blok'u içinde kullanılmaktaydı ve dünyanın diğer bölgelerine aktarılması söz konusu değildi. ABD Enerji Enformasyon İdaresi'nin Aralık 1998 tarihli raporuna göre, Hazar bölgesinde “İspatlanmış Üretilbilir Petrol Rezervleri” 16 ila 32,5 milyar varildir.

Bu miktar ABD'nin rezervleri ile başa baştır. “Olası Rezervler” (235 milyar varil) de hesaba katıldığında, bölgenin petrol rezervi, ispatlanmış üretilbilir dünya petrol rezervlerinin % 24-26'sına karşılık gelmektedir. Hazar Bölgesi doğal gazı da ispatlanmış ve olası gaz rezervleri birlikte dikkate alındığında, 16-19 trilyon m³ olarak tespit edilmiştir. Bu da bugün bilinen üretilbilir dünya gaz rezervlerinin % 11-12'dir. 1999 yılı itibariyle Hazar Havzası ülkelerinin ispatlanmış ham petrol ve doğal gaz rezervlerine bakıldığında, ham petrol rezervleri açısından Kazakistan'ın, doğal gaz rezervleri açısından ise Türkmenistan'ın en zengin ülkeler olduğu görülmektedir. Yapılan tahminlere göre 2010 yılında Orta Asya ve Azerbaycan'dan 100 Milyon ton petrol ve 100 milyar m³ doğal gazı ihraç edilebilecektir. İhraç ile ilgili olarak herhangi bir sınırlamanın olmadığı varsayılsa bile, bu miktarın mevcut petrol ve gaz hatları ile taşınamayacağı aşikârdır. İlave petrol ve doğal gaz boru hatları projeleri geliştirilmesi gerekmektedir. Bu kadar zengin kaynaklara sahip Hazar Havzası'nın denizlere doğrudan çıkışının bulunmaması sebebiyle, bölge enerji kaynaklarının ihraç potansiyeli ancak komşu ülkelerden geçecek transit boru hatlarıyla gerçekleştirebileceklerdir.²²

Burada önemli olan ve altı çizilmesi gereken konu, boru hatlarının geçeceği ülkeleri uzun süre stratejik açıdan güçlendirmenin yanı sıra, üretici ülkeyle ve uluslararası piyasayla arasında büyük oranda lehinde işleyecek bir bağımlılık ilişkisi doğmasına yol açacaktır. Dahası, geçiş ücreti gibi bir takım ekonomik kazançlar da elde edeceklerdir. Hazar havzasındaki kaynakların dünyaya aktarılması için önerilen 5 ana boru hattı vardır. Bunlar Kuzey Rusya, Güney İran, Doğu Çin, Batı Gürcistan, Türkiye ve Güneydoğu Pakistan hatlarıdır. Bu hatlar içerisinde, Hazar Havzasında bulunan en büyük rezerve sahip Türkmenistan'a ait gazın ve petrolünün, Afganistan üzerinden Pakistan'a ve belki Hindistan'a taşınmasını öngören hat “Güneydoğu” hattıdır.

²² Yavuz SELİM,*age*, s. 98.

Önümüzdeki yıllarda, doğal gaz ve petrol talepleri açısından en büyük pazarın gelişen Asya'da olması, Afganistan'ı, zengin enerji kaynakları ile en büyük pazar arasında stratejik geçiş yolu yapmaktadır.²³

Son yıllarda Afganistan topraklarında sürmekte olan çatışmaların başlıca nedenlerinden birisinin, bu gerçek olduğu söylenebilir. Hazar bölgesinin doğal kaynaklarının Dünya'ya ihracında batılı büyük güçlerin kazanımlarına bakıldığında bu kaynakları güvenli şekilde ve Rusya'nın kontrolü olmaksızın dünya piyasalarına sunabilmek için petrol ve doğal gaz konusunda hem Rus hem de Ortadoğu hâkimiyetinden ve bağımlılığından kurtulmuş olacaktırlar. Bölge, mevcut kaynaklarını dünya piyasalarına sunarak belli bir zenginliğe ulaşan bölge devletleri için yeni bir pazar haline gelecektir. Ekonomik ve siyasi açıdan kendi egemenliklerini sağlamlaştıran bölge devletleri, Rusya'nın bölge ve kaynakları üzerindeki hâkimiyetini tümüyle kıracak ve Rusya'nın yeniden süper güç olması engellenebilecektir. Son dönemde ABD'nin bu bölgeye yönelik politikasının belirleyicisinin enerji kaynakları, enerji kaynaklarının dünya pazarlarına istikrarlı ve sürekli olarak güven içinde ulaştırılması olduğu, bölge üzerinde istikrarı bozucu unsurları istemediği görülebilmektedir. ABD, Avrasya coğrafyası üzerinde önümüzdeki yıllardaki gelişmelerin dünya üzerindeki yeni düzenin belirleyicisi olacağına inanmakta ve bölgedeki enerji kaynaklarının Rusya-İran tekelinde dünya pazarlarına açılmasını istememektedir. Bu durum değişen dünya düzeninde Afganistan'ın öneminin neden arttığını ortaya koymaktadır²⁴.

1.3. Afganistan'ın Etnik Yapısı

Afganistan'da çeşitli etnik grubun bir arada yaşadığı görülmektedir. Ancak bütün bu etnik gruplar biraraya gelerek uluslaşma sürecine geçememişlerdir. Zaman zaman etnik gruplar arasında çatışmalar, etnik ayrımcılıktan kaynaklanan gerginlikler ve Taliban döneminde zorunlu göçler (yerlerinden edinmiş insanlar) yaşanmıştır. Yaşanan iç savaş ülkenin etnik mozağını karma karışık duruma getirmiştir. Afgan halkının % 99 Müslüman'dır.

Afganistan 19 etnik gruptan oluşan bir devlettir .Afganistan'ın resmi kaynaklarına göre en büyük etnik grubunu Afganlar yani Peş tunlar oluşturmaktadır. İkinci büyük grubu

²³ Laurel CORONA,*age*, s., 16.

²⁴ Recep Albayrak,*age*.s 83.

ise Taciklerdir. Arkasından 5 milyon nüfusa sahip Türkler gelmektedir. Ülkenin %84'ü Sünni, %15 Şii Müslüman'dır, %1'i ise diğer dinlere (Hindu, Sih, Yahudiler) mensup insanlardan oluşmaktadır.²⁵

1747 yılından beri ülkenin tüm hükümdarları Peştun asıllı olmasına karşın 1992 yılında merkezi hükümetin dağılımıyla genelgeler değişti, her etnik grup kendi bölgesinin yönetimini elinde bulundurmaktadır. Afganistan, nüfus verileri kesin olmayan bir ülkedir²⁶. Ülkenin toplam nüfusu ve nüfusun etnik topluluklara göre dağılımına ilişkin bilgiler çeşitli kaynaklarda farklı ifade edilmektedir. Ülkede, toplam nüfus tahminlerine bakıldığı zaman 2001 yılı 28 milyon fazla olduğu belirtilmektedir. Afganistan modern anlamda üniter bir devlet değildir. Dolayısıyla "Afgan ulusu" bilinci gelişmemiştir. Bu yüzden herkes kendisini mensup olduğu halk, boy veya aşirete göre tanımlar. Afganistan'da insanlara "kimsiniz" diye sorulduğunda, "Afgan'im" cevabını almak hemen hemen imkânsızdır. Böyle bir soruyla karşılaşan Afganlar (Afganistanlılar) büyük ihtimalle Özbek'im Peştunum Tacik'im veya Türkmen'im şeklinde cevap verir.²⁷

1.3.1. Peştunlar

Afganistan nüfusunun %48'ini oluşturan Peştunlar, Hint-Avrupa dilinden oluşan Peştunca'yı konuşurlar. Peştunlar'ın Afganistan'a kuzeyden M.Ö. 480 civarında geldikleri ve Süleyman Dağları etrafına yerleştikleri bilinmektedir. Kuzeyde yaşayan kabilelere Pehtun, güneydekilere de Peştun denilmektedir. Peştunlar'ın Gılgay boyunun Hz. Nuh soyundan ve Halaç Türkleri soyundan geldiği iddia edilmektedir²⁸.

Afganistan'ın en büyük ve en etkili grubu olan Peştunlar genelde ülkenin güneyinde yaşamaktadır. Yoğun yaşadıkları iller Kandahar, Gazne, Uruzgan, Paktia, Nangarhar ve Vardak'tır. Türkmenlerle Özbeklerin yoğun olarak yaşadığı Kuzey Afganistan'da küçük bir Peştun azınlığı bulunmaktadır. Bunların çoğu mevsimlik tarım işçisi olarak gelip daha sonra bu bölgeye temelli yerleşmişlerdir. Peştun halkı yaklaşık 60 kabileden oluşmaktadır. Peştunlar'dan günümüze kadar gelen en katı geleneklerden biri kan davasıdır. Kanı kanla temizlemek, Peştunlar arasında yazılı olamayan bir kanundur.

²⁵ Rauf BEK, *age*, s. 122.

²⁶ Muhammed Kazım EMİNİ, *Yadname-i Nefir Frayabi*, Mezar-i Şerif, 2004, s.39.

²⁷ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 56.

²⁸ İnyetullah ŞEHRANİ,, *Tarihçe-i Akvam Der Afganistan*, Aydın Afganistan Yay. Kabil, 2010. s. 82.

Afganistan nüfusunun %48'ini oluşturan Peştunlar, Hint Avrupa dilinden oluşan Peştunca'yı konuşurlar. Peştunlar'ın M.Ö. ve sonraki yüzyıllarda Orta Asya'dan İndus Vadisine göç eden değişik kavimlerin torunları olduğu tahmin edilmektedir. Öte yandan, Gılzaylar'ın 10.yy'da Güney Afganistan'da yaşamış olan Halaç Türklerinden geldiğine dair iddialar da vardır.²⁹

Galzaylar'ın alt boyları olan Turan, Buran, Tokhi, Motak, Ender ve Taraki sözcüklerinin aslında birer eski Türk isimleri olması bu gruptaki Türk etkisinin veya izinin açık bir kanıtı olsa gerek. Bu günkü Afganistan'da çoğunluğu meydana getiren Peştunlar, Ahmad Şah'ın 1747'de tahta gelmesinden başlayıp günümüze kadar ülkeyi yönetim altına almışlar, birçok Tacik, Türk ve diğer kabileler, Galzayların (Motakiler, Sudazaylar ve Muhammet Zaylar) komutasındaki Peştunlar'a katılmışlardır. Afganistan Peştunları'nın tamamı Sünni Hanefi'dir. Ancak Kuzey Pakistan'da Pareçınar, Tira, Sadde, Kuhut ve Kirman'ın Pareçınar'ında birçok Şii vardır.³⁰

1.3.2. Tacikler

Afganistan'ın ikinci büyük etnik grubu olan Tacikler ülke nüfusunun %23'ünü oluşturmaktadırlar. Ariyalıların Afganistan'daki diğer iki kavminden (Peştunlar ve Beluciler) daha maharetli ve gelişmiş bir toplumdur. Taciklerin hemen hepsi kabilelik hayatını terk etmiş yerleşiklerdir. Afganistan'ın en eski sakinlerinden sayılmaktadırlar. Tacik isminin Arapça Farsça konuşanlar tarafından Araplara "Taz" veya "Tac" kelimelerinden kaynaklandığı sanılmaktadır ve zamanla "Tacik" şeklinde değişerek, Türkler tarafından Farsça konuşanlara verilmiştir. Tacikler, Afganistan'ın en eski sakinlerinden oldukları için oldukça verimli toprakları işgal etmişlerdir. Çoğu pirinç, buğday, arpa v.b. hububat yetiştirmektedir. Bunlara daha çok "Dağ Tacikleri" deniliyor. Sebebi de onların dağlık bir bölge olan Badağşan ilinde ve ona bağlı Vahan koridorunda yaşamalarıdır. Kente çok seyrek inen Dağ Tacikleri, burada fakir bir hayat sürmektedirler. Kentlerde ve kırsal kesimlerde yaşayan Taciklere daha çok Farsivanlar deniliyor. Ülke nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan Farsivanlar gerek ekonomide gerekse siyasette önemli rol oynamaktadırlar. Kabil'den Herat'a kadar ülkenin dört bir yanına dağılmış olan Farsivanların yoğun olarak yaşadığı iller ve ilçeler; Kabil, Bağlan,

²⁹ GUBAR, *age*, s,78

³⁰ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 56.

Tahhar, Samangan, Mezarii şerif, Çarikar, Pençşir, Duşi. Gur, Herat, Farah, Kunduz'un kent merkezi ve Hanabad ilçesidir. Tacikçe Afganistan'ın bütün etnik gurupları tarafından konuşulan ve anlaşılabilen tek dil olduğu için etkili sayılmaktadır. Ülkede Tacik olmayan ancak ana dili olarak Tacikçe'nin değişik şivelerini konuşan başka etnik guruplarda vardır. Hazaralar ve Çaraymaklar bunlardan bazılarıdır. Tacikler belki de Afganistan'ın göçebe olmayan tek etnik grubudur.³¹

1.3.3. Türkler

Afganistan'da Peştunlar ve Taciklerden sonra en kalabalık etnik grup Türklerdir. Ülke nüfusunun %15'ini oluşturan Türklerin, çoğunlukla yaşadığı Kuzey Afganistan'a "Afgan Türkistan'ı" da denilir. Ülkenin en doğusundaki Vahan koridorundan en Batısındaki tarihi Herat kentine kadar uzanan Afgan Türkistan'ı, Katagan ve Türkistan olmak üzere iki bölgeye ayrılmaktadır. Bir Özbek aşiretinin ismi olan Katağan Bölgesinin merkezi Kunduz; Türkistan'ın merkezi ise Şibirgan'dır. Afganistan'ın en kalabalık Türk grubu Özbekler'dir. İkinci kalabalık Türk grubunu oluşturan Türkmenler genellikle Türkistan ve Katagan bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bu iki büyük Türk grubu dışında Kazaklar, Kırgızlar, Tatarlar, Afşarlar, Kalaçlar, Kızılbaşlar (Şii- Caferi Türkleri) ve Oymaklar gibi başka Türk gurupları da Afganistan'da yaşamaktadırlar³².

Türk boylarının Afganistan'a ne zaman yerleştikleri konusunda çeşitli görüşler vardır. Miladın ilk yıllarından itibaren 18.yy.'ın ortalarına kadar bu coğrafya da Türkler hâkimiyet kurmuşlardır. Afganistan Türkistan'ında yaşayan Türk boyları başta dilleri olmak üzere gelenek, görenek, örf ve adetlerini muhafaza etmeyi başarırken, bu bölgenin dışında kalan türk boyları genelde asimile olmuşlardır. Afşarlar, Kalaçlar, Aymaklar ve Kızılbaşların büyük bir kısmı asimile olan gurupların başında gelirler. Afganistan'ın en kalabalık Türk grubu Özbeklerdir. İkinci kalabalık Türk grubunu oluşturan Türkmenler genellikle Türkistan ve Katagan bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bu iki büyük Türk grubu dışında Kazaklar, Kırgızlar, Tatarlar, Afşarlar, Kalaçlar, Kızılbaşlar (Şii Caferi Türkleri) ve Aymaklar gibi başka Türk gurupları da Afganistan'da yaşamaktadırlar. Afganistan Türklerinden Kazaklar ve Kırgızlar çok az sayıda olmakla beraber kendi lehçeleri ile konuşurken diğerleri de ya Özbekçe veya kendi bölgelerinde çoğunlukta olan kavimlerin dilleriyle konuşurlar. Türkistan ve Tatagan bölgelerindeki

³¹ GUBAR, *age*, s,91.

³² Bahrüddin ŞARUK, *Tarih-i Türkistan-i Cünübi*, Endişe-i Nev, Tahran, 2009, s. 292.

Türk kavimleri arasında Özbek Türkçesi ortak bir dil sayılır. Afganistan'ın kuzeyinde, Orta Asya Cumhuriyetlerine sınırdaş bölgeler Türk yoğunluğunun fazla olduğu bölgelerdir³³. Bu bölgede yaşayan Türkler sırasıyla Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar, Kazaklar, Karakalpaklar ve bir miktar da Uygurlardan ibarettir.³⁴

1.3.4. Özbekler

Afganistan'ın en kalabalık Türk topluluğu Özbeklerdir. İngiltere-Afganistan anlaşması ile topraklarına sahip çıkan Afgan Devleti Buhara'nın işgaline ses çıkaramamıştır. Bu işgalin bir anısı olarak birçok Özbek Türk'ü, Afganistan'a göç etmiş ve orada yerleşmiştir.

Özbeklerin çoğunlukla yaşadıkları yerler; Maymana, Kunduz, Andhoy, Şibigan, Taş Kurgan, Mezar-ı Şerif, Belh, Akça, Bala Murgab ile Katagan ve Bedahşan bölgesindeki bazı köyler ve kasabalarıdır. Özbekler en kalabalık olarak Maymana ve Şıbırgan'da bulunur. Afganistan'da sağlıklı nüfus sayımı yapılamadığı için Özbek nüfusunun da başka etnik gruplar gibi kesin bir rakam elimizde olmadığından 1930 yılı başlarında 500.000 olarak kabul ediliyordu. Bu nüfusun %11 artışıyla bugün 3 milyonu çoktan geçmiş olduğu tahmin edilmektedir. Özbekler, diğer Türk boylarına oranla ticarete daha maharetlidirler. Ticaret dışında tarım, hayvancılık ve el sanatları ile uğraşırlar³⁵.

1.3.5. Türkmenler

“Herat bölgesinde Tekke, Yomud, Sarık; Lakay, Ak Çah yöresinde Tekke ve Ersari; Andhoy'de Sarık ve Çakra; Maymana'da Salur; Devletabad'ta Ersari, Mavri ve ayrıca Maruçak'ta Salur boyları bulunmaktadır.” Boy teşkilatlarını Türkmenistan Türkmenlerinden daha iyi koruyabilmişlerdir. Afganistan Türkmenlerinin çoğunluğu Türkmenistan'daki “Basmacı” isyanı diye bilinen, Bolşeviklerle mücadele devrinde ve fakat sovyet işgalinden sonra (1920-1930) çoğu İran ve Afganistan'a kaçmıştır. XIX. yüzyıla kadar göçebe bir hayat süren Türkmenlerin hemen hepsi XX. Yüzyılın ilk yıllarından itibaren yerleşik hayata geçmişlerdir. Türkmenlerin büyük bir çoğunluğu hayvancılıkla uğraştıkları için otlak bulmak için sık sık yer değiştirmek mecburiyetinde kalan ve nüfusları kesin olarak tespit edilmemiş ancak 600 bin kişi oldukları tahmin

³³ S. Kamil YÜCEORAK, *Afganistan Türklerinin Son Durumu*, Türkler Ansk. Cilt 20., Ankara, Yeni Türkiye, 2002, s. 90

³⁴ Rauf BEK, *age*, s. 165.

³⁵ E., MERÇİL, “*Afganistan'daki Özbekler*”, Türk Kültürü, S. 39., Ocak, 1996. s., 11.

edilmektedir. Afganistan’da meşhur olan “karakul” koyununu Türkmenler yetiştirmektedir. Diğer bir geçim kaynakları da halıcılıktır³⁶.

1.3.6. Kazaklar

Genellikle ülkenin kuzeyinde Mezar-ı Şerif, Kunduz ve Tehar illerinde yaşarlar. Nüfusları yaklaşık 50.000 civarındadır. Yaşadıkları bölgede ticaretle uğraşan Kazaklar, bu şehirlerde Özbeklerle bir arada yaşarlar. Buna rağmen, asimile olmamış, dillerini ve kültürlerini titizlikle korumuşlardır. Sovyetler Birliğinden kaçarak Afganistan’a gelen Kazaklar, diğer Türk boylarına oranla yerleşik hayata geçmede daha başarılı olmuşlardır.³⁷

1.3.7. Kırgızlar

Afganistan’daki dördüncü kalabalık Türk grubu Kırgızlardır. Afgan Pamiri ve Vahan denilen bölgede yaşayan Kırgızların nüfusunun 40 binin üzerinde olduğu sanılmaktadır. Kırgızlar da Türkmenler gibi konargöçer bir hayat sürdürürler ve daha çok hayvancılıkla uğraşırlar. Yukarıda tahmin edilen Kırgızların 4.000 kişilik bir bölümü, 1982 yılında liderleri Rahman kul Han’ın öncülüğünde sürüleriyle birlikte Pakistan’a geçmiş, oradan da Türkiye’ye iltica ederek Van’a yerleşmişlerdir. Kırgızlar Orta Asya’dan gelen, Kıpçak Türkçesi konuşan Sünni Türklerdir.³⁸

1.3.8. Karakalpaklar

Afganistan’ın değişik bölgelerinde yaşayan Karakalpaklar’ın nüfuslarınının 3/4 bini geçmediği tahmin ediliyor.

Yukarıda saydığımız Türk boyları dışında Nadir şah’ın 18.yy.’da Afganistan’a getirdiği Kızılbaşlar ve Aymaklar da mevcuttur; fakat bu Türk boyları dillerini unutmuşlar, diğer Afgan halkları içinde asimile olmaya yüz tutmuşlardır. Günümüzde Afganistan’daki Türk nüfusunun 2,5 milyonun üstünde olduğu tahmin ediliyor. Bazılarınca bu sayı 10 milyon olarak gösterilse de bu rakamın abartılı bir tahmin olduğunu söyleyebiliriz.³⁹

³⁶ Marat DURDUYEVA ve Şöhrat KADİROVA, *Dünyadaki Türkmenler*, Aşkabat, 1991, s. 34.

³⁷ Bahrüddin ŞARUK, *age*, s. 298.

³⁸ S. Kamil YÜCEORAK, *age*, s. 97.

³⁹ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 26.

1.3.9. Hazaralar

Moğol asıllı olan Hazaralar Afganistan'ın dördüncü büyük etnik grubudur. Cengiz Han'ın XIII. yüzyıl başlarında Afganistan'ı işgalinden sonra geride bıraktığı askerlerin, bugünkü Hazaralar'ın ataları olduğu söylenmektedir.⁴⁰

Hazaralar, ülke nüfusunun %11'ini kapsar. Hazaralar'ın ismi konusunda birçok rivayet vardır. Hazar, Farsça'da bin anlamında olduğu için Hazaralar'ın, İslamiyet'ten önce bölgeleri Hazaracat'ta, bin tane put yeri olduğu ve İslamiyet'ten sonra ise bunların yerine bin tane mescid yaptıkları, dolayısıyla Hazara diye adlandırıldıkları söylenir. Ancak en yaygın rivayet, Hazaralar'ın bin kişilik Moğol ordusundan kalan Moğol askerleri olduğudur. Hazaralar, kendilerini Türki-Moğol karışımı olarak iddia ediyorlar. Ancak bazı Hazaralı aydınlar, kendilerinin eski Hazar Türkler'inden geldiklerini ve Türk kökenli olduklarını savunurlar. Besud, Caguri ve Uruzgani olmak üzere üç büyük aşiretten oluşan Hazaralar, Afganistan'ın ortasında bulunan dağlık Hazaracat bölgesinde yaşamaktadırlar. Hazaralar'ın çoğu Şii'dir ve Farsça konuşmaktadır; fakat dillerinde bazı Türkçe kökenli az sayıda kelime de bulunmaktadır. Hazaracat bölgesi dışında yaşayan Hazaralar da vardır. Herat çevresinde yaşayan Batı Hazaraları Sünni'dir. Afganistan'daki sayıları tam olarak bilinmeyen Hazaralar'ın yaşadığı alanları genel olarak Kabil, Hindukuş'un kuzeyi ve Bamyana olarak açıklayabiliriz. "Hazaralar da diğer etnik gruplar gibi ziraatle uğraşmaktadırlar."⁴¹

1.4. Sovyet İşgali ve Direniş

Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesinden sonra Hafizullah Emin'in öldürülmesi üzerine Cumhurbaşkanlığına daha önce Sovyetlere sığınmış olan Babrak Karmal getirildi. Karmal'ın içerdeki karışıklıkları bastırmak ve dışarıdan gelecek tehditleri savuşturmak için ülkede Sovyet gücünü davet ettiğini açıklaması Sovyetlerin Afganistan işgalinin resmi dayanak noktasını oluşturmuştur. Öyle ki Sovyetler işgalin haklılığını savunurken, Sovyet askeri Afganistan'da bu devletin daveti üzerine bulunmaktadır savunmasını yapmıştır. Sebebi de Afganistan'a dışarıdan Amerika, Pakistan ve Çin'den yapılan müdahaleyi önleme tezini öne sürmüştür.⁴² Sovyetler

⁴⁰ Afghanistan dar Masir tarih,http://moe.gov.af/Content/files/books/dr/G9_dr_History.pdf (Erişim Tarihi 22.08.2013).

⁴¹ Rauf BEK, *age*, s. 187.

⁴² Chris JOHNSON, *Afghanistna*, 2.Baskı, Oxfam yay,1998,s.13

50,000 kişilik ordusuyla Afganistan'da kontrolü sağlayabileceğini düşünse de gelişmeler beklenildiği gibi olmadı. Afgan halkının Sovyetlere karşı kitle halinde direnişi, Sovyetlerin Afganistan'daki kuvvetlerini 150.000'e çıkarmasına sebep oldu. Afganistan'da büyük zorluklar yaşayan Sovyetler 1985'in ortalarına gelindiğinde bölgede 25000 askerini kaybetmiştir.⁴³

Öte yandan Moskova tarafından adeta kuşatılmış olmanın etkisi ile Çinin, soğuk savaş mantığından hareketle Afganistan'ın komünist bloğuna düşmesine tepki göstermiştir. Diğer taraftan özellikle Pakistan, İran ve Suudi Arabistan gibi İslam ülkelerinin Afganistan'daki komünist rejim aleyhinde tavır almaları ve Sovyetlere yönelik direnişi desteklemeleri, Moskova'nın bu ülkedeki konumunu daha da zorlaştırmıştır. Amerika (CIA) ve Pakistan (ISA) istihbarat ortak girişimiyle dünyanın her yerinde radikal İslamcıların Pakistan'a getirilerek kamplarda yetiştirilmesi ve Afgan mücahitlerin yanında savaşması İran'ın Afganistan'daki Şiiler üzerinden direniş hareketini desteklemesi ve gerek ABD'nin gerekse petrol zengini İslam ülkelerinin Afganistan'a yönelik silah ve ekonomik yardımı Sovyetleri oldukça zor duruma düşürmüştür.⁴⁴

1985'de Sovyetler birliğinin liderliğine Mihail Gorbaçov'un gelmesiyle Moskova'nın Afganistan politikası dönüşüme uğramıştır. Gorbaçov'un açıklık ve yeniden yapılanma politikaları Sovyetlerin blok ülkelerindeki siyasal gelişmelere müdahale etmekten vazgeçmesi anlamına geliyordu. Sovyetlerin bu politika değişiminin ilk işareti ise 4 Mayıs 1986'da Afganistan demokratik Halk Partisi genel sekreterliğine Babrak Karmal'ın yerine Peştun kabilesinden olan Muhammed Nejibullah'ın getirilmesi oldu.⁴⁵ Yeni politika, Sovyetler ordusunun bu ülkeden çekilmesinin ardından Sovyet yanlısı Komünist sistemin devamını sağlayacak bir formül bulmaktı. Bu çerçevede Nejibullah kendi yönetiminin İslam'a ve Afgan halkının ulusal değerlerine saygılı olduğunu ilan ederken bir taraftan da Komünist ihtilal öncesi Afgan yönetimlerinin eski bürokratlarını ve mücahit liderleri yeni bir anayasa hazırlamak maksadıyla kendileriyle görüşmeye ve

⁴³ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 60.

⁴⁴ Masabai charkhişi dar rahburdi siyasi, <http://www.ariananet.com/modules.php?name=Artikel&file=print&sid=7154> (Erişim Tarihi, 22.08.2013).

⁴⁵ Masabai charkhişi, <http://www.ariananet.com/modules.php?name=Artikel&file=index&op=view&sid=7154#.UehKxs9IUI> (Erişim Tarihi ,22.08.2013).

kurulacak koalisyon hükümetine katılmaya çağırıldı. Öte yandan da Sovyet ordusunun uygun bir zamanda çekileceğini duyurdu.⁴⁶

15 Nisan 1988'de Cenevre'de imzalanan dört anlaşmayla Sovyetler Birliği Afganistan'dan çekildi. İlk olarak karşılıklı münasebetlerin ilkeleri konusunda ikili anlaşmayla Afganistan ve Pakistan birbirlerinin iç işlerine karışmama kararı aldı. Mültecilerin kendi istekleri ile dönemlerine dair ikili anlaşma ile Afganistan mültecilerinin geri dönüşüne ilişkin tedbirler belirlendi.

Öyle ki Sovyet işgali döneminde 3 milyon Afganlı Pakistan'a ve İran'a iltica etmiştir. Üçüncü anlaşma olan milletlerarası garantiler konusunda deklarasyon ile Afganistan'dan çekilmeyi Kabul ediyordu. Son olarak münasebetler üzerine anlaşma ile Cenevre anlaşmalarının takibinden doğan anlaşmazlıkların nasıl çözüleceği ele alınıyor ve bu konuda da BM'ye önemli rol veriliyor. Sovyetlerin 1989'de ülkeden tamamen çekilmesinin ardından komünist hükümet Afganistan'da iktidarı üç yıl daha elde tutmayı başardıysa bunun temel sebebi hükümetin gücünden ziyade mücahit gruplar arasındaki anlaşmazlıklar olmuştur. 16 Nisan 1992'de Necibullah'ın devrilmesinden bir hafta sonra Tacik asıllı komutan Ahmet Şah Mesut Kabil'i ele geçirdi. Pakistan'da üslenen Mücahit grupları Afganistan'a davet ederek hükümet kurmalarını istedi. Mücahit gruplarca iki aylığına hükümet başına getirilen Sibğettullah Müceddedi'nin iki yıl iktidarda kalacağını bildirmesi üzerine Mücahitler arası anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Hizbi İslami lideri Hikmetyar Muceddedi'nin yönetimini tanımadığını söyleyerek Hükümete karşı saldırılara başlaması mucahitler arası iktidar savaşını başlamasına sebep oldu. 1992'de devlet başkanlığına Rabbani getirilsede Başbakan yardımcısı olan Hikmetyar Rabbanini emrinde çalışmayacağını söyleyerek saldırılarına devam etti.⁴⁷

Raşit Dostum'un da Hikmet Yar'la işbirliğine girmesi ve İran'ın desteğinde Hükümete karşı savaşan şii güçlerin de Dostum Hikmet Yar birliğine katılması ile Afganistan'daki iktidar savaşları daha da şiddetlendi. Böylece, Sovyet işgali sonrasında Afganistan bir belirsizliğin içine girmiştir. Ülkenin büyük kentleri, Özellikle Başkent Kabil sık sık mücahitlerin arasında el değiştiriyordu. Bu savaşlar Ülkenin halkını hoşnutsuzluğa götürüyordu. Mücahitler Kabil'e girdiği 1992'den sonra Afganistan'daki etkinliğini

⁴⁶ KARİMİ Adul Şükür, *Talibanın Doğuşu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celalabat, Kırgızistan, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, 2010, s. 76.

⁴⁷ E., *MERÇİL, age.* s., 54.

kaybetmiştir. Mücahitler kendi aralarında sürekli çatışma halinde olduklarından zayıf düştüler, Pakistan destekli Taliban fırsattan faydalanarak Afganistan'daki kontrolü ele geçirmeye başladı. Bölgeye Sovyet askerleri ilk olarak 24 Aralık 1979'da Sovyet lideri Leonid Brejnev'in emriyle gönderildi. Sovyet askerlerinin geri çekilmesi ise 15 Mayıs 1988'de başladı ve 15 Şubat 1989'da büyük kayıplar nedeniyle Mihail Gorbaçov'un emriyle sona erdi.⁴⁸

1.5. Afganistan'da Taliban Dönemi

Ahmet Şah Mesut'un Kabil'i ele geçirmesiyle Peştunlar 300 yıldır ilk defa başkenti kaybetmişlerdi. Hikmetyar'ın Peştunları bir araya toplayarak Kabil'i ele geçirme çabası ise başarılı olmamıştır⁴⁹.

Taliban yönetimi Peştunların ağırlıklı olduğu güneyde zafere ulaşmasının nedeni tamamen tükenmiş ve savaştan yılmış halkın, onları Tacikler ve Özbekler karşısında kendilerini aşağılanmış hissetmelerine yol açan duruma son verip Peştun iktidarını canlandıracak bir güç olmasalar bile kurtarıcı ve barış getirecek güç olarak görmeleriydi. Taliban Afganistan'ın kuzey kesiminde ve Şiilerin yoğunlukta yaşadığı bölgede harekete geçti. Talibana mensup kişiler kendilerine Allah'ın askerleri olarak tanıttılar.⁵⁰ 29 Ekim 1994'te Kandahar'ı ele geçiren bir grup medrese öğrencisi, ilk çıktığında 7 kişilik bir gruptan oluşmakta idi. Daha sonralar bu grup medrese ve camilerde kendilerini İslam askerleri olarak tarif ederlerdi. Öyle Ki, Hazaralar 1995'de Şah Mesud'la uyuşmazlığa düşerek Taliban ile ittifaka giren liderleri Abdul Ali Mezarı Taliban tarafından öldürüldü. İran'ın da desteği sonucu ülkenin batısında Taliban'la devamlı uyuşmazlık içinde olmuşlardır. Kuzeydeki gruplar gerek Şah Mesut gerekse Raşit Dostum'un yönetimi altında Taliban güçleriyle çatışmaya devam etmiştir.⁵¹ Taliban 3 Eylül 1995'de Şiilerin yoğunlukta bulunduğu Herat'ı ele geçirerek ülkenin batı kanadını kontrol altına alsada burada Peştun bölgelerinde olduğu gibi hoş karşılanmamıştır.⁵²

⁴⁸ KARİMİ, *age*, s.98.

⁴⁹ Laurel CORONA, *age*, s., 54.

⁵⁰ David DOWNİNG, *Afganistan*, ABD, Marshall yay, 2009, s.20.

⁵¹ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 26.

⁵² Rauf BEK, *age*, s. 187.

26 Ekim 1996'da Kabil'in ele geçirilmesi ve Necibullah'ın asılmasının ardından Taliban Afganistan'da otoritesinin sürdürmek için yönetimdeki şiddeti daha da artırdı. Kabil'in düşüşü ve bunun arkasından meydana gelen yoğun çatışma, amacı ülkeyi fethedip birleştirmek olan Taliban bölge ülkelerinde endişeye yol açmaktaydı. Kuzey ittifakını İran destekliyordu. Suudi Arabistan ise Taliban'ı destekliyordu. Rusya, Özbekistan, Tajikistan, Türkiye ve Hindistan bu ittifaka dolaylı bir şekilde kuzey ittifakına destek veriyordu. Raşid Dostum'la ikinci komutanı Malik arasındaki düşmanlık sebebiyle Malik, Taliban'ın Mezarı Şerife girmesine destek verdi. Dostum bölgeyi terk etti. Böylece Mayıs 1997'de Mezar-i Şerif'e giren Taliban iktidarı Abdulmelik'le paylaşmayı kendi otoritesini uygulamaya başladı⁵³.

Kısa bir süre sonra özellikle şehirdeki Hazaraların ayaklanmasıyla Mezar-i Şerif'te Talibana karşı büyük bir isyan patlak verdi. Taliban öldürüldü. Maliki'nin birlikleri ise Taliban'ın ele geçirdiği dört kuzey eyaletlerini geri alarak bir anlamda Taliban'dan iktidarı paylaşmamanın intikamını aldılar.⁵⁴ Ülkenin artık Peştun olmayan kuzey ile güney arasında fiilen bölünmüşlüğü böylece perçinleşmiş oldu. Dostum Mezar-i Şerif kontrolünün Hazarlarada bulunmasını istememesi sebebiyle Özbekler ile Hazaralar arasında şiddetli gerginlik yaşanmasına sebep oldu. Böylece Taliban'a karşı ittifak zayıfladı. 1998 Mart'ında kuzeye yönelik Taliban tehdidi artmaya başlayınca İran, Rusya ve Özbekistan Taliban karşıtı ittifaka yoğun silah ve cephane sevkiyatına başladı. Yine de Taliban karşıtı İttifak başarılı olmadı. 1998'de Mezar-i Şerif yeniden Taliban'ın eline geçti. Hazaralara karşı Mezar-i Şerif'te katliam yapmıştır.⁵⁵

Çok sayıda İranlı Diplomatın öldürülmesi ve Eylül 1998'de Bamyan'ın ele geçirilmesi Tahran'ın tepkisini çekti. Bu olaylardan rahatsız olan İran, uluslararası yasalara ve BM sözleşmesine göre savunma hakkı olduğunu ve Taliban'a karşı harekete geçeceğini açıklamıştır.

Taliban 2000 yılına gelindiğinde ülkenin denetimini ele geçirmiş olsa da uluslararası düzeyde tecrit edilmiş durumdaydı. ABD'de Clinton yönetiminin Taliban'a yönelik ilk baştaki desteğini sürdürmesi giderek zorlaşmıştı.⁵⁶ Gerek Afganistan'ın uluslararası

⁵³ Rauf Bek, *age*, s. 67.

⁵⁴ David DOWNING, *age*, s.20.

⁵⁵ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 35.

⁵⁶ David DOWNING, *age*, s.23.

kamuoyu nezdinde tecrit edilmiş olması, Gerekse Usame bin Ladin 'in barındırılması sebebiyle ABD' Taliban'a karşı giderek sertleşmeye başladı. Bin Ladin güçlerinin Şah Mesut ve Dostuma karşı Taliban'ın yanında yer alması ve ABD karşıtı eylemleriyle adını duyuran El kaide'nin destekçisi yapmıştı. ABD açısından Taliban'ın El Kaide örgütüne yataklık yapması hoş karşılanmadı. 1999'da Ladin'i teslim etmeyen Taliban üsleri birkaç kez ABD uçakları tarafından bombalandı. 1999'da ABD Afganistan'a yönelik bir yaptırım kararı aldı. Sonuçta 11 Eylül saldırılarının Ladin'e atfedilmesi ile ABD Taliban'a karşı kesin tavrını koymuş oldu.

Taliban İslam kurallarına karşı yapılan her türlü amele muhalif olduklarını söyleyerek ülke çapında büyük taraftar topladı. Liderliklerini 'Molla Muhammed Ömer yapmıştır. Afgan halkı 1994 yazında ortaya çıkan hareketi, uzun süren bir savaşın ve ardından yaşanan iktidar savaşının tahribatını sona erdirecek bir hareket olarak algılamıştır.⁵⁷

Molla Ömer ve grubunun, 1994'te iktidar arayışlarını başlattıklarında 30 kişi civarında oldukları sanılmaktadır. Ekim 1994'e gelindiğinde, Taliban, Pakistan sınırı yakınlarındaki Spin Buldak'taki Hizb-i İslami üssüne saldırdığında, sayıları 200'ü bulmuştur. Aralık'ta 12 bin kişilik güçlü bir birlik haline gelmişlerdir. Sonraki yılın ortalarında batıdaki Herat şehrine saldırdıklarında, sayıları neredeyse ikiye katlanmıştır. Bu hayret verici büyümenin nasıl mümkün olabildiğini anlamak için, Pakistan'la paylaşılan geçirgen, gelişigüzel, yapay sınırın ötesine bakmamız gerekmektedir. İlk başta Taliban sıradan insanlar için sokakları güvenli hale getirme, yasa, düzen, istikrar ve güvenliği sağlama vaadinde bulunan kurtarıcılar olarak karşılanmıştır. Halkı silahsızlandırıp, yozlaşma ve yolsuzluğu ortadan kaldırmışlar ve şeriatı getirmişlerdir.⁵⁸ Başlangıçta bir reform hareketi olarak başarı ve halkça tutulma kazanmışlardır. 1996 yılında Kabil'i ele geçirmelerine kadar, ülkeyi yönetme ve katı bir İslam biçimini dayatma niyetlerini ortaya koymamışlardır. Taliban hareketi çok kötü bir uluslararası şöhrete sahip olmuş, batıda ilkel, katı, ortaçağdan kalma, hoşgörüsüz politikaların adı haline gelmiştir. Ancak Taliban'ın kendi politikaları ne kadar cahilce ve yanlış anlaşılabilir olursa olsun, Taliban da zaten çok berbat bir sefaletin ve iç savaşın yaşandığı bir ülkeyi idare etmek üzere gelmişti.⁵⁹

⁵⁷ KARİMİ, *age*, s.112.

⁵⁸ OĞUZ, *a.g.e.*, s. 27.

⁵⁹ S. Kamil YÜCEORAK, *age*, s. 90

Amerika Pakistan'la işbirliği yaparak çoğu Afganlı aynı zamanda Pakistanlı ve Dünyanın başka yerlerinde olan Pakistan'da ve Diyubend Medreselerinde tahsil gören ve mezun olmuş insanların çekirdeği bir güç oluşturdular. Amerika Pakistan aracılığı ile Taliban'a destek verip güçlendirdi. Pakistan olmasaydı bu işi yapamazlardı.

Taliban harekâtı Müslüman ama çağdaşlaşmamış Müslümanlar. Müslüman Batılılaşmaz çağdaşlaşır. Taliban halkı büyük bir taassub içine soktu. Taliban zaman zaman dünya kamuoyunun dikkatini bazı olaylarla çekiyor. Mesela Buda heykellerinin bombardıman edilerek kırılması olayı; Türkiye ve dünyada konuşulmuştur.⁶⁰

Washington ve New York'ta Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırı üzerine Taliban yeniden yine devreye sokuldu. Dünya kamuoyunun dikkati onlara yöneldi. Taliban'ın ortaya çıkışı Afganistanlıların Sovyetlere karşı verdiği mücadeleden sonra ortaya çıkmıştır. Afgan halkı bu mücadeleyi şanlı ve şerefli mücadele ne yazık ki kendi aralarında koltuk kavgasına sebep oldu. İç savaşlar bir din ve mezhep savaşı değildi. Daha ziyade iç ve dış siyaset etkisi ile kabilecilik ve kavmiyetçilik savaşıydı. Kimin baş olacağı meselesiydi. İç ve dış siyasetten maksadı şu: Soğuk savaş sonrasında Sovyet Rusya'nın eski konumunun değişmesinden dünya'da dengeler yeniden kurulurken, Afganistan ne olacak sorusunu hiç şüphe yok ki dünya düzeninin patronları kendilerinden sordular. Afganistan'la ilgili Rus, Amerika ve Avrupa topluluğunun projeleri oldu. Taraflardan biri Amerika'dır. Amerika Afganistan ve Türk cumhuriyetlerindeki enerji ve yeraltı zenginliklerini elde etmek istemekteydi. Bu başka topluluklar içinde hayati bir önem taşır. Burada savaş var. İç savaşta taraflar arasındaki çıkar çatışmasının etkisinin olduğu kanaatindeyim. Çıkarları birbirleri ile çatışan taraflar Afganistan'daki farklı gruplara destek verdiler. Gruplar arasındaki çatışmayı körüklediler. Amerika Pakistan'la işbirliği yaparak çoğu Afganlı aynı zamanda bir kısmı Pakistanlı olan ve dünyanın farklı ülkelerinden Pakistan'daki Deyu bent Medreselerinde eğitim alan binlerce kişi Taliban hareketini güçlendirmişlerdir.⁶¹

Taliban bir dönem Afganistan'ı yönetti. Katı bir şeriat düzeni uyguladı. Kızların kadınların okula gitmelerini dışarı çıkmalarını yasakladı. İnsanların hayatını her alanında müdahale ediyorlardı. Çok aşırı radikal bir gruptu. Amerika'da 11 Eylül

⁶⁰ KARİMİ, *age*, s.118.

⁶¹ KARİMİ, *age*, s.112.

saldırısını gerçekleştiren Terör örgütü El Kaide'yi barındırıyor iddiası ile Amerika ve NATO güçleri Afganistana müdahale etmiştir. Sovyet-Afgan Savaşı'nın arkasından Rusların 1989'da geri çekilmesinden sonra Taliban, Afganistan'daki merkezi hükmetlerin zayıflıklarından yararlanarak iktidara gelmiş ve ülkenin büyük bir kısmını kontrolü altına almıştır. Taliban döneminden ülkede fakirlik, kuraklık, açlık, işsizlik en yüksek seviyelere çıkmıştır. Halk işsizlikten çaresizlikten dolayı komşu ülkelere sığınmışlardır.⁶²

Taliban 1994'te ilk kez kendisini göstermiş, 1996'da Afganistan'ın merkezi olan Kabil'i ele geçirmiştir. O tarihten sonra ülkenin kuzeyinde konuşlanmış olan Kuzey İttifakı'yla iç savaşa girişmiştir. İktidarı sırasında Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından desteklenmiştir.⁶³ 11 Eylül 2001 Saldırılarından sonra ABD'nin saldırılardan sorumlu tuttuğu Usame bin Ladin'i koruduğu gerekçesiyle başlatılan operasyon sonucunda 2001 Kasımında iktidardan uzaklaştırıldı. 2004 yılında yeniden organize olan Taliban terör faaliyetlerine başladı.⁶⁴

⁶² Rauf BEK,*age*, s. 122.

⁶³ Najmidin AFGAN, *Tarih maasir Afganistan*, Bayhaki ,yay, 2006,s.87.

⁶⁴ Laurel CORONA,*age*, s., 87.

BÖLÜM 2: 2001 ABD MÜDAHALESİ SONRASI AFGANİSTAN'IN DURUMU

2.1. 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları

11 Eylül saldırıları ABD'nin, güvenliğine yönelik en önemli tehditlerden biri olarak kabul edilmektedir. Eylem gerçekleşikten sonra suçlunun kim olduğu sorusu her yerde sorulmaya başlanmış, eylemin sorumluluğunu üstlenen tek örgüt Japon Kızıl Ordusu olmasına rağmen, yürütülen istihbarat çalışmaları ve ABD hükümetinin halktaki huzursuzluğu giderme ihtiyacının da bir gereği olarak şüphelerin Usame Bin Ladin üzerinde yoğunlaştığı dile getirilmeye başlanmıştır. Bu durum ABD hükümetinde bir yandan düşmanın belirlenmiş olması sebebiyle bir rahatlama yaratırken, öte yandan Taliban militanlarıyla ABD arasında gerilimlerin doğmasına neden olmuştur.⁶⁵ Çünkü bu dönemde Bin Ladin'in Taliban yönetimindeki Afganistan'da olduğu bilinmiştir. Bu gerginliğin gündeme geldiği zaman Taliban yetkililerinin, Bin Ladin'i sakladıkları gerekçesiyle Amerika kendilerine saldırırsa intikam alacaklarını ve cihat ilan edeceklerini belirttiler. ABD'ye terör saldırısı ihtimallerini de düşündürmeye başlamıştır⁶⁶. Yaşanan bu gerilim, terör olgusunun yanında "cihat" kavramına da vurgu yapılmasıyla "İslami terör" ve "medeniyetler çatışması" gibi kavramların yeniden gündeme gelmeye başlamasına neden olmuştur. Bazı çevreler ise, eylemin ABD'deki aşırı sağcı gruplar tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürmüşlerdir.⁶⁷

ABD, 11 Eylül 2001'de gerçekleşen terör saldırılarına kadar 1993 yılında Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanması dışında, kendi ülkesi sınırları içerisinde ciddi olarak nitelendirilebilecek bir uluslararası terör eylemine tanık olmamıştır. ABD'nin gücünü simgeleyen Dünya Ticaret Merkezi'nin 19 El-Kaide'li terörist tarafından yok edilmesi terörizmin dünya için ne derece büyük bir tehdit oluşturduğunu göstermiştir.⁶⁸ ABD'de normal bir gün olarak başlayan 11 Eylül 2001 sabahın ilk saatlerinde dünya terörizm tarihinde yeni bir dönemin açıldığı gün olmuştur. ABD'de gerçekleşen olayların faili

⁶⁵ World Trade Center Pentagon Shanksville
<https://www.cia.gov/library/publications/additional-publications/devotion-to-duty/september-11-2001.html> (Erişim Tarihi 23.08.2013)

⁶⁶ F.TURAN, *11 Eylül sonrası Afganistan*, 2003, s. 20.

⁶⁷ Laurel CORONA, *age*, s., 96.

⁶⁸ 11 Septumbar mubariza ba tururizm, <http://www.hawzah.net/fa/article/articleview/89114> (Erişim Tarihi 24.08.2013).

kim olursa olsun ortaya çıkan gerçek, eylemin terörizm kavramında 1990'larda meydana gelen değişiklikleri büyük oranda yansıtması olmuştur. Olayların netleşmeye başlamasıyla ortaya çıkan yorumlar, dünyanın yeni bir döneme girdiği üzerinde yoğunlaşmıştı.⁶⁹ İlk önce ABD'nin egemenliği ile sembolleştirilen küreselleşmenin büyük bir yara aldığı, yenilemeyen güç olarak görülen ABD'nin eskisi kadar büyük güç olarak algılanamayacağı ileri sürülmüştür. Bununla beraber, ABD'nin bu durumdan en az zararlı çıkmak için girişimde bulunacağı ortaya çıktı.⁷⁰

Güvenlik algılaması uluslararası sisteme önemli bir faktör olarak yeniden girdi. İç güvenlik ve uluslararası güvenlik kaygıları ABD ve Avrupa ülkelerinin gündemine oturmuştur. Avrupa'nın çeşitli ülkeleri terörle bir dereceye kadar tanışık olmalarına rağmen temel hak ve özgürlüklerin her şeyin üzerinde tutulduğu bazı ülkelerde 11 Eylül olayının yarattığı güvensizlik ortamı, bu güne kadar kabul edilemez bazı özgürlüklerden fedakârlık edilmesi için ortam yaratacaktır.⁷¹ 1990'larda terörizme ilişkin en önemli korkulardan birisi de kitle imha silahlarının teröristler tarafından kullanılmasıydı. Terör örgütlerinin eski Sovyet Cumhuriyetlerden veya terörizmi destekleyen ülkelere sağlayacakları kitle imha silahlarının kullanılması korkusu, 11 Eylül'e kadar da hissediliyordu fakat az endişe duyuluyordu. Bu olaylarda binlerce kişinin hedef alınması kitlesel saldırının gerçekleştirileceğine dair korkunun artmasına neden olmuştur. "Saldırıların ardından çeşitli nedenlerden ötürü, Bin Ladin ya da diğer teröristlerin elinde kimyasal veya biyolojik silahların bulunduğu iddia edilmiştir. "11 Eylül saldırıları, küreselleşmenin terör yüzüydü. Yeni bir dönemde iletişim-bilişim dönemine geçen dünya, soğuk savaş sonrasında, bu yeni döneme uyum sancıları yaşamaktaydı. 11 Eylül terörü de işte bu uyumsuzlukların sonuçlarıydı. Amerika Birleşik Devletleri bu sürecin lideri olduğu için saldırıya uğramıştı. Yani 11 Eylül terörü Amerika'yı vurmuş gibi görünse de aslında küreselleşme sürecine karşı yapılmış bir saldırıydı. 11 Eylül saldırıları ile birlikte, Fukuyama ve Huntington'un tatmin edici boyutlardaki geleceğe yönelik varsayımları, yeniden tartışma düzlemine taşındı. Samuel P. Huntington tarafından yazılan, sonradan kitap haline dönüştürdüğü "Medeniyetler Çatışması" adlı makalesinde ekonomik anlamda liberalizmin rakipsiz kalmış olabileceğini, ancak bu

⁶⁹ Hamlai gustarda dar vasat hamlayı 11 septumbar, <http://www.jamnews.ir/detail/News/144816> (Erişim Tarihi 25.08.2013).

⁷⁰ David DOWNING, *age*, s.153.

⁷¹ Andrew LANGLEY. September 11 Attack on Amereca, yay, White thomson pablişing, 2006, s.11.

sefer de kültürel olarak ülkeler veya coğrafyalar arasındaki farklılıklardan dolayı çatışmalar gündeme geldi.⁷² Bu problemE çözüm arayışları hala devam etmektedir.

“Batı’nın evrensellik taslaması, gittikçe artan ölçüde diğer medeniyetlerle, özellikle Çin ve İslam’la, çok ciddi çatışmalara neden olmaktadır. Huntington dâhil olduğu Batı uygarlığının ekonomik ve siyasal olarak daha başarılı olduğundan bahsederek, Müslüman toplumların geleceklerinin karanlık olduğu varsayımında bulunur.⁷³ Dahası 20. yüzyıla gelindiğinde İslam ve Batı uygarlığı arasında baş gösterecek kültürel çatışmaların nedenlerini şöyle sıralar. Müslüman toplumların nüfus artışı, bunun sonucunda ortaya çıkan işsizlik, işsiz Müslümanların başarısızlıkla sonuçlanan Batı’da yeni bir hayat ve iş kurma çabaları ve olumsuz sonuçlar neticesinde ötekini suçlayan bir tutum içerisinde aşırı cemaat yapılanmalarını doğuracaktır.

Fukuyama, kültürel farklılıkların günümüzde giderek büyük önem kazandığını yadsımaz, ancak bu farklılıkların Huntington’ın öngördüğü gibi zorunlu bir çatışmaya da yol açacağı yönündeki varsayımını kabul etmez. Aksine Fukuyama farklı kültürlerin etkileşiminden doğan rekabetin, yaratıcı çözümler üretecek değişimlere yol açacağına inanır. Amerikan başkanı Bush’un dünya kamuoyuna yönelik olarak, saldırılara verecekleri karşılığı Haçlı Seferlerine benzetmesi ve bu noktada benimle ya da benim karşımdasınızdır tutumu, Fukuyama’nın Huntington’ın tezi karşısında yenilgiye uğradığı görüşünün artmasına ve Huntington’ın düşüncelerinin yeniden popülerleşmesine neden olmuştur.

11 Eylül saldırılarından sonra Fukuyama’nın görüşlerini dile getirdiği ilk makalesi “Hala Tarihin Sonundayız” da önceki görüşlerinin arkasında durduğu görülür. Yaşadığı zaman içerisinde de baskın gelmeye devam edecek olan siyasal sistemin, liberal demokratik sistem olduğu sözleri bu yazıda tekrarlanır. İslam ise demokratik batı siyasetinin ve kültürel değerlerinin yavaş yavaş Batılı olmayan toplumlarca kabul gördüğü bir zamanda, modernliği tamamıyla reddedecek kişileri ortaya çıkaran tek sistem olarak itham edilir. Ancak Fukuyama terörist faaliyetleri gerçekleştiren kişilerin azınlık, aşırı dinsel bir cemaatin üyeleri olmaları sebebiyle, yapılan saldırıların bütün

⁷² Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 56.

⁷³ Hamlai gustarda dar vasat hamlayı 11 Septembar <http://www.jamnews.ir/detail/News/144816> (Erişim Tarihi 25.08.2013).

İslami topluluklarca kabul görmüş bir onaylamayla gerçekleştirilmiş olduğunun düşünülmemesi gerektiği üzerinde vurgu yapar.⁷⁴

Huntington, böylesi bir saldırıyla birlikte Amerikalıların ulusal kimlik duyguları ve Amerikalı olma üst kimliği canlanma imkânı bulur. Ve bu noktada Huntington can alıcı soruyu sorar:”Amerikalılar tehdit altında olmadıkları zamanda aynı başarıyı sürdürebilecekler mi?” Sorunun, geleceğe dönük olarak ötekilerin de var olması gerektiği doğrultusundaki kararlılığı ve terörist eylemleri gerçekleştirenlerin Müslüman olmasından ötürü, İslam’ın Batı için komünizmden sonra yeni bir tehlike olarak hedeflendirilmesine neden olmuştur. İslamî köktencilik, yeniden İslamlaşma ve Batılı olmayan diğer birçok medeniyetlerin mevcut kaynakları, batıyı yakalama arzuları ve dünyayı Batılı olmayan bir yönde dönüştürme arzularıyla Batı karşısında büyük bir sorun ve tehdit oluşturmaktadır.⁷⁵

Huntington, İslam’ı Yeni Dünya Düzeni’nde Batı dünyasına yönelmiş en büyük tehdit olarak görmekle kalmıyor, hatta bu tehdidin boyutlarının İslam’ın Konfiçyusçuluk’la birleşmesi halinde batıya karşı oluşan bir paktla daha da tehlikeli hal alacağını ileri sürmektedir.⁷⁶

Huntington bir bakıma batılı olmayan bütün medeniyetlerin batı karşısında birleştiklerini ve batıyı alt etmek için kaynakları ve arzuları olduğunu ileri sürerek batı dünyasına kendisinden başka bir dostu olmadığı mesajı veriyor. 11 Eylül saldırılarından sonra Bush yönetimi Afganistan ve Irak’taki tutucu yönetim biçimlerini yıkacak bir rejim değişikliği siyasetini, dış politika gündeminin odağına yerleştirir. Yapılan eylem, savaş gücüyle yıkılacak olan siyasi kurumların yerine, Batılı tarzda ve kukla yönetim biçimlerini koymak olur. Fukuyama tarafından devlet inşası olarak tanımlanan bu iş yeni idari kurumların yaratılması ve var olanlarının güçlendirilmesi olarak tanımlanır. Fukuyama’nın kültürel rekabetin olumlu olduğu yönündeki düşünce çizgisi, farklılık oluşturan devletlerin Batı’nın liberal demokratik çizgisinin dışına çıktığı durumlarda; dış müdahaleler aracılığıyla yapılandırılmaları yönündeki görüşleriyle çelişmektedir. Böylece Fukuyama’nın Batı’nın liberal ve demokratik özelliğini, olması gereken en iyi

⁷⁴ Said Jafer HAMİDİ, *age*, s.198.

⁷⁵ Thierry TARDY, *peace Operations After 11 September 2001*, yay, Frank cass,2004,s.89.

⁷⁶ Kad Huda ABBASALİ, *Havadisi 11 seftember ruykardi navin Amerika*, sayı,33.

siyasal tutum göstergesi olarak kabul etmesi onu, Huntington'ın düşünceleriyle uzlaşır hale getirir.⁷⁷

2.2. 11 Eylül Saldırısı ve ABD'nin Afganistan Müdahalesi

11 Eylül Saldırısına Giden Süreç Afganistan'da ki Taliban'ın İslam anlayışının siyasi yönü, dünya gündemine 1948 yılında Ortadoğu'da Arap-İsrail çatışmasıyla ilgilendirilerek siyasal İslam'ı yükselten asıl önemli gelişme olarak, Sovyetlerin İran devrimi sonrasında Afganistan'a girmesi o dönemi anımsatmaktadır. ABD'nin Afganistan'daki Sovyet işgaline karşı örgütlediği İslami direniş gurupları sayesinde bu ülkede oluşan savaşı köktendinci militanlar, işgal sonrası dönemde tüm dünyaya dağılmasıyla sonuçlandı. Orta Asya ile güney sınırını oluşturan Afganistan bölgesi, İran, Türk ve Hint kültürlerinin birbirine temas ettiği, tarihi ve kültürel kırılma alanıdır. Müslümanlığın bu bölgelere yayılması sonrasında bu üç tarihi ve jeokültürel hat, İslam Medeniyeti'nin merkezi halini almıştır. Toplumlarda farklılık ve aidiyet hissi artmış, dini, dil temelli, ulusal ve etnik kimlikler değişik düzlemlerde etkili olmaya başlamıştır. Uyguladığı ateist eğitim politikası ile Orta Asya'da bütünleştirici etki yapabilecek kimlikleri pasifize eden Sovyet yönetimi sonrasında Orta Asya'da, din gibi bütünleştirici reel kimliklerin etkisini artırması için uygun bir ortam oluşmuştur.⁷⁸ Özellikle 1970'li yılların sonunda Sovyet yayılma çabalarının daha çok Afganistan ve Türkiye üzerinde hissedilmesi bu girişime bir tampon oluşturmak adına, Batı'nın İran'daki İslami rejimi desteklediği de bilinmektedir⁷⁹.

Diğer yandan Afganistan'da Ruslara karşı yerel direniş guruplarının birlikte hareket etmesi, Sovyet yayılmasına karşı güneyde oluşturulmaya çalışılan “Yeşil Kuşağın” somut göstergeleridir. Afganistan'da yaşanan İslami guruplarla Ruslar arasındaki savaş, aslında Doğu-Batı blokları arasındaki savaştır. İslami direnişçi olarak anılan yerel savaşı guruplar, ülkede dini ön plana çıkaran bir etki yaratmıştır. Necibullah, Kabil'i işgal eden Taliban tarafından asılmadan önce verdiği son beyanatta, “ABD ve uygar dünya Afganistan'la birlikte köktendinciliğe karşı ortak mücadele etmelidir, eğer Afganistan yenilir ve köktendinciliğin merkezi haline gelirse o zaman Orta Asya

⁷⁷ KARİMİ, *age*, s.154.

⁷⁸ Thierry TARDY, *age*, s.85.

⁷⁹ ERHAN, Çağrı, “ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 3 (Güz 2004), s. 123-149.

devletlerini kaybedersiniz” dediği bilinmektedir. Gerçekten de 1999 yılına gelindiğinde, Kafkasya’da Çeçenler, Orta Asya ve Afganistan’da ise Taliban, Usame Bin Ladin ve Tahir Yoldaşev liderliğindeki Özbekistan İslami Cihat Hareketi, bölgelerinde faaliyetlerini çok ileri seviyelere getirmişti.⁸⁰ Sonucunda 11 Eylül saldırısı sonrası ABD Orta Asya’ya girmiş ve dengeler alt üst olmuştur. Afganistan coğrafyasını da kapsayan Orta Asya, ABD gündemine ilk defa Sovyetler’in Afganistan’ı işgali ile ciddi olarak girmiştir. ABD’nin Afganistan ve yakın bölgesinde İslami hareket oluşturma gayretleri, Sovyetler’in çöküşüne etki etmediği gibi, bu politikanın tüm dünyada sorun haline gelen radikal İslamın ve 11 Eylül saldırısını gerçekleştiren terörist zihniyetin temellerinin atıldığı bir girişim olduğu açığa çıkmıştır⁸¹.

ABD’nin son 25 yıldaki Afganistan politikası üç farklı özellik göstermiştir: Sovyet işgali esnasında İslami direnişçilerle aynı safta yer alırken, Sovyetler’in çekilmesi sonrası Taliban’a destek verilmiştir. ABD’nin Taliban’a desteğinde gözden kaçırılmaması gereken konu, Türkmen petrol ve gazını Afganistan ve Pakistan üzerinden güneye indirme planları için ülkede en kısa zamanda düzeni sağlayacak güç olarak Taliban’ın görülmesidir. ABD’nin iç çatışmalar dönemindeki bu tercihi 11 Eylül dâhil, ileride yaşanacak olaylara yön vermiştir. Sonraki dönemde, Taliban taraftarı politikasına eleştiriler ve sivil toplum baskısı sonrasında ABD, politika değişikliği ile Taliban’ı ve onun desteklediği Usame Bin Ladin’i düşman kabul etmiştir. Özellikle son madde ile ABD tüm müslümanların Sovyetler’e karşı kendileri ile birlikte mücadele ettiğini göstermeyi düşünmüştür.⁸² Alınan bu karar kapsamında, 1992 yılına kadar 43 ayrı ülkeden 35 bin kadar köktendinci Müslümanın, İslami direnişçilere dâhil edildiği tahmin edilmektedir. Pakistan-Afganistan sınır bölgesinde eğitilen bu savaşçılar kısa sürede birbiriyle kaynaşmış etkili bir grup haline gelmiştir. 1990’ların ortasından itibaren başta ABD’nin ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski olmak üzere, birçok uzman ABD’nin hayati önemi olan petrol ve doğalgaz zengini Orta Asya bölgesinde kontrolü ele geçirmesi gerektiği dile getirilmeye başlamıştır.⁸³

⁸⁰ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 57.

⁸¹ Aya hamlai 11 septembar jan dar afghanistanra tavjiya dad?, <http://www.bashgah.net/fa/content/show/47102> (Erişim Tarihi: 02.01.2013).

⁸² Thierry TARDY, *age*, s.78.

⁸³ Afghanistan Az aghaz ta 11 Septumbar, <http://www1.jamejamonline.ir/Media/pdfs/1389/04/31/100881069512.pdf> (Erişim Tarihi 22.08.2013).

Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının kontrolünün sağlanması ve uluslararası pazara çıkartılması amacına yönelik ABD, bu doğrultuda en ucuz maliyeti olan, Afganistan-Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na çıkışı bir alternatif olarak değerlendirmiştir. Ancak bu güzergâhın gerçekleşebilmesi için, özellikle Afganistan'da istikrarlı bir yönetimin bulunması ve diğer bölge ülkelerinin, başta radikal İslami terör olmak üzere, riskli durumundan kurtulması gerekliydi. Tüm bu amaçlara ulaşmak ise uzaktan politikalarla değil bizzat askeri güçlerle bölgede bulunmakla sağlanabilirdi. İşte ABD askeri gücünü Orta Asya ve Afganistan bölgesine çıkarma fırsatını 11 Eylül ile bulmuştur.

1999 Ağustos'ta Kenya ve Tanzanya'daki ABD Büyükelçilikleri'nin bombalanması olayı sonrasında, ABD tarafından, bu olayların ve kendilerine karşı küresel bir gizli ittifakın baş sorumlusu olarak gösterilen Bin Ladin, gerçekten bu saldırıların tek sorumlusunun olduğu hala tam olarak ispatlanamamıştır. ABD bu suçlamayı yaparken, Usame Bin Ladin, birçok örgüt ile irtibatta olsa da, ABD'nin iddia ettiği gibi, tüm bu saldırıları yönetebilecek yeterliliğe ve etkinliğe sahip bir kişi olmadığı kanaati vardır. Parasal kaynak sağlama açısından değil, ancak terör eylemlerinin organizasyonu açısından tek sorumlu olmasının pek mümkün olmadığı değerlendirilmektedir. Afganistan'da İslam, etnik kökeni ne olursa olsun, Afgan halkının günlük hayatının merkezindedir. Yıllarca Komünizm-İslam mücadelesine sahne olan ülkede, zengin, fakir, komünist, köktendinci fark etmeden, herkesin aynı özenle İslam'ın gereklerini yerine getirdiği görülür.⁸⁴

Afganistan'da, İslam'ın ılımlı yaşanmasına, katkısı olan otoriteye, entelektüelliğe, hukuka, mollalar karşı çıkmışlardır. Bu durum çok eski bir tepkiyi ifade eden Sufizmin, ülkede yaygın olmasıdır. Sovyet savaşı ve iç savaş sırasında, dış ülkelere gelen silah ve para yardımları, muhafazakâr, Sufi veya Vahhabi yanlısı örgütlerden ziyade, Gulbettin Hikmetyar'ın liderliğindeki Hizbi İslami'ye akmıştır.⁸⁵ İç savaşın tüm hızıyla devam ettiği ve ülkenin her yanının farklı guruplarca kontrol edildiği, 1994 yılına gelindiğinde, Güney Afganistan ve Kandahar'daki Peştunlar, aşiret yapısı, ekonomik sorunlar ve liderlik mücadelesi nedeniyle birbirleriyle savaşa girmişlerdi. Diğer yandan

⁸⁴ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 56.

⁸⁵ Afghanistan Az aghaz ta 11 Septumbar <http://www1.jamejamonline.ir/Media/pdfs/1389/04/31/100881069512.pdf> (Erişim Tarihi 22.08.2013).

bu durum, güneydeki uyuşturucu ticareti ve kaçakçılığı da sekteye uğratiyordu. Molla Ömer gibi ileride Taliban örgütünde etkin olacak kişilerin de bulunduğu medrese mollaları ve dini guruplar, güneydeki çatışmalara ve karışıklığa bir çözüm bulmak adına, Taliban'ın ilan edilmiş hedeflerini yani “*Barışı getirmek, halkı silahsızlandırmak, şeriatı uygulamak ve Afganistan'ın büyüklüğü ile İslami karakterini savunmak*” şeklinde belirlenen bir ortak gündemde buluşarak, kontrolü ele almışlardır. Bu gurupların büyük kısmı medreselerde çalıştıkları için kendilerine Talib ismini seçmişlerdi. Afganistan'da kardeş kavgalarını sonlandıracaklarını, ülkede barış, huzur ve adaleti getireceklerini iddia eden Taliban, ülkede savaşan birçok gurup gibi şeriat yönetimini esas alıyordu. Taliban'ın Güney Afganistan'da ortaya çıkmasının nedenlerine bakıldığında ise çok ilginç ayrıntılar ortaya çıkmaktadır: Sovyet savaşında ve iç savaş yıllarında yokluk içinde yaşayan Kandaharlılar'ın çoğu Dürrani Peştunları idiler. Dürrani Peştunları ve güneydeki Kandahar şehri sakinleri, İslami direnişçileri silahlandıran ve finanse eden batı yardımlarından, ülkenin doğusu ve Kabil çevresindeki Gılzay Peştunları'ndan yani Hikmetyar ve onun Hizb-i İslami taraftarlarından çok daha az faydalanmışlardı, çünkü batı yardımları (Peştunistan sorunu nedeniyle) Dürraniler'e daima şüphyle yaklaşan Pakistan tarafından dağıtılıyordu.⁸⁶

Aslında Taliban hareketi, Dürrani-Gılzay etnik çekişmesinden başka bir şey değildi. Molla Ömer başkanlığında, toplam 10 kişiden oluşan, idare meclisi veya yüksek şura olarak bilinen heyet tarafından yönetilen ve Peştunlar'dan oluşan ve Peştun milliyetçiliğini aşırı şekilde harekete geçiren Taliban, geleneksel İslami değerler, toplumsal yapı ve mevcut devlet yapısı ile uyumu kabul etmeyen, köktendinciliğin yeni bir örneğini, İslamiyetin ve şeriatın aşırı bir yorumunu temsil ediyordu. Bu görüşleri doğrultusunda kontrolü ele geçirdikleri her yerde kız okullarını kapatıyor, kadınların evden çıkışlarına kısıtlama getiriyor, müzik, televizyon, kâğıt oyunları, uçurtma dahi yasaklanıyordu. Bu görüşleri ile Taliban, Afganistan'da bilinen hiçbir İslami akım veya ideolojiye yakın olmayıp, ayrıca Taliban'ın manevi altyapısını ve dini anlayışını şekillendiren başka bir etken de, Peştun Aşiret anlayışıdır. Afganistan'da Sünni bir İslami rejimin kurulmasını ve bu rejim ile kendisine en büyük rakip olarak gördükleri İran'daki Şii İslami rejimini zor durumda bırakmayı düşünen, Taliban sayesinde

⁸⁶ Thierry TARDY, *age*, s.69.

Özbekistan'a ve Tacikistan'a da Vahabi görüşündeki İslami akımı sokmayı planlayan Suudiler, Taliban'ı siyasi ve maddi olarak desteklemiştir.

Pakistan, Peşaver Vadisi başta olmak üzere kuzey illerinde yaşayan 15 milyona yakın Peştun halk ile Afganistan'da yaşayan aynı etnik grubun yakınlığını kullanarak, tarih boyunca Afganistan'da kendi güdümünde bir idareyi hep desteklemiştir.⁸⁷ Taliban'ın Peştun milliyetçiliğini de temsil ettiği düşünülürse, Pakistan'ın onları desteklemesi kendi çıkarına olacaktır. Ayrıca, ABD'nin enerji kaynakları politikasının, Pakistan'a önemli ticari avantaj ve maddi kazanç getirecek olması, Pakistan'ın ABD ile paralel olarak Taliban hareketini desteklemesini ortaya çıkarmıştır.⁸⁸ Taliban grubu, Pakistan'daki medreselerde aldıkları dini eğitim derecesi ve kalitesi ne olursa olsun, Afgan dini yaşantısına aykırı ve İslamın prensiplerine uymayacak bir katılık ve acımasızlıkla mücadeleye atılmış, işgal ettikleri her Afgan kentinde, özellikle Peştun ve Sünni olmayan herkese son derece kötü davranmışlardır. Taliban yöneticileri, insan haklarına aykırı, kadınları aşağılayan, ülke gençlerini cehalete mahkûm eden hoşgörüden uzak bir idare şekli ortaya koymuştur.⁸⁹ Usame Bin Ladin gibi teröre bulaşmış bir Suudi milyoneri ile işbirliğine girmeleri, mali ihtiyaçlarını karşılamak için eroin üretimi ve işbirliği ticaretine girmeleri, tüm dünyada huzursuzluk yaratmıştır. Nihayet, 11 Eylül saldırısında Bin Ladin ile birlikte adlarının anılması ise Afganistan'ı ve Afgan halkını büyük bir çıkmazın içine sürüklemiştir.⁹⁰

11 Eylül gününde yaşananlar, ABD'ye, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez kendi topraklarında terör saldırısı sıcaklığını hissettirmiştir. 11 Eylül saldırısının üzerinden 2 saat geçmeden, olayı analiz etmeye başlayan uzmanlar bunun bir 3. Dünya Savaşı ilanı olabileceğini söylemişlerdir.

2.3. ABD'nin Müdahalesinin Nedenleri, Hukuki Durumu ve Sonuçları

Sovyetlerin 1979 yılında Afganistan'ı işgali, Rusların İngilizler ile bu bölgedeki ezeli mücadelesinin takibi olmuştur. Ancak, Rusların Afganistan'dan ayrılmasından ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, pamuk, maden, stratejik geçitler, büyük ve

⁸⁷ Afghanistan Az aghaz ta 11 Septumbar ,<http://www1.jamejamonline.ir/Media/pdfs/1389/04/31/100881069512.pdf> (Erişim Tarihi 22.08.2013).

⁸⁸ Thierry TARDY,*age*,s.87.

⁸⁹ Fayamat hayi 11 Septumbar Dar Afghanistan,<http://tkg.af/dari/report/political/9364> (Erişim Tarihi 23.08.2013).

⁹⁰ Rauf BEK,*age*, s. 122.

karlı pazar kavgasına ilave olarak nükleer silahlar etrafında şekillenmeye başlayan oyun sahnesinde İngiltere'nin yerini artık ABD'nin almış olduğu gözden kaçırılmamalıdır.⁹¹

Soğuk savaş sonrasında, batıların, özellikle Amerika'nın gevşememesi ve belki de yayılmacı amaçlarına somut neden gösterebilmesi için yeni bir düşman arayışına girdiği ve nihayet düşman olarak İslam dininin ilan edildiği, bir anlamda İslam ile girişilen "uygarlıklar savaşı" adı altında, Sovyetler Birliği yerine, yeni bir düşman, yeni bir hedefin üretildiği, şeklinde fikirler ortaya atılmıştır.

ABD'nin Afganistan'ı işgalinin nedenleri, yeni dünya düzeni ve anlayışı göz önüne alınarak, daha farklı dayanaklarla ortaya konabilir.⁹² Bu anlamda ABD'nin son yıllarda Afganistan'a bakışında genel olarak şu hususlar dikkati çekmektedir.⁹³

- ABD'nin İran'a yönelik çevreleme politikası,
- Güvenli bir ticaret ve boru hattı güzergâhının temin edilmesi,
- Taliban'ın uyuşturucu ticareti, bölgenin stratejik durumunun ABD'yi ilgilendirmesi,
- Orta Asya'daki zengin enerji kaynaklarının dünya pazarlarına çıkarılmasındaki kilit rolü nedeniyle,

ABD'nin Afganistan'a bu açıdan özel önem atfettiği anlaşılmaktadır. Taliban yönetimince köktendinci teröristlerin korunması ve teröristlerle yakın ilişkilerde bulunulması, ABD liderliğindeki müdahalede önemli bir faktör olmuştur. Bu bölgeden tüm dünyaya yayılan İslami köktendincilik ve paralelinde oluşan terörizmin temsilcileri olan Özbekistan İslami Hareketi, Hizbullah ve El Kaide gibi örgütler için güvenli bir ülke olarak görülen Afganistan'a yapılan müdahale ile hem terörist grupların hem de onları koruyanların etkisiz kılınması ve küresel terörün ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. ABD'nin müdahale nedenlerinden birinin de, büyük yatırımlar yaptığı

⁹¹ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 98.

⁹² Fayamat hayi 11 Septumbar Dar Afghanistan, <http://www1.jamejamonline.ir/Media/pdfs/1389/04/31/100881069512.pdf> (Erişim Tarihi 22.08.2013).

⁹³ Thierry TARDY, *peace Operations After 11 September 2001*, yay, Frank cass,2004,s.45.

Özbekistan ve Kazakistan da istikrar sağlamak ve menfaatlerini kollamak olduğu dile getirilmektedir.⁹⁴

2. Dünya Savaşı sonrasında, BM ve Uluslararası Adalet Divanı kurallarıyla özdeşleşen uluslararası hukuk, yaptırım gücünün eksikliği ve ülkelerin sığındığı çeşitli bahanelerle yok sayılmış, şiddet karşıtı ve barış yanlısı olan bu ortak kurallar sık sık çiğnenmiştir. Bu alanda ABD en fazla karşıma çıkan ülke durumundadır.⁹⁵

ABD'ye yapılan 11 Eylül saldırısının hemen ertesinde büyük bir şaşkınlık ve korku yaşayan Amerikan kamuoyunda, bu saldırıya verilecek tepkiler tartışılırken değişik görüşler ortaya atılmıştır. Genel olarak saldırıya verilebilecek 4 farklı tepki tartışılmıştır: Savaş karşıtı/pasif tepki, yasaya dayalı BM yaklaşımı, askeri yaklaşım ve sınırlı araç-amaçlar yaklaşımı. Kamuoyunda 11 Eylül olayı her yönüyle tartışılıp, değişik tepkiler ortaya atıldığı bu dönemde, ABD ve İngiltere kendilerinin “Meşru Müdafaa” hakkını gerekçe göstererek, 8 Ekim 2001’de Afganistan’a askeri harekât başlatmışlardır.⁹⁶

ABD ve koalisyon güçlerinin Afganistan’a askeri müdahalesinde gerekçe olarak ileri sürdükleri meşru müdafaa hakkı, hukuk kurallarının zorunlu istisna durumudur. Hukuka uygunluk nedenleri, hukuk düzenince yasaklanmış bir fiilin, bu fiilin işlenmesine yetki veren veya onu emreden bir normun varlığı nedeniyle suç sayılmasını engelleyen özel durumlar olarak tanımlanabilir.

Bu anlamda bir şiddet eyleminin meşru müdafaa olarak nitelendirilmesi, saldırganın haksız, tehlikeli, acil ve kaçınılmaz saldırısına karşı onun saldırısı ile orantılı şiddette karşılık verilmesi ile mümkün olur. Gerek ulusal gerekse uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkına konu olan vakıanın özünde hukuka aykırı bir eylem “saldırı” bulunmaktadır. Dünya barışının sürdürülmesi ve savaşın önlenmesi gayretleri kapsamında, 1945 yılında kabul edilen BM Antlaşması’na göre, BM’nin temel amacı uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasıdır. Anlaşma’nın 2. maddesinin 3. paragrafına göre uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi esastır ve aynı maddenin ünlü 4. paragrafı devletlerin uluslararası ilişkilerinde başka bir devletin toprak

⁹⁴ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 76.

⁹⁵ ABD’nin orta asya politikaları ve 11 Eylül ‘ün Etkileri, http://www.academia.edu/1467670/ABDnin_Orta_Asya_Politikaları_ve_11_Eylulun_Etkileri (Erişim Tarihi: 17.05.2013)

⁹⁶ OĞUZ, *a.g.e.*, s. 76.

bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı askeri güç kullanımından yahut güç kullanma tehdidinden kaçınmaları gerektiğini hükme bağlamaktadır. BM Anlaşması'nın 7. bölümü 42. maddesi, yetki verme suretiyle, "Müşterek Zorlama Tedbirleri"ni açıklarken, 51. maddesi ise "Meşru Müdafaa" hali tanımı ile anlaşmanın 2. Madde 4. Paragraf gereğince yasaklanmış olan güç kullanımına başka bir istisna getirmektedir. BM Anlaşması'nın 51. Maddesinde, "Üye ülkelerden birinin silahlı saldırıya hedef olması durumunda Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alıncaya kadar, bu üyenin doğal olan münferit ya da müşterek meşru müdafaa hakkına hâlel getirmez. Üyelerin bu meşru müdafaa hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir demek suretiyle bu istisnanın nasıl uygulanacağını çok da açık olmayan şekilde düzenlemiştir. Meşru müdafaa hakkının kullanılması için diğer bir şart olarak, saldıran ve saldırılan tarafların olması gerekir. Saldırılan, Amerika iken, saldıran Afganistan'dır. Her ne kadar Afganistan, ülke olarak bu saldırıyı icra etmese de, Taliban Yönetimi'nin denetiminde olan topraklarda faaliyetlerini sürdüren ve hükümetin desteklediği bir örgütün başka bir devlete yönelik saldırılarda bulunması, Afganistan'ı sorumlu yapmakta ve uluslararası hukukun Afganistan tarafından ihlali olarak anlaşılmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı'nın önceki yıllarda, benzer davalarda içtihatları da bu yönde olmuştur.⁹⁷

BM'nin 11 Eylül saldırısı sonrası aldığı ilk karar, 1368 sayılı karardır. Bu kararda saldırı kınanmaktadır. Ayrıca 51. maddedeki meşru müdafaa hakkı tekrar edilmiş ancak bir ülkeye müdahale yetkisi verilmemiştir. Güvenlik Konseyi, 29 Eylül 2001'de aldığı 1373 sayılı kararında, terörizmle mücadele çağrısı yapmış ve teröristlerin finanse edilmemelerini istemiştir. Diğer taraftan, Afganistan'da başlayan çatışmalarda ele geçen personelin savaşan statüsünde kabul edilip edilemeyeceği konusu da bu müdahalede güncellik kazanmıştır. Hukuk düzeninin, istisnai olarak verdiği yetkiye dayanılarak yapılan bir operasyonda, aynı hukuk düzeninin çatışmaya ilişkin kurallarının da uygulamada olması gereklidir. Şayet ele geçenlere somut olarak bir suçlama yapılabiliyorsa, bağımsız ulusal ya da uluslararası mahkemelerde yargılanması daha doğru olacaktır.⁹⁸ Sonuç olarak ABD'nin müdahale süreci değerlendirildiğinde, BM'nin

⁹⁷ Kad Huda ABBASALİ, *Havadisi 11 seftember ruykardi navin Amrika*, sayı, 33.

⁹⁸ ABD'nin orta asya politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri, http://www.academia.edu/1467670/ABDnin_Orta_Asya_Politikalari_ve_11_Eylulun_Etkileri (Erişim Tarihi: 17.05.2013)

11 Eylül olayı ve sonrası izlediği tepki ve karar alma süreci öne çıkmaktadır.⁹⁹ BM Güvenlik Konseyi, yapısından kaynaklanan nedenlerden dolayı bazen çok basit kararları dahi almakta güçlük çekmektedir. Devlet ya da devlet gruplarının bireysel ve ortak çıkarları ile uluslararası güç dengeleri, yapılan oylamalarda ve alınan kararlarda siyasi kaygıları ön plana taşımaktadır. Meşru müdafaa hakkının bir kural değil istisna olduğu unutulmamalıdır. Aksi halde kuvvete başvuran her devlet kendi eyleminin BM Anlaşması'nın 51'nci maddesi kapsamındaki meşru müdafaa sınırları içinde bir kuvvet kullanma olduğu iddiasına girişecektir. ABD'nin Afganistan müdahalesi meşru müdafaa olarak kabul görse de, dünya kamuoyuna, ortaya konan amaç haricinde gizli emeller güdüldüğü izlenimi vermektedir.¹⁰⁰

ABD'nin Afganistan'a müdahalesi, Orta Asya'nın geleceği için bir dönüm noktası olarak görülmelidir. ABD'ye karşı yapılan saldırılar ve bunlardan El Kaide örgütünün sorumlu tutulması tüm dikkatleri Orta Asya ve Afganistan'a yöneltmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından beri bir türlü istikrara kavuşamayan bölge böylece "Afgan Sorunu" nedeniyle bir kez daha gündeme gelmiştir. 11 Eylül saldırısı, bir yandan ABD'nin terörle mücadele adı altında dünyanın değişik yerlerinde askeri operasyonlar yapmasının yolunu açarken, diğer yandan birçok ülkeyle de işbirliğine girmesine neden olmuştur. Bu anlamda ilk sıralarda Orta Asya Cumhuriyetleri gelmektedir. ABD ilk etapta Özbek, Kırgız ve Tacikistan hava sahalarından yararlanmaya başlamış, Özbekistan'ın Tilmiz ve Hanabad; Kırgızistan'ın, Manas; Tacikistan'ın, Kulyab, Kurgan-Tyube ve Hokand havaalanları ABD ve koalisyon güçlerine açılmıştır. Ayrıca Kazakistan'la yapılan bir anlaşma ile acil hallerde Almaatı Havaalanı'nın kullanılması sağlanmıştır. Taliban-ABD arasında çıkan kriz esnasında Orta Asya Cumhuriyetleri'ni en çok rahatsız eden konu, Afganistan'daki savaşın kendi topraklarına sıçrama tehlikesinin yanında Afganistan'a düzenlenecek bir askeri operasyon sonrasında kendi ülkelerinde bulunan köktendinci unsurların ABD'ye, hatta kendi rejimlerine yönelik saldırılara başlayabileceklerinden endişesi olmuştur. 11 Eylül saldırıları ve takip eden dönemde ABD'nin izlediği politikalar ve askeri harekâtına karşı Çin, başlangıçta terörizme karşı ABD'ye destek verdiğini açıklamakla yetinmemiş Rusya-Çin stratejik ortaklık ilişkisini olumsuz yönde etkilediği ve ABD askeri kuvvetlerinin, Orta Asya

⁹⁹ Thierry TARDY, *age*, s.142.

¹⁰⁰ Mehmet AKKURT, *age*, s.154.

ülkelerinin Batı'ya kaymasını sağladığı, böylece Şanghay İşbirliği Örgütü'nün birleştirici gücünü azalttığı vurgulanmıştır. Ülkesine yapılan saldırı sonrası, Afganistan'ı işgal ederek çok önemli bir jeostratejik köprübaşı elde eden ve daha sonra askeri gücünü Asya'ya yerleştiren ABD'nin, bölgede uzun süre kalacağı değerlendirilmektedir. Sonuç itibariyle, ABD yönetiminin hem ekonomik hem de askeri alanlarda küresel boyutta Amerikan hegemonyasını sağlamlaştırmak amacıyla gerçekleştirdiği son operasyonlar, Avrasya bölgesindeki hassas güç dengelerini bozup, yeni çatışmaları da beraberinde getirme potansiyeli taşıyarak, bölgenin siyasi çerçevesini değiştirecek bir süreci başlatmıştır.¹⁰¹

2.2.1. Bonn Konferansı

Taliban rejiminin yıkılmasından sonra 5 Aralık 2001 tarihinde Almaya'nın Bonn Şehrinde Afganistan'ın siyasi, emniyet, ekonomik, sosyal, kültürel, idari, hukuki ve yeniden yapılandırması için yapılan uluslararası bir konferanstır. Bonn antlaşmasında yargı gücünün Afganistan Yüksek mahkemesine bağlı ve geçici yönetim tarafından kurulacak olan başka mahkemeler üzerinde'de yetki ve karar verme etkisine sahiptir denilmiştir.¹⁰² Geçici hükümet BM ve Amerika birleşik devletlerinin yardımlarıyla, İslam şartları, uluslararası standartlara, hukukun üstünlüğü ve Afganistan yasal gelenekleri çerçevesinde bir yerel adalet sistemi oluşturmak maksadıyla bir yargı komisyonu kuracağı da bu antlaşmayla kabul edilmiştir.¹⁰³ Bu çalışmalar için toplanacak olan, Büyük milli meclis ülkeyi iki yıl içinde yapılması gereken adil ve özgür bir seçimle seçilecek yetkili hükümet kurulana kadar yönetecek geniş tabanlı bütün etnik grupların temsil edildiği bir hükümetin kurulmasına karar verilmiştir.¹⁰⁴ Trajik sorunun bittirilmesi, ulusal uzlaşmanın, barış ve istikrarın sağlanması insan haklarının korunması amaçlanmıştır. Bonn anlaşmasına katılan ülkeler, antlaşmanın ilk bölümünde belirtildiğine göre, Afganistandaki geçici otoritenin kurulmasının ardından Burhanutti'nin liderliğindeki yönetim meşruluğunu kaybetmiştir.¹⁰⁵ Bu kapsamda 10 Haziran 2002 tarihinde Büyük Milli meclis oluşturulmuş ve eski Kral Zahir şah ilk oturumu açmıştır. Büyük Milli meclisi oy

¹⁰¹ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁰² Mavafiqat namai Bon dar mavrud taasis hukumat dar Afghanistan, <http://d-bedary.blogfa.com/post-297.aspx> (Erişim Tarihi 22.08.2013).

¹⁰³ Thierry TARDY, *age*, s.54.

¹⁰⁴ Az Bon Aval ta Bon duvum, <http://www.maihan.org/site/?p=4852> (Erişim Tarihi 22.08.2013).

¹⁰⁵ Kad Huda ABBASALİ, *Havadisi 11 seftember ruykardi navin Amrika*, sayı,33.

çokluğu ile geçici Cumhurbaşkanı seçmiş, Bonn konferansı 5 Aralık 2001 tarihinde başlayarak 5 Kasım'da sona erdi ve aşağıdaki kararlar alındı.¹⁰⁶

- Geçici Yönetimi kurulması,
- Afganistan'daki savaşın durdurulması, ulusal uzlaşma, kalıcı barış ve istikrarın sağlanması,
- Bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünün güçlendirilmesi,
- Afgan halkının geleceklerini belirlemeleri için İslam ve demokrasi ilkelerine göre meşru bir seçimin yapılması,
- Bütün siyasi partilerin ve etnik grupların katılımıyla meşru bir devletin oluşturulması,
- Sosyal adaletin oluşturulması,
- Afganistan'da insan haklarına saygı gösterilmesi.

Bonn konferansı ABD ve BM'nin denetiminde gerçekleşen, konferans'ta Hamid Karzai'yi, Afgan geçici yönetimin başkanlığına atamış Taliban rejiminin devrilmesinden sonra yeni dönem ve düzenin ilk adımları atıldı. Bu konferansın devamında şu konferanslar takip edilmiştir.¹⁰⁷ 2004 Berlin Konferansı, 2006 Londra Konferansı, 2007 Roma Afganistan Hukukun Üstünlüğü Konferansı, Paris 2008 Konferansı, Moskova 2009 Konferansı, 2010 Londra ve İstanbul konferansları düzenlenmiştir.¹⁰⁸

Bonn'da Alınan Diğer Kararlar

Bonn'da gerçekleşen konferans'tan sonra 6 aylık geçici yönetimin kurulmasından sonra 18 ay zaman için yeni bir anayasa oluşturulması kararı alınmıştır. Anayasal Ulusi jirga (Afganistan Milli meclisi) yasal Büyük milli meclis toplanması kararlaştırılmıştır. Bu anayasanın hazırlanmasında Anayasal Büyük milli meclise yardım etmek amacıyla geçici yönetimi göreve başlamadan önce iki ay içinde BM'nin desteği ile bir anayasal komisyon kurulması ön görülmüştür. Bonn anlaşmasıyla bütün Afgan silahlı güçlerinin

¹⁰⁶ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 76.

¹⁰⁷ Thierry TARDY, *age*, s.176.

¹⁰⁸ Az Bon Aval ta Bon duvum <http://www.maihan.org/site/?p=4852> (Erişim Tarihi 22.08.2013).

geçiş yönetimi bünyesinde ve yeni Afgan silahlı kuvvetlerinin kurulmasına karar verilmiş, insan hakları konusunda yeni kurulacak hükümetin uluslararası normlara uygun hareket etmesine, geçici yönetim terörizm ve uyuşturucu konusunda uluslararası camiayla birlikte mücadele etmesi, yönetimde etnik grupların ve kadınların eşit bir şekilde temsil edilmesinde, BM ile uyum içerisinde çalışılması Konusu'nda karar verilmiştir.

Bonn anlaşmasında ayrıca, Afgan silahlı güçleri kurulana kadar, özellikle Kabil'de güvenliğin sağlanana kadar yeni kurulan yönetime yardım edilmesi kararı alınmıştır. Uluslararası bir gücün oluşmasında BM'den talepte bulunulmuştur. Bu doğrultuda uluslararası UGYK kurulmuştur. BM Genel sekreterinin özel temsilci göndermesi, Afganistan'da olup biten her şeyden sorumlu olması ve kontrol etmesi, Bonn anlaşmasının üçüncü ekin'de BM'den ve uluslararası camia'dan talep edilmiştir. Bu talepler Afganistan'ın iç işlerine karışılmaması, Afganistan'ın ulusal egemenliğinin, toprak bütünlüğünü ve birliğinin garanti altına almak için gerekli önlemlerin alınması, Afganistan'ın yeniden yapılanmasında ve iyileştirilmesinde ve rehabilitasyonu için gerekli maddi yardımın yapılması, yeni anayasanın yapılması ve seçim hazırlıkları ile ilgili hususlar bulunmaktadır.¹⁰⁹

Bu anlaşmayla kurulan geçici yönetim UGYK'nin Afganistan üzerindeki sorumluluğunu tam desteklediğini dile getirmiştir. BM üye devletlere seslenerek sadece insani yardımın değil yeniden yapılanma ve yeniden konuşlandırma için gereken ihtiyaçların konuşlandırmaya yönelik yardımlarında önemli olduğunu altını çizmiş bu doğrultuda 21-22 Aralık 2001 yılında Tokyo'da konferans düzenlenmiştir.¹¹⁰ 26 Haziran 2002'de Hamit Karzayın seçilmesiyle sonuçlanan geçici yönetimin seçimlerdeki başarısını ve Anayasa komisyonunun kurulması, Afgan ordu ve güvenlik teşkilatının kurulması, yargı reformu ve insan haklarına saygının sağlanması, güçlü bir ekonominin kurulması yönünde geçici yönetime olan güçlü desteğini bildirmiştir. Bonn antlaşmasının genel olarak ülkeyi kriz süresince yönetecek, sonrasında yerini kalıcı bir yönetime bırakacak geniş tabanlı, daha çok merkezîyetçi bir anlayışa sahip bir otoritenin kurulmasının hedeflediği söylenebilir. Bonn konferansının hedeflerinden biri en kısa

¹⁰⁹ Kad Huda ABBASALİ, *age*, s.33.

¹¹⁰ Aşnai Ba nizam Siyasi va Sakhtar Hukumat Afghanistan, <http://andishajadid.blogfa.com/post/19> (Erişim Tarihi 22.08.2013).

zamanda seçimlerin yapılması, yeni bir güvenlik teşkilatının oluşturulması, ülke yönetiminin işleyişini sağlayan organ ve kurumların bir an evvel faaliyete geçirilmesi, Bonn anlaşmasının hedeflediği faaliyetler arasındadır.¹¹¹

2.3. 2001 Sonrası Afganistan Siyasal Sistemi

11 Eylül 2001' günü Dünya ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılar ABD ve dünyadaki yeni dönüşümlerin habercisi olmasının yanı sıra ABD'nin Afganistan'a müdahalesini meşrulaştıran en önemli unsurdur. ABD istihbaratınca saldırının sorumlusu olarak gösterilen Usame Bin ladin'in Afganistan'da bulunması dikkatlerin bu ülkede yoğunlaşmasına sebep oldu.¹¹² Bin ladin'i teslim etmesi konusundaki ABD talepleri karşısında, Taliban'ın kanıtları istemesi ABD başkanı Bush'un bu talebin müzakere edilmeyeceği karşılığını vermesine sebep oldu. Afganistan'ın Bin ladin'i teslim etmeme konusunda ısrar etmesi üzerine ABD 7 Ekim 2001'de Afganistan'a yönelik "kalıcı özgürlük harekâtını" başlattı .

7 Kasım 2001'de Afganistan için yeni bir uzlaşma platformu oluşturmak ve platformda tüm grupların birleşmesini sağlamak amacıyla, BM ve ABD gözetiminde 27 Kasım 2001'de gerçekleşen Bonn zirvesinde ülkedeki tüm etnik ve silahlı grupların durumu göz önünde tutularak geniş tabanlı bir hükümetin kurulması ön görülürken, son dönemlerde Amerikan petrol şirketi Unocal'ın danışmanlığını yapan Hamid Karzai Başkanlığında altı aylık geçici bir yönetimin kurulması kararlaştırıldı. Karzayı başkanlığında kurulan yönetim 11'i Peştun, 8'i Tacik, 5'i hazara ve 3'ü Özbek olmak üzere 29 bakanlıktan oluşmaktaydı. Hikmetyar'a yakınlığıyla bilinen Kıbrıs grubuna hiçbir Bakanlığın verilmemesi, Dış işleri, içişleri, ve Savunma Bakanlıkları gibi kilit bakanlıklarının Kuzey ittifakının Şûray-i Nizar fraksiyonuna verilmesi ve Hazaralara tahsis edilen Beş Bakanlığın Vahdet Hizbinden seçilmesi tüm grupların etkin şekilde temsil edilmediğini göstermektedir. Bu dönem'de Afganistan'da her hangi bir çatışma olmamasının temel sebebi altı aylık bir iktidar için ülkedeki diğer gruplar ile bölgede

¹¹¹ Rauf BEK, *age*, s. 122.

¹¹² Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 76.

görev yapan uluslararası güçleri karşısına alabilme riskini hiçbir grubun göze alamamasıdır.¹¹³

ABD’de insanlar yeni bir güne başlarken tarihinde en şiddetli terör eylemine tanık olacaklarını tahmin bile etmiyorlardı. Dünya finans sektörünün kalbinin attığı en önemli merkezi olan New York Man hatanda mesai henüz başlarken, dünya ticaret merkezinin kuzey kulesine çarpan uçakla binada yangın başladı. Kimileri bunun bir kaza olduğunu sandı, Oysa Boston’dan kalkan 11 şifreli sayılı uçak teröristler tarafından kaçırılmış, ikiz kulelere intihar dalışı yapmıştı. Daha insanlar ilk kuleye çarpan uçağın şokunu atamadan 18 dakika sonra başka bir uçak, hem de bütün basın yayın organları ilk çarpan uçağın canlı yayında görüntülerken, ikinci uçağın dünya ticaret merkezinin güney kulesine kamikaze dalışı yapması, son yarım saat içinde yaşananların bilinçli bir intihar saldırısı olduğunu gözler önüne sermiştir. Hemen ardından Washington Dulles Havaalanından kalkan 77 sefer pentagon binasına intihar dalışı yapmıştır. ABD savunma Bakanlığı, Pentagonda intihar saldırısında bulunduğunu ve büyük bir patlamanın olduğunu duyurmuştur. Kaçırıldığı tespit edilen 93 sefer sayılı bir başka yolcu uçağı da Pensulvania eyaletinin Pittsburgh kenti yakınlarına düşmüştür. Saatler 17’yi gösterdiğin de ikiz yangın devam ederken büyük bir patlama ile kuleler çökmüştür. ABD’de saatler 19: 00 gösterirken Meksika sınırı kapatılmıştır. Güvenlik önlemleri üst düzeye çıkarılmış ve Başkan George Walkar Bush özel korumaya alınmıştır.¹¹⁴

Amerika Birleşik Devletleri Afganistan’a karşı bizzat Başkan Bush’un ağzıyla Haçlı seferi olarak nitelendirilen savaşı 7 Ekim 2001 yılında başlattı. Bu savaşı ebedi adalet operasyonu olarak adlandırdı. Savaş aslında stratejik bir savaştı. Bu savaşın amacı aslında iddia edildiği gibi teröre karşı bir mücadele değildi. Ancak Amerika’nın durup dururken böyle bir savaş başlatmasını her hangi bir gerekçeye dayandırması gerekiyordu. Her tarafa çekilebilecek esnek kavramı olan terör kavramı ise bu gibi konularda oldukça işe yaramaktadır. Amerikanın buradaki stratejik amacı Asya’daki gücünü ve inisiyatifini artırmaktı. Özellikle Çinin bu kıtada gücünü günden güne artırması Amerikanyı endişelendiriyordu. Amerika vahşette sınır tanımadığından dolayı

¹¹³ AKKURT, Mehmet, Afganistanın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler, İQ Kültür Sanat Yayıncılık, Birinci Baskı, 2005, İstanbul, s.159.

¹¹⁴ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 76.

kendi çıkarları ve hesapları için milyonlarca insanı perişan etmekten çekinmez. Amerikanın vahşet tarihine bakıldığında milyonlarca insanın Amerika çıkarları için feda edildiğini, onun stratejik planları için perişan edildiğini görürüz.¹¹⁵

Dünya Ticaret Merkezi'nin güney kulesine çarpmıştır. O sırada ikiz kulelerde yaşayan 16 - 18 bin kişi uçakların kulelere çarpmasından habersiz, yoğun dumandan kaçmak için binaları terk etmeye çalışmışlardır. Saat 09.37'de 77 sefer sayılı uçak Washington D.C. yakınlarındaki Amerikan Savunma Bakanlığı'nın merkezi Pentagon'a çarpmıştır. 26 dakika sonra saat 10.03'te kaçırılan dördüncü uçak olan 93 sefer sayılı uçak, Washington'ın 240km uzağında Pennsylvania yakınlarında yere çakılmıştır. Saldırıların hemen ertesinde, yeni bir saldırının gerçekleşebileceği ihtimaline karşılık, Pentagon, Beyaz Saray, Adalet Bakanlığı, CIA Merkezi ve Washington'daki tüm hükümet binalarının tahliyesinin yanı sıra ABD tarihinde ilk kez hava trafiği de ülke çapında durdurulmuştur. Kaçırılan dört uçakta ki 256 yolcunun hepsi çarpma anında hayatını kaybederken, 343'ü itfaiyeci, 60'ı polis olan 2.595 kişi ise Dünya Ticaret Merkezinde hayatını kaybetmiştir.¹¹⁶

Pentagon'a çarpan uçak ise binadaki 125 kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Eylemlerin yapılış biçimi incelendiğinde; bu eylemlerin uzun süreli bir planlama sonucunda, son derece gizli bir biçimde uygulamaya konulduğu anlaşılmıştır. Bu saldırının amacı çok sayıda ölüme neden olmuştur. Dünya Ticaret Merkezi binası, Pentagon ve vurulacağı iddia edilen Beyaz Saray ve Kongre Binası hedef alınmasında ideolojik faktörün çok ağır bastığını ortaya koymaktadır.¹¹⁷ Bu simgeleri, küreselleşme karşıtları, küreselleşmeyi temsil ettiğini ileri sürdükleri hedefler İslamcı örgütlerin; ABD'nin dünya egemenliğini simgelediği, Amerikalı sağcı örgütler ise ABD federalizmini temsil ettiklerinden dolayı hedef alınmış olabilir.

2.3.1. 2001 Sonrası Afganistan Parlementosu:

Parlamento halka ait olan egemenliğin temsilcileri aracılığıyla kullanıldığı, demokratik ülkelerde yasama organına verilen genel addır. Günümüzde uluslararası toplulukların

¹¹⁵ Aşnai Ba nizam Siyasi va Sakhtar Hukumat Afghanistan, <http://andishajadid.blogfa.com/post/19> (Erişim Tarihi 22.08.2013).

¹¹⁶ Pişine parlaman Dar Afghanistan, <http://www.daikondi.com/peshenah%20pa.htm> (Erişim Tarihi 22.08.2013).

¹¹⁷ Thierry TARDY, *age*, s.76.

temsili karar organlarına da parlamento denmektedir. Avrupa Topluluğunun temsili nitelikteki organı olan Avrupa parlamentosu bunun bir örneğidir.

Afganistan tarihinde parlamento kurma fikri ilk defa Şah Amanullah han zamanında, dünyadaki ve özellikle de bölgedeki gelişmelerden esinlenerek ortaya atılmıştır. Daha sonra Muhammed Nadir Şah zamanında çağdaş Uluslararası standartlarına uygun ilk parlamento 1311 hurşidi yılında kuruldu.¹¹⁸

Afganistan'ın yeniden yapılanma sürecinde, başkanlık seçimleri kadar önemli olan parlamento seçimlerinin 2005 yılı baharında yapılması öngörülürken, ülkede savaş sonrası yeniden yapılandırma projeleri kapsamında yapılacak çok işin olması, okuma yazma oranının çok düşük olması, il sınırlarının belli olmaması, hangi ilin ne kadar milletvekili çıkaracağına tespit edilememesi, nüfus sayımının yapılamaması nedenleri öne sürülerek seçimler planlanan tarihte yapılamamış ve ertelenmiştir. Afganistan'ın 2004 anayasasına göre Milli Meclis seçimlerinin Devlet Başkanlığı seçimlerinden bir yıl sonra yapılması gereklidir. Anayasadaki 557. Madde esasa uygun olarak, Afganistan Seçim Komisyonu tarafından, 21 Mart 2005'de yapılan bir açıklama ile Afganistan'da çeyrek yüzyıl süren savaşın ardından demokrasi yönünde atılmış bir adım niteliğindeki, Taliban sonrası ilk Milli Meclis seçimlerinin, yerel seçimlerle beraber, 18 Eylül 2005'de yapılacağı açıklanarak, seçim süreci başlatılmıştır. Afganistan'da da faaliyet gösteren Uluslararası Kriz Grubu adlı kuruluş, 21 Temmuz 2005 tarihinde, Afganistan parlamento seçimleriyle ilgili olarak, adaylık başvurusu kapanışında, il seçimli 249 üyeli Halk Meclisi üyeliği için 2,838 adayın, 420, il meclisi üyeliği için ise 3,198 kişinin başvurduğu açıklamıştır. O.S.Y.K.'nun resmi internet sitesinde ise 20 Ağustos 2005 tarihinde, toplam 76 siyasi partinin seçimlere katılmak üzere kaydolduğu ve Adalet Bakanlığınca onaylandığı duyurulmuştur. 25 yıl süren savaşlarda ülkenin tarihinde önemli rol oynayan bu grupların mutlaka parlamentoya girmeyi hedeflemeleriydi. Yapılan seçimlerle, Halk Meclisi'ne 249 milletvekili, Büyükler Meclisi'ne 102 üye, İl ve İlçe Genel Meclisi üyeleri seçilmiştir.¹¹⁹

¹¹⁸ Muhammed HAŞİMİ, *age*, s.152.

¹¹⁹ Muhammed HAŞİMİ, *age*, s.153.

2.3.2. Siyasal Sistem ve Seçimler

Seçim Tarihçesi

Afganistan'da, siyasi ve sosyal problemleri çözmek için "Luya Cirga" adında meclislerin kurulması eski yıllara dayanır. Aynı şekilde vekillerin seçiliş sistemleri de eskiye dayanır. Ama 1965 Anayasası öncesinde bu seçim sistemi çok ilkel ve gelenekseldi. Adaylar hükümet tarafından kamuoyuna gösteriliyor, kabile büyükleri, belirli bir yerde toplanıyorlardı. O bölgenin hakim ya da kadısı adaylarla görüşüp onların kimliği, dirayeti ve yeteneği hakkında görüşlerini kabile büyüklerine bildirir ve toplanan halktan ellerini kaldırarak hangi adaya oy vermek istediklerini bildirmelerini isterdi. Böylece kısa bir sürede seçim yapılmış olurdu. Seçilen vekil mahkemece ilan edilip meclise gönderilirdi.¹²⁰

Bu seçim sistemi, 1946'da Serdar Şah Mahmud Han'ın demokrasi sloganıyla Afganistan'ın idaresini eline alana kadar devam etti. Bu dönemde halka az da olsa belediyelerin seçimi gibi özgürlükler tanındı.

Kabil Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na bazı aydınlar aday oldular. Böylece, belediye başkanlıklarına ve daha sonra yürütme gücüne Mir Muhammed Sıdk Farhang, Gulam Muhammed Han, Abdullah Han Vahidi ve Muhammed Hüseyin Han gibi aydınlar girmeyi başardılar.

İlk olarak aydınlar toplantılarda konuşmalar yapıp kamuoyuyla görüşlerini paylaştılar. Ama çok geçmeden hükümet, halkın liberal adayları desteklemesiyle özellikle Kabil'de korkmaya başladı ve meclis üzerindeki üstünlüğünü kaybetmekten korktu ve seçimlere müdahale etmeye başladı.¹²¹

Bu durum 1965 Anayasası düzenlenene kadar devam etti. Bu anayasa kralın birçok yönden yetkilerini kısıtladı. Halkın bireysel özgürlük ve güvenliğini sağladı. Demokrasinin belirgin özelliklerinden olan yasama ve yargı kurumlarını yürütmenin elinden kurtararak bağımsız kurumlar haline getirdi. Anayasa meclis üyelerinin seçilme kriterlerini belirledi. Seçimin gizli, genel ve doğrudan, yapılmasını temin etti. Bu

¹²⁰ Parlamento Nedir?, <http://parlamento.nedir.com/#ixzz2ctC8H0U5> (Erişim tarihi, 20.07.2013).

¹²¹ Maalumat Dar Barai İntikhabat, http://www.iec.org.af/public_html/Election%20Results%20Website/dari/dari.htm, (Erişim tarihi, 29.07.2013).

usulden esinlenerek 1966 yılının Şubat'ında seçim yasası yürürlüğe kondu. Bu Afganistan'da seçim sisteminin ilk defa gelenekten çıkıp yasal sisteme girmesiydi.¹²²

Muhammed Davut Han, 17 Temmuz 1973'de kansız bir darbeyle, 1933–1973 yılları arasında 40 yıl kadar hükümdarlık yapan Zahir Şah'ı devirerek ülkede Cumhuriyet ilan etti.¹²³

Taliban Rejimi Sonrası Seçimler

2001'de Taliban rejiminin yıkılmasından sonra Hamid Karzai ülkenin liderliğine getirildi. Geçici Devlet Başkanı olarak belirlendi. 2003 yılında ilk devlet başkanlarını seçmek için Afganistan halkı, tarihinde ilk kez sandık başına gitti. Seçimlerde favori aday olan Hamid Karzai'nin bir açıklaması şöyleydi: “Halkım 5 bin yıldır ilk kez kendi liderini seçmek için oy kullanıyor. Ben de hayatımda ilk kez oy kullanıyorum.”

Toplam 15 adayın katıldığı bu tarihi seçimi 500 uluslararası gözlemci izledi. 10.5 milyon seçmenin oy kullandığı bu seçimlerde kadınlar ayrı, erkekler ayrı yerlerde oy kullandılar.¹²⁴ Kadınların oy kullandığı merkezlerde kadın görevliler görevlendirildi. Her ne kadar oy kullananların parmaklarına sürülen mürekkeplerin kolayca silinebilmesi seçimin meşruiyetine gölge düşürdüyse de sonuçta Hamid Karzai cumhurbaşkanı seçildi.¹²⁵

Afganistan halkı ikinci kez 2009 yılı 20 Ağustos'unda cumhurbaşkanlarını seçmek için sandık başına gitti. Seçimlerde, Karzai'ye karşı eski Dışişleri Bakanı Abdullah Abdullah, eski maliye bakanları Eşref Gani ve Enver ül-Hak ile Nangarhar Eyalet Valisi Gül Ağa Şerzay gibi adaylar yarıştı.¹²⁶

Afganistan'da 20 Ağustos'ta düzenlenen devlet başkanı seçiminin ilk sonuçlarına göre Karzai'nin oy oranının yüzde 50'yi aştığı bildirildi, ama Seçim Şikâyetleri Komisyonu, devlet başkanı seçimiyle ilgili nihai oy sayımında ülke genelindeki 83 seçim merkezinden çıkan oyların iptaline karar verdi. Komisyon tarafından oyların iptaliyle

¹²² Pişinei parlamen Afghanistan, <http://www.goftaman.com/daten/fa/articles/part17/aman-mahasher-26-02-09.pdf>, (Erişim tarihi, 20.07.2013).

¹²³ Feter EN.STERNEAZ, s.76.

¹²⁴ Sabiqai İntikhabat Dar Afghanistan, <http://mosharekat.wahdat.net/?num=70&id=84>, (Erişim tarihi, 19.07.2013).

¹²⁵ Tarih İntikhabat, <http://www.iec.org.af/fa/vr-registration-fa/vr-regulation-fa>, (Erişim tarihi, 19.07.2013).

¹²⁶ Kanun taşkil İntikhabat Dar Afghanistan <http://www.fefao.org/dari/> (Erişim Tarihi 23.08.2013).

ilgili yayımlanan talimatta, Kandahar'da 51, Gazni'de 27, Paktika'da 5 merkezdeki sandıklardan çıkan oyların iptal edildiği belirtildi. Böylece Karzai'nin oy oranı da düştü. Seçimlerde hiçbir adayın ilk turda yüzde 50'yi geçmemesi halinde ikinci tura gidilmesi gerekiyordu.¹²⁷ Bağımsız Seçim Komisyonu, ekim ayında devlet başkanlığı seçiminin Abdullah Abdullah ile Karzai arasında ikinci turunun yapılacağını ilan etti.¹²⁸

Abdullah Abdullah ikinci tura gitmek için de şartların yeterli olmadığını belirterek adaylıktan çekildiğini açıkladı.¹²⁹ Sonuçta Karzai'nin kazandığı varsayılarak cumhurbaşkanı ilan edildi.

2.3.3. Afganistan'daki Siyasi Partiler

Afganistan'da Sovyet işgalinden sonra Partiler, dışarıdan gelecek yardım hususun'da, müzakerelerde bulunacak ve dış ülkelerle kurulacak iletişim siyasi mahiyette dış dünyada temsil edilme imkânına kavuşturan bir araç olarak görülmektedir. Afganistan'da farklı partilerin oluşumunda 3 önemli etkenin rol oynadığı söylenebilir. Etnik grupların coğrafi dağılımı, İslamcılarla gelenekçiler arasındaki siyasi zıtlama ve sosyal yapılarıdır. Partileri 3 katagoride inceleyebiliriz. Köktendinci partiler, liberal partiler ve sosyal partilerdir. Bunların dışında Kuzey ittifakını oluşturan partiler ve diğer gruplarda vardır.¹³⁰

Hizbi İslami

1970 yılında Burhanettin Rabbani, Yunus Halis, Gulbeddin Hikmetyar ve Habib Rahman tarafından Kabil'de kurulmuştur. Başlangıçta çeşitli etnik gruplardan oluşan Hizbi İslami, Komünist ihtilalinden sonra farklı bölünmeye başlamıştır. Hizbi İslamının en önemli kurucularından olan Rabbani, 1978 yılında Cemiyeti İslamiyi Afganistan adıyla kendi örgütünü kurmuştur. Bu parti hala Afganistan siyasetinde en etkin role sahip partilerdendir.¹³¹

¹²⁷ Bir Türk Lideri Olan General Abdul Raşit Dostum,<http://www.turansam.org/makale.php?id=1373> (Erişim Tarihi: 12.07.2013).

¹²⁸ Ferst Kamil Ahzab Siyasi Afghanistan,http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2009/07/090718_af-election-political-parties.shtml (Erişim Tarihi: 25.08.2013)

¹²⁹ Ahzab Siyasi Afghanistan ve çigunagi Faaliyathay Aan,http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=127405 (Erişim Tarihi: 28.08.2013).

¹³⁰ Mehdi Akhtar MAHKİKİ,*age*, 12,s.123.

¹³¹ GUBAR,*age*, s,176.

İttihadi İslam-i (İslam Birliği).

Bu partinin amacı: İslam birliğini kurma bütün partileri aynı çatı altına birleştirme yönünde faaliyet yapmaktadır. 1982 yılında ilk mücahid birliği Lideri Resul Seyyaf, İttihadi İslami partisini kurmuştur. Taliban döneminde kapatılmıştı. 2001'den sonra faaliyete başlamıştır. Resul Seyyaf Milletvekili olarak Afganistan Milli Meclisinde görev yapmaktadır.

Liberal partilerle olan ortak özelliği Batı tarzında demokratik bir devlet düzeninden yana olmasıdır. Lider kadrolarının genellikle eski toprak ağalarından ve soylularından oluşmasıdır.¹³²

Cepheyi Nicati Milliye (Ulusal Kurtuluş Cephesi)

Dört Liberal Mücahit örgütlerden biri de Prof. Sıbgatullah Müceddedi'nin liderliğini yaptığı ulusal kurtuluş cephesidir. Afganistan'da faaliyet gösteren gruplara bağlı silahlı birlikler, bölgesel ve etnik rekabetleri doğrultusunda zaman zaman kendi aralarında da silahlı çatımalara girmektedir. Bu nedenle, Pakistan'daki liderler çoğu zaman kendilerine yardım eden ülkelerin eleştirilerine maruz kalmaktadırlar.¹³³

Hareketi İnkılabı İslami (Afganistan İslam Devrim Partisi)

Hareketi İnkılabı İslamiye, Bu hareket 1978'lerde mevlevi Muhammed Nebi Muhammedi önderliğinde kurulmuştur, temel amacı, Hizb-i İslami ile Cemiyeti İslami arasındaki ihtilafları çözmek, medrese kökenli mollalar ile mekteplerden yetişmiş olan müslümanları bir çatı altında toplamak ve daha geniş halk tabanlı bir savaş vermektir. İdari kadronun çoğunluğunu mevleviler (Alimler) oluşturmaktadır. Ancak bu mevleviler dünya siyasetini yakından bilemedikleri için teşkilatı Batıya yamamanın başındadırlar ve diğer Batıcı hiziplede beraber hareket etmektedirler. Amacı İslami bir devlet kurmaktır. Ancak Batıya karşı oldukça yumuşak davranmaktadır. şimdilik etkin bir parti olmayıp ülkenin bazı kesimlerinde taraftar bulmaktadır. Afganistan siyasetinde herhangi bir yeri yoktur.¹³⁴

¹³² Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 98.

¹³³ Muhsin RANANI, *ags*, s.79.

¹³⁴ Ahzab Siyasi Afghanistan, <http://www.afghanpaper.com/info/dolati/ahzab%20siasi.htm> (Erişim Tarihi.26.08.2013).

Afgan Millet (Afgan Ulus Partisi)

1960 yıllarında bir grup milliyetçi peştun aydını tarafından kurulan Afgan millet partisi, üniversitelerde ve akademik çevrelerde etkilidir. Taliban döneminde kapatılan 2001 ABD işgalından sonra bizzat devlet başkanı Hamit Karzai'nin de üyesi olduğu etkin partilerden biridir.¹³⁵

Afganistan Milli İslami Junbesh Partisi

Milli İslami Junbesh Partisinin kurulmasından daha önce de Afganistan Türkleri tarafından, 1980'de Pakistan'da, Abdülkerim Mahdum (Türkmen Türklerinden), Dr. El Murat Argun (Özbek Türklerinden) ve diğer birtakım aydın Özbek ve Türkmenler tarafından Şemali Vilayetler İslâmi Birleşmesi adı altında küçük bir grup kurulmuştu. Ancak, kısa bir süre sonra bu grup Abdülkerim Mahdum ve Azat Bek (Pakistan vatandaşı bir Özbek Türk'ü) grupları olarak bölünmüştü. Fakat bunların hiçbiri kendi gruplarını bile tek bir çatı altında toplayabilecek kapasiteye sahip değillerdi. Bu nedenle Afganistan içinde de pek fazla tanınmamaktaydılar. İşte bu şartlar altında Kuzey Afganistan Cevizcan Vilayetinde yetişen Özbek Türklerinden General Abdurreşid Dostum, Sovyetler birliğinin yıkılmasından sonra büyük bir askeri ve siyasi güç olarak ortaya çıkmıştı. Bu çerçevede Mart 1992'de Komünist rejimine karşı darbe başlamadan önce Mezar-i şerif kentinde General Abdurreşid Dostum liderliğinde yeni bir askeri konsey kurulmuştu¹³⁶. Bu askeri konseye kuzeydeki Özbek ve Türkmen gruplar, o güne kadar hangi gruba mensup olursa olsun katılmaya başlamıştı. 1992'de kuzeydeki yazarlar, siyasetçiler, sanatçılar, akademisyenler ve toplumun tüm kesimlerinin temsilcilerinin katılımı ile Meymene (Faryab) şehrinde yapılan büyük bir toplantıda, tartışmalar ülkedeki Türkleri temsil edecek olan yeni bir siyasi partinin kurulması gerektiği üzerine yoğunlaşmaya başlanmıştı. Bu toplantı sonucunda söz konusu askeri konsey Cünbeş-i Milli-İslâmi Afganistan (Afganistan Milli ve İslâmi Junbesh Partisi) adı altında yeni bir siyasi partiye dönüşmüştü¹³⁷.

¹³⁵ Mohammad Aleem Saaie, *Afganistan'daki Siyasi Partilerin Tarihçesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta Selçuk Üniversitesi,2009,s. 87.

¹³⁶Muhammed Fehim Tinmes, "Bir Türk Lider Olan Org. Abdurreşid DOSTUM", <http://www.turansam.org/makale.php?id=1373> (Erişim Tarihi: 25.07.2013)

¹³⁶ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 249.

¹³⁷ Recep Albayrak, *Afganistan Türkleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004.s 83.

Yine aynı toplantıda oy birliği ile General Abdurreşid Dostum söz konusu hareketin liderliğine getirilmiş, Meymene'de adet gereği General Abdurreşid Dostum'a milli kıyafet tön (Çapan) giyindirilmiş, beli bağlanmış, Kur'an-i Kerim altından geçirilmiştir. Bu arada Şemali Vilayetler İslâmi Birleşmesi lideri Azat Bek, grubuna mensup tüm birliklerine yeni olan bu partiye bağlanmaları yönünde emir vermiştir. Azat Bek, daha sonra kendi evindeki bir konuşmasında bu birleşmenin nedenini bugünün şartlarında aynı hedefler için farklı gruplarda çalışmak, parçalanmaktan başka bir işe yaramıyor diyerek Milli İslami Junbesh Partisi ile hedeflerinin bir olduğunu ifade etmişti. Bundan sonra, sadece Şemali Vilayetler İslâmi Birleşmesi değil, aynı zamanda, daha önce Hikmetyar liderliğindeki İslam Partisi, Rabhani liderliğindeki İslâmi Topluluğu partisi ve diğer sol veya sağ gruplara bağlı olarak çalışan tüm Türk boyları yeni kurulmuş olan bu Milli İslami Junbesh Partisine bağlanmış tek bir çatı altında toplanmış ve Afganistan siyasetinde önemli roller oynamışlardır¹³⁸.

2.3.4. Partilerin Meclisteki Üye Sayılarına Göre Analizi:

Hizbi İslami Partisi:

Bu parti Abdal hadi Argandival yöneticiliğinde 41 Milletvekiliyle meclisin % 16 sini oluşturmaktadır.

Jamiyati İslami:

Hizbi İslami partisinden sonra Meclise en çok Millet vekili gönderen ikinci partidir. Elde ettiğimiz bilgilere göre meclisteki Millet vekil sayısı 14 parti üyesi 13 parti üyesi değil ama partiyle beraber hareket eden toplam meclisin %14 oluşturmaktadır.

Hizbi vahdetti İslami:

Hizbi İslami ve Hizbi Jamiyati İslami partilerinden sonra Mecliste en çok Milletvekili olan parti'dir. Hacı Muhammed muhakkik liderliğindeki bu parti; Meclise 8 Millet vekili bulundurmaktadır ve Meclisin %3'ünü oluşturmaktadır.

Hizbi payvandi Milli:

Said Mansur Nadiri Liderliğindeki bu partiyi 4 Milletvekili Mecliste temsil etmektedir.

¹³⁸ Hukuk Zan Dar Aghanistan, http://www.dailyafghanistan.com/remark_detail.php?post_id=127062, (Erişim Tarihi 08.05.2013).

Hizbi Cunbişi İslami Afganistan:

General Abdul Raşid Dostum Liderliğindeki bu parti Mecliste 4 tane Millet vekili bulundurmaktadır.

Hizbi Afgan Millet:

Bu parti Meclise sadece 2 Milletvekilli gönderebilmiştir.

2.4. Kadın Hakları

1992’de Kommunist rejiminin son hükümeti mücahidler tarafından devrildikten sonra İktidar mücahidlerin eline geçmiştir. Bu grupların iktidara gelmesiyle kadınların sahip olması gereken haklardan uzak tutulmaya başlaması, kadınların yalnız siyasi haklardan değil, sosyal, ekonomik ve kültürel haklar’dan da geriye bırakılmıştı. 1996-2001 arasında Afganistanın %95’ini hâkimiyetine geçiren Taliban iktidarları döneminde kadınların kızların evden çıkmaları, okula gitmeleri çalışmaları yasaklandı. Taliban, şeriat okullarından yetişen ve mülteci kamplarında toplanan askerlerden oluşan bir hareketti. Ülkeyi şeriatla yönettikleri dönemde, Afganistan özellikle kadınlara uygulanan akıl almaz zulümlere sahne oldu. Her hangi bir kadın (dul, yaşlı) kadın yanında erkek olmadan evden çıkması yasaktı. Erkek doktora muayene olamıyor, hatta erkek bir doktorun olduğu bir ekip tarafından ameliyat edilemesi mümkün değildi.¹³⁹

Kadınlar ve kızlar başlarından ayakuçlarına kadar bedenlerini bütünüyle örten burka giymek ve gözlerini kapamak zorundaydı. Ama İslam ‘da kadınların Yüzleri ve gözlerinin görünmesi yasak değildir. Talibanın gitmesinden beri kadınların siyasi, ekonomik, sosyal ve sair alanlarda görmek mümkündür. 2005 yılında oluşturulan Afganistan anayasasında kadınlar ve erkekler kanun önünde aynı haklara ve yükümlülüklerle sahipler. Yeni anayasaya göre kadınlar serbest kiyafet giyme hakları vardır. Kamu alanlarında çalışanlar isteyen burka ile isteyen başörtüsüyle çalışabilmektedir.¹⁴⁰

Taliban döneminde kız çocukların %99’ü okuyamıyorlardı. 2001 yılına kıyasla %500’lük bir artışla en az 5 milyon öğrenci okula kaydolmuştur. Bu artış yıldan yıla devam etmektedir. Özellikle Afganista’nin Doğu bölgesinde (Talibanin etkili olduğu

¹³⁹ Hukuk Zan Dar Aghanistan ,<http://afghanhumanrights.com/women-rights>

¹⁴⁰ Laurel CORONA,*age*, s., 78.

bölge) Kız çocukların % 30'u eğitim alabiliyor. Eğitim alan kız çocukların oranı Güney bölgede gündün güne artmaktadır.

Afganistan'da artık Afgan kadınlarının çalışması yasak değil; hükümet tarafından burka giymeye zorlanmıyorlar; bazı devlet görevlerine atanan kadınlar, hatta bakanlık yapanlar var, vilayetlerde valilik yapan kadınlar var. 2001'in sonlarında Amerikan ve NATO güçleri tarafından Taliban'ın iktidardan indirilmesinden ve Karzai'nin devlet başkanı seçilmesinden sonra, Afgan kadınları beklenen umutları, arzuları vermiştir.¹⁴¹

2.5. Medya Özgürlüğü

1996 – 2001 yıllar arası Afganistan halkının %90'nı görsel TV kanallarından faydalanamıyorlardı, iktidarda olan Taliban tarafından yasaklanmıştı, Taliban, iktidarı sırasında, kız çocukların okula gitmeleri, kadınların devlet organlarında yer almaları, Televizyon, radyo eğlence merkezleri ve sinemalara gitmek filmlerin yanı sıra internet, video oyunları, bilardo salonları, uçurtmalar ve canlıların resimli tasvirleri yasaklanmıştı. Taliban rejiminin çökmesinden sonra Afganistan'da 1400 radyo ve televizyon faaliyete başlamıştır, bunun yanı sıra internet kafe, sinema salonları faaliyete geçmiştir. 2004 yılında hazırlanan anayasa'da ifade özgürlüğü basın ve Medya özgürlüğü, eğitim özgürlüğü koruma altına alınmıştır. Bu özgürlükler İslam kurallarına uygun olarak faaliyet göstermektedir. Afganistan halkının okuma yazma oranını % 30 olması nedeniyle yazılı basının yerini daha çok Radyo ve Televizyondan faydalanmaktadır. Televizyon ve radyolar farklı dillerde ve lehçelerde yayın yapmaktadır. Afganistan yasalarında zikredilen bu haklar verilince radikal kökten dinciler tarafından çok büyük tepkilere yol açmıştır. Medya Özgürlüğü adı altında 30 devlete ait TV 20 özel TV, 15'den fazla radyo faaliyet göstermektedir. 2001 sonrası özellikle müdahil devletler'in desteğiyle medya ve basın alanında çok önemli gelişmeler kaydedilmiştir.¹⁴²

2.6. Afganistan'ın Ekonomik Durumu

Afganistan 1946 - 1953 yıllar arası ekonomik olarak çok büyük gelişmelere ve yatırımlara imza atmıştır. Daha sonra ülkenin iç güvenliğinin, istikrarın ve malın az

¹⁴¹ Azadi Rasanaha, <http://www.darivoa.com/content/media-progress-irreversible-in-afghanistan/1693262.html> (Erişim tarihi, 20.07.2013).

¹⁴² Mehmet AKKURT, *age*, s.198.

olması nedeniyle fazla ilerleme kaydedememiştir. SSCB'nin işgalinden sonra ve önce sanayi maden ve Enerji alanında büyük çalışmalar yapılmış önemli sonuçlar elde edilmişti. Rusların bu alanlarda çalışmalarından maksat devleti geliştirmek ve güçlendirmektir.¹⁴³

Afganistan'ın çok önemli yer altı kaynakları vardır. En önemli yer altı zenginlikleri şunlardır: Doğalgaz, altın, petrol, demir, kömür, kıymetli taşlar vb. madenler bulunmaktadır. Bunlardan Kömür doğalgaz ve tuz madenleri işletilmiştir. Devletin gelirinin %50'sini doğalgaz oluşturur. Rusların çıkışı ile doğalgaz kullanımı ve satışı yavaşlamış. 1991 yılında Necibullah yönetimi Taliban tarafından devrildikten sonra Rus doğalgaz hatları kesilmiş.¹⁴⁴ Doğalgaz Afganistan'da bol miktarda bulunur ama teknolojinin gelişmemesi dolayısıyla yeterince kullanılamamaktadır.¹⁴⁵

Afganistan ekonomisinin büyüme oranı 2001- 2012 yıllar arasında büyük gelişmeler kaydetmiştir. GSMH oranı yukarıdaki yıllar arasında ortalama % 9,2 büyüme göstermektedir. Bu büyüme 2012 yılında % 11, 8'e ulaşmıştır. Afganistan ekonomisinin %70'ini tarım ve hayvancılık sektörü oluşturmaktadır. 2012 yılındaki büyümenin nedeni tarım ve hayvancılık sektörünün gelişmesinden dolayıdır. Afganistan ekonomisinin oluşturan başka faktörlerden birisi madencilik sektörüdür. Madencilik sektörü geçmiş yıllarda Afganistan'ın ekonomik büyümesinde sadece % 0.6 göstermektedir.¹⁴⁶ 2012 yılında Amuderya doğalgaz projesi gerçekleştirildikten sonra Afganistan ekonomisi büyük bir gelişme katetmiştir. 2012 yılında enflasyon oranı % 6.4 azalmıştır. Bu azalma 2011 yılına göre % 10. 2'e yükselmiştir. Yerli para 2012 yılında iç çatışmalar, istikrarsızlık, işsizlik ve güvensizliklerden dolayı %8 değer kaybetmiştir.¹⁴⁷

¹⁴³ (Makale başlığı ekle) İktisad Siyasi Afghanistan, <http://mof.gov.af/Content/files/MOF%201389%20SUMMARY%20%20REPORT.pdf>, (Erişim tarihi, 23.7.2013)

¹⁴⁴ Vazarat Maliya Afghanistan, [http://mof.gov.af/Content/files/MOF%201ST%20Q%20PERFORMANCE%20REPORT%20DARI%201392\(1\).pdf](http://mof.gov.af/Content/files/MOF%201ST%20Q%20PERFORMANCE%20REPORT%20DARI%201392(1).pdf), (Erişim tarihi, 29.07.2013).

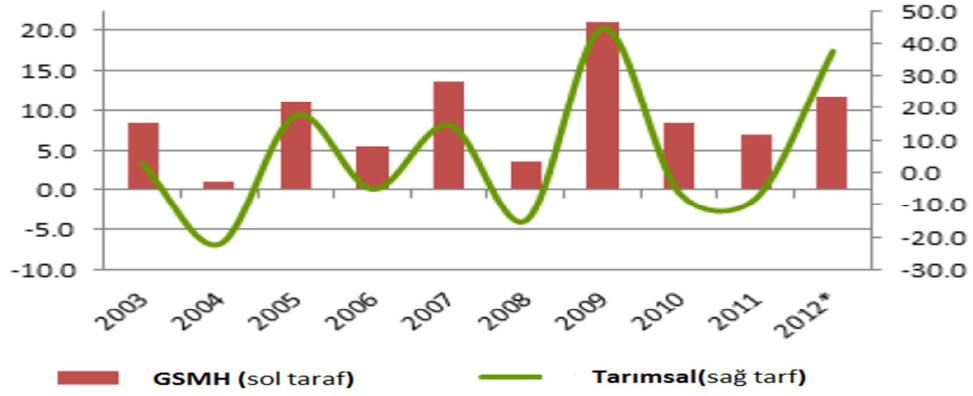
¹⁴⁵ S. Kamil YÜCEORAK, *age*, s. 145.

¹⁴⁶ Vaziat Fili İktisadi Afghanistan, <http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview>, (Erişim tarihi, 3.08.2013)

¹⁴⁷ Hamkari hayi İnkişafi Dar Afghanistan, http://mof.gov.af/Content/files/Development%20Cooperation%20Report%202010_DARI.pdf, (Erişim tarihi, 3.08.2013)

2.6.1. Reel Sektör

2011 yılında GSMH büyüme oranı % 7,3 iken 2012 yılında % 11,8 yükselmiştir. Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) yüzdesel olarak yaklaşık % 60 oranı tarım ve hayvancılık sektörünün oluşmakta olduğundan dolayı 2012 yılında büyüme kaydetmiştir. 2003 ve 2012 yılları arasındaki ekonomik büyüme aşağıdaki grafikte göstermiştir.¹⁴⁸

Grafik 1: GSMH ve Tarımsal Büyüme Oranlarını Karşılaştırılması

Kaynak: Cso and Ministry of Agriculture, irrigation and livestock

Yukarıdaki grafiğe baktığımızda büyüme oranlarını karşılaştırabiliriz. Örneğin: 2003 yılında GSMH ortalama % 9 büyüme gösterirken tarımsal ve hayvancılık alanlarında büyüme oranı % 4 civarında göstermiştir. Bu oran 2004 yılında % -5'e inmiştir. 2012 yılında ise GSMH büyüme oranı % 11,8 ve tarımsal oranda %40'a çıkmıştır.¹⁴⁹

Tablo 1: Gıda Ürünlerinin Büyüme Oranları (1000MT)

	2008	2009	2010	2011	2012
Buğday	2,623	5,115	4,532	3,388	5,008
Doğal Şeklinde	2,406	3,433	3,082	3,067	3,510
El Emegi şeklinde	217	1,682	1,450	321	1,498
Diğer Ürünler	1,023	1,218	1,056	1,056	1,315
Cereal deficit	2,242	200	862	1,860	442

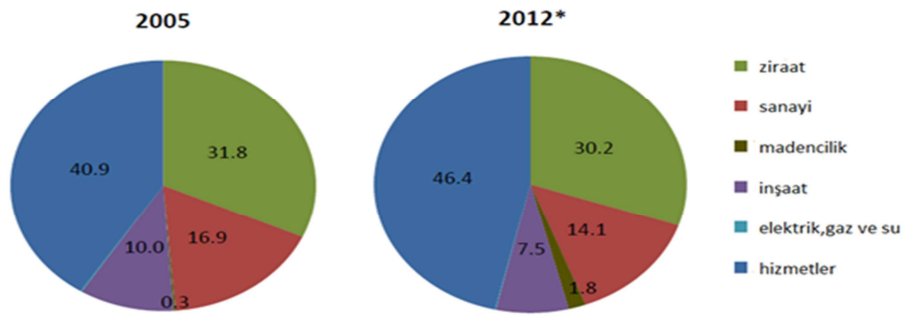
Kaynak: Agriculture prospect report. Mail

¹⁴⁸ Vaziat Fili İktisadi Afghanistan <http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview>, (Erişim tarihi, 3.08.2013)

¹⁴⁹ S. Kamil YÜCEORAK, *age*, s. 90

Tarımsal ürünlerin büyümesi yukarıdaki tabloda görmek mümkündür. 2008 ve 2012 yılları arasında yılın yağmurlu geçmesi nedeniyle tarım alanında büyük gelişme yaşamıştır. Yukarıda bahsettiğimiz yıllar arasında halk % 93 buğday ihtiyacını kendi üretimlerinden karşılamıştır. Önceki yıllara göre büyük gelişme kaydetmiştir.¹⁵⁰

Afganistanın ekonomisinin gelişmesinde yeraltı kaynaklarının da önemli bir yeri vardır. Bu yer altı kaynaklarından sadece doğalgazdan faydalanılabilmektedir. 2001 sonrası üç büyük projeden ikisi gerçekleştirilmiş bu projeler AMU DERYA doğalgaz projesi ve Şibirgan projesidir, Mezarı şerif projesi üzerinde halen çalışılmaktadır.¹⁵¹

Grafik 2: Gayr gayri safi milli Hasılanın Dağılımı (%)

Kaynak: Central Statistics organization; and WB staff projections.

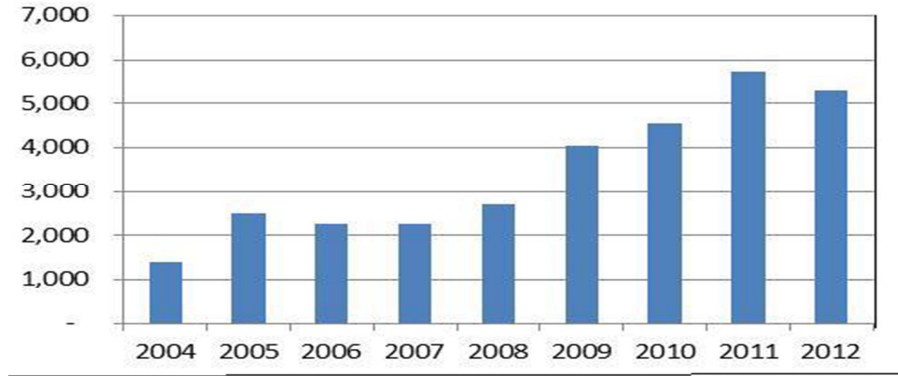
GSHM oluşturan faktörler ziraat, sanayi, madencilik, elektrik, gaz, su ve hizmet. 2005 yılında GSMH dağılımının oransal olarak % 31.8 ziraat, %16.9 sanayi, 2005 yılında madencilik % 0 iken 2012 yılında ziraat sektörü % 30.2 sanayi % 14.1 Madencilik %1.8 çıkmış oldu. Hizmet sektörü % 46,4 Bu kıyaslamaya göre ziraat sanayi ve inşaat sektöründe düşüş hizmet ve diğer sektörlerde yükseliş göstermektedir.

2012 yılında yeni açılan firmaların sayısı bir önceki yıla göre %8 artış göstermiştir. Bu açılan firmaların çoğunluğu inşaat sektöründe faaliyet göstermektedir. 2011 yılında firmaların toplam sayısı 20630 iken 2012 yılında yeni açılmış olan firmaların sayısı sadece 1060'e ulaşmıştır. 2004'ten bu yana yaklaşık 8.9 milyar dolar çeşitli alanlarda yatırım yapılmıştır. Yapılmış olan yatırımların % 47 oranı hizmet sektöründe geri kalan

¹⁵⁰ Vazarat Maliyayi Afghanistan, http://mof.gov.af/Content/files/Development%20Cooperation%20Report%202010_DARI.pdf, (Erişim tarihi, 4.08.2013).

¹⁵¹ Kava AHMADİ, *age*, s.98.

kısım ise %37 sanayi % 14 ziraat ve inşaat alanında ve % 2 özel sektörde yatırım yapılmıştır. 2004 – 2012 yıllar arasındaki faaliyet gösteren firmaların sayısını aşağıdaki grafikten anlayabiliriz.¹⁵²

Grafik 3: Firmaların Sayısı

Kaynak: Afghanistan investment support agency

2.6.2. Dış Ticaret

Afganistan dış ticaretini aşağıdaki tablodan inceleyebiliriz. İlk başta Pakistan olmak üzere %26,37 oranı 2008 yılında tahsis edilmiştir ikinci sırada SuudiArabistan %15,24 dış ticaret oranını teşkil etmiştir.¹⁵³ verilere göre 2008 yılında toplam 2,212,760,000 dolar ithal ve karşılığında 466,640,000 dolarlık ihracatımız olmuştur. Büyük bir açığı göstermektedir.¹⁵⁴

¹⁵² Mehdi Akhtar MAHKİKİ, *age*, s.176.

¹⁵³ Afghanistan Overview, <http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview>, (Erişim tarihi, 1.08.2013)

¹⁵⁴ Guzariş Muhtasar Dar Barayi Flan Stratejiki İktisadi , Vazarati Maliya, <http://mof.gov.af/Content/files/MOF%201389%20SUMMARY%20%20REPORT.pdf>, (Erişim tarihi, 1.08.2013)

Tablo3: Dış Ticarete başlıca Ortakları ve Sektörel Dağılım.

2008 yılı						
NO:	ÜLKE İSİMLERİ	İTHALAT	%	İHRACAT	%	Toplam Tic Hacmi %
1	ALMANYA	66,970,000 \$	3,02	530,000 \$	0,11	67,500,000 \$ 2,51
2	İNGİLTERE	17,860,000 \$	0,80	0		17,860,000 \$ 0,66
3	SUUDI ARABİSTAN	0		8,830,000 \$	1,80	8,830,000 \$ 0,32
4	ÇİN	406,170,000 \$	18,35	2,290,000 \$	0,49	408,460,000 \$ 15,24
5	JAPONYA	343,780,000 \$	15,53	0		343,780,000 \$ 12,83
6	HİNDİSTAN	112,860,000 \$	5,10	91,180,000 \$	19,53	204,040,000 \$ 7,61
7	PAKİSTAN	451,970,000 \$	20,42	254,050,000 \$	54,57	706,020,000 \$ 26,37
8	İRAN	209,410,000 \$	9,46	14,900,000 \$	3,19	224,310,000 \$ 8,37
9	TÜRKİYE	136,886,000 \$	6,18	8,506,000 \$	1,82	145,392,000 \$ 5,42
10	FARKLI ÜLKELER	466,854,000 \$	21,09	85,754,000 \$	18,37	552,608,000 \$ 20,62
		2,212,760,000 \$		466,640,000 \$		2,679,400,000 \$

Kaynak: Afganistan Ticaret bakanlığı

2.6.3. Türkiye ile Ticaret

Afganistan'a ihracatımızın önemli bir kısmı İnşaat firmalarımızın Afganistan'da üstlendikleri işlerle ilgili olarak Türkiye'den getirdikleri inşaat, tesisat ve elektrik malzemeleri (yaklaşık %70) olup firmalarımızın daha az iş üstlenmeleri ile 2006 yılında düşüş göstermiş ancak Ticaret Müşavirliği'nin Afgan işadamlarını Türkiye'ye yönlendirme çalışmaları ile birlikte Afganistan'a ihracat bu sefer Afgan işadamları vasıtasıyla tekrar yükseliş göstermiştir. Afganistan'a ihracatımızın diğer kalemlerinin önemli kısmı; Sabun, Makine halısı, Şekerleme, Gıda, Tekstil ve İlaçtır. Türkiye Afganistan'dan Ceviz, Badem, Susam ve El halısı ithal etmektedir.¹⁵⁵

Tablo 4: Türkiye ile Afganistan arasındaki Ticaret hacmi

YIL	İTHALAT DOLAR	İHRACAT DOLAR	DIŞ TİCARET HACMİ
2000	497.378	8.053.165	8.550.543
2001	419.857	6.982.852	7.402.709
2002	1.053.122	20.231.718	21.284.840
2003	2.684.102	36.488.933	39.173.035
2004	6.775.933	69.310.554	76.086.487
2005	8.300.431	113.232.216	121.532.647
2006	9.586.512	91.105.599	100.692.111
2007	12.520.501	109.008.038	121.528.539
2008	8.506.000	136.886.000	145.392.000
2009	4.639.000	233.754.000	238.393.000

Kaynak: Afghanistan investment support Agency ¹⁵⁶

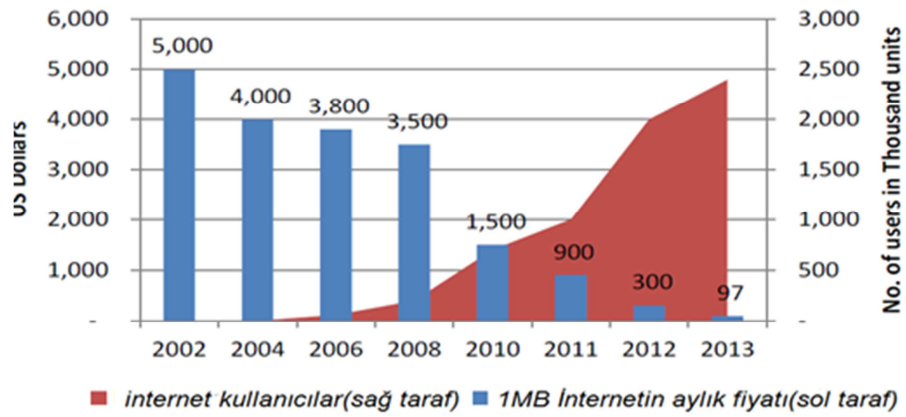
¹⁵⁵ Afganistan Ülke Raporu, <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Ulke/Afganistan.pdf>, (Erişim tarihi, 2.08.2013)

¹⁵⁶ Afghanistan Overview, <http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview>, (Erişim tarihi, 1.08.2013)

Afganistanın ekonomi durumunu genel olarak aşağıdaki tablo 4'ten görebiliriz. 2003 yılında GSYİGH toplam 4,084 milyar iken bu oran sırasıyla 2004 yılında 4,585 ve 2005 yılında 5,971 ve 2006 yılında 7,309 milyar dolara çıkmıştır.

2.6.4. Hizmet Sektörü İletişim ve Haberleşme

Sosyal ağlar ın kullanım oranı 2012- 2013 yıllarında iletişim sektörünün % 60 gelişme kaydetmişti. Sosyal ağ sektöründen faydalananların sayısı 2011 yılında 1 milyon iken 2013 yıllarında 2,4 milyona yükseliş göstermiştir. Yıllara göre yükselişleri aşağıdaki grafikten görmek mümkündür.

Grafik 4: İnternet kullanıcıların Sayısı

Kaynak: Ministry of communication and it

2.6.5. Bankacılık

Günümüzdeki bankacılığın uzantısı 16.yy dayanır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bankacılık sistemi de gelişerek bankacılık sektöründe hizmet vermektedir.¹⁵⁷

Bankacılık sektöründe çalışan bankalar günümüzdeki ticari ve iktisadi işlemlerimizin büyük bir kısmını oluşturup ekonomi faaliyetlerimizi daha da kolaylaştırarak ve ülkenin ekonomi büyümesini sağlamaktadır. Ancak, bankacılık düzenli bir sistem altında çalışarak ekonominin büyümesinde büyük bir paya sahiptir. Bankacılık sistemi düzenli bir sistem altında çalışmadığı zaman ekonominin çökmesine neden olabilir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Da Afghanistan Bank Raporu, <http://www.centralbank.gov.af/pdf/FinStmt20110320AfterAudit.pdf>, (Erişim tarihi, 4.08.2013)

¹⁵⁸ Da Afghanistan Bank Raporu <http://www.centralbank.gov.af/pdf/FinStmt20110320AfterAudit.pdf>, (Erişim tarihi, 3.08.2013)

Afganistan yeni savaştan çıkan bir ülkedir. Yaklaşık 30 yıllık iç savaş, komşu ülkelerden askeri hareketler Afganistan'ın bütün varlıklarını yağmalayarak ekonomi yapılarını yok ettmiştir. Bunun için ekonomik hareketler ve ekonomik alanda çalışan sektörler yeniden bir kaç sene içinde ortaya çıkmıştır. Bu olaylardan biri de bankacılıktır.

Afganistan merkez bankası 04.09.2002 yılında sıfır atma uygulamasını yaparak 3 sıfır düşürdü ve bugüne kadar toplam 127 milyar (Afgani) para birimini bastırdı ve yaklaşık 108 milyar piyasalarda işlem görmektedir.¹⁵⁹

2002 yılında Afganistan devleti başta merkez bankası, bankacılık sektörü olmak üzere geliştirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla özel bankaların çalışmasına izin vererek yerel bankalar ve yurtdışı bankalar şubelerini açarak faaliyete geçtiler. Bugün bankacılık sektöründe 2 devlet bankası, 10 özel banka ve 5 yurtdışı bankaların şubeleri toplam 17 banka, Afganistan bankacılık sektöründe işlem yapmaktadır. Bankların toplam 351 şubesi ile Afganistan halkına 34 ilde hizmet sunmaktadır.

2010 yılına göre bankacılık sisteminin toplam varlıkları 222,08 milyar Afgan (4,52 milyar dolar) bu oran 2009 yılına göre %15,88 arttığını gösterir.

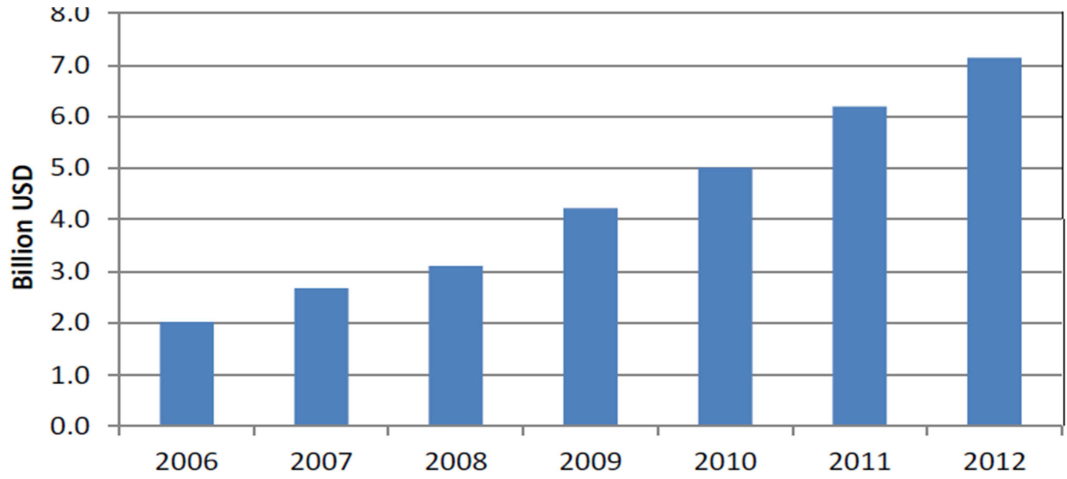
Devlet bankalarının büyüme oranı 2010 yılında %52,22 özel bankaların %7,49 ve yurtdışı bankalarının büyüme oranları %24,15'e ulaşmıştır.

Toplam mevduatlar ise %158,01 Afgan (3,22 milyar dolar) ve döviz tevdiat hesabı ise 2,01 milyar dolardır.

Toplam borçlanma hesabı ise 38,02 milyar Afgan (774 milyon dolar) ve sermaye hesabı toplam olarak 15,71 milyar Afgan (320 milyon dolar) olarak belirlenmiştir.

Bankacılık alanı ile ilgili kurulan kurumlar gelişmiş. Gelişmekte olan ülkelerdeki gibi pek çok sayıda yoktur, Afganistan'da bankacılık sektörü ile ilgilenen kurumlar başta merkez bankası(Da Afganistan Bank) ve bankalar birliğidir.

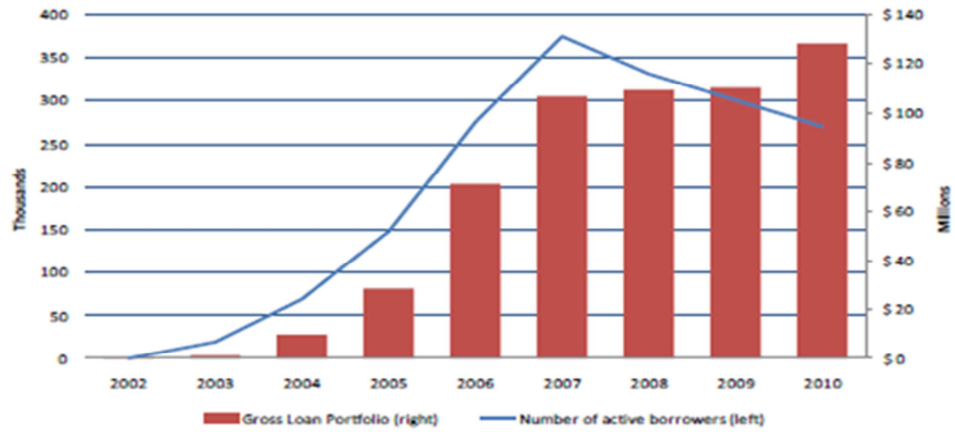
¹⁵⁹ Afghanistan Overview ,<http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview>, (Erişim tarihi, 6.08.2013)

Grafik 5: İnternet Kullanıcıların Sayısı

Kaynak: (Afganistan Merkez Bankası)¹⁶⁰

Bankalar, 2001 sonrası küçük yatırımcılarının ekonomik büyümesinde büyük rol oynamıştır. Bu alanda ilk çalışmaya başlayan kurumun ismi First Microfinance Bank idi. Açıldığından bu yana 54.000 küçük yatırımcıya kredi vererek katkıda bulunmuştur. Küçük yatırımcıların % 16 bayanlar oluşturuyor. Verdiği toplam sermayenin miktarı 23.6 milyon dolar borç vermiştir. Aşağıdaki grafikte görmemiz mümkündür.

Grafik 6: Merkez Bankasının Rezerv Miktarı

Kaynak: Mix market website and Micro Banking Bulletin¹⁶¹

¹⁶⁰ Afghanistan Overview ,<http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview>, (Erişim tarihi, 07.08.2013)

¹⁶¹ Afghanistan Overview ,<http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview>, (Erişim tarihi, 7.08.2013)

2.6.6. Dünya Bankası'nın Afganistan Devletine Mali Yardımları

Afganistan dünya bankasının üyeliğini 1955'te kabul etti. Sovyetler birliğinin 1979 yılında Afganistan'ı işgal altına aldıktan sonra Dünya Bankası mali yardımlarını dondurarak; yardımlarını Pakistan'da bulunan şubelerinden, Afganistan halkına devam ettirdi. Dünya bankası 1979 yılı öncesi Afganistan'da toplam 21 projeyi çeşitli alanlarda gerçekleştirdi. 230 milyon dolar faizsiz kredi geri ödemeli 1979 yılına kadar Afganistan'a verilmişti. 83 milyon dolar 1979 yılına kadar Afganistan devleti dünya bankasına geri ödedi ve 1992 yılından sonra ödemeler kesildi.¹⁶²

Dünya Bankası tekrar 2002 yılından sonra mali yardımlarını Afganistana başlattı. Günümüze kadar dünya bankası toplam 2,63 milyar dolar değerinde çeşitli projeleri gerçekleştirmiştir. 2,63 milyar dolardan 2,19 milyar doları geri ödemeli ve 436,4 milyonu faizsiz geri iadelidir. Dünya Bankasının hazırda uygulamakta olduğu projelerinin sayısı 21, eski projeler 25, toplam 46 projenin değeri 1,2 milyar doları aşmaktadır.

Dünya Bankası özel sektörde de mali yardımda bulunmuştur. Yaklaşık 90 milyonluk dolar değerinde dünya bankası ticaret, mali sistem, ziraat alanında, küçük yatırımcıları desteklemek ve kamu sektörü ile özel sektörünün yakınlaştırma alanlarında yatırım yapmıştır.

Afganistan'ı restore etme sandığı programı dünya bankasınca 2002 yılında kurulmuştur. Günümüzde Afganistan'ın en önemli yardımlaşma programlarından biridir. Memurların maaşı, kalkındırma programları, eğitim sektörü, elektrik ve enerji sektörlerinde projeler gerçekleştirmektedirler. 2002 yılından bu yana 33 yardımlaşma kurumu toplam 6 milyar dolar değerinde bu sandığa ödeme yapacaklarını belirtmişlerdir.¹⁶³

2.7. Eğitim

Taliban, İktidarda olduğu dönem'de kadınlara kızlara eğitim verilmesine karşı olduğu bir gerçektir. Taliban Afgan halkını ihmal etmesi, sadece kadınlarla sınırlı değil, Taliban rejiminin sonuna kadar okuma yazma bilmeyenin oranı %75, hasarlı ve yıkılan okulların sayısı %80 idi. 2002 yılında okul çağındaki çocukların okullara kaydolma

¹⁶² Akkurt, Mehmet ,*age*,s.197.

¹⁶³ Laurel CORONA,*age*, s., 16.

oranı %32 iken, kız çocukların %92'si okumuyordu. 2001 yılına kıyasla %500'lük bir artışla en az 5 milyon öğrenci okula kaydolmuştur. Bay ve bayan olarak bu sayı yıldan yıla artmaktadır.¹⁶⁴ Bunun %40'ını kızlar oluşturmaktadır. 50.000'den fazla öğretmen eğitilmiştir. 400.000 öğrenciye hizmet veren 500'den fazla okul inşa edilmiştir. Bunların tümü yerel uzmanlardan faydalanarak ve yerel malzemeler kullanarak yapılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Taliban döneminden kaybolan eğitim yıllarından kaynaklanan açığı kapatmak üzere Afganistan ilköğretim programını kurulmasında destek olmuştur. Programın doruk noktasında, %58'i bayan olmak üzere günde 170.000 öğrenci katılmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinin 48 milyondan fazla ders kitabının basılmasına ve 42 milyon'dan fazla ders kitabının dağıtılmasına destek olmuştur.

2001 yılında Taliban rejiminin yıkıldıktan sonra çocukların okullara yeni kayıt yaptırma oranı tahmini olarak %43 olarak belirtilmiştir. Gittikçe devlet bütçesinden eğitime ayrılan para artmaktadır.

Örnek olarak 2012 ile 2013 yıllarını kıyaslayabiliriz. 2012 yılında devlet bütçesinde eğitim alanında tahsis edilmiş olan oran toplam devlet bütçesinin %13,6 sini kapsamaktadır. Bu oran 2013 yılında 15,1 çıkmıştır ve bu gelişme Afganistan'ın gelecekteki eğitim seviyesini olumlu yönde etkileyecektir.¹⁶⁵

2.8. Sağlık

Afganistan, 2010 yılında ölüm oranı üzerinde yapılmış olan anketlere göre ortalama ömür 64 yıl tahmin edilmiştir. Afganistan çapında insanların sadece %27 isi temiz ve sağlıklı içilecek suya ulaşabilmekte ve genel olarak Afganistan halkının %5 i sağlam hayata devam etmektedirler. Yapılmış olan anketlere göre Afganistan halkının %85 i büyük ilçelerde yaşamaktadırlar ve sağlık kurumları buradaki millete hizmet vermektedir. 2010 yılında güvensizlik raporuna göre 2008 yılında her bir 1000 doğumda 111 çocuk telef olmaktadır. Bu oran 2010 yılında her bir 1000 doğumda ölüm

¹⁶⁴ Nigahi İcmali Dar Vaziat Kununi Afghanistan <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/SAR/afghanistan/af-country-overview-may-13-dari.pdf>, (Erişim tarihi, 8.08.2013)

¹⁶⁵ Kava AHMADİ, *age*, s.98.

oranı 77 ye inmiştir.¹⁶⁶ Annelerin doğurmadan dolayı telef olma sayısı her bir 100000 de 327 anne telef olmaktadır. yani her iki saatte anneler çocuk doğurma yüzünden bir anne vefat etmektedir.¹⁶⁷

2.9. Elektrik

Afganistan elektrik ve enerji alanında en az yararlanan ülkelerden birini oluşturmaktadır. Afganistan su ve enerji bakanlığının tahmini verilerine göre ülke çapında halkın %30'u elektrikten yararlanmaktadır. Enerji ve elektrik kaynaklarının küçük motorlar, güneş enerjisi ve rüzgar panelleri oluşturmaktadır. Son dönemlerde Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'dan elektrik ithal edilmesi o bölgelerde bulunan şehirler ve ilçeler artık 24 saat elektrik ve enerji kaynağına erişmektedir. Öte yandan yerel elektrik ve enerji kaynakları restore edilmektedir.

Örnek olarak MAHİPER, NAGHLO ve SOROBİ den bahsedilir.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Nigahi İcmali Dar Vaziat Kununi Afghanistan <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/SAR/afghanistan/af-country-overview-may-13-dari.pdf>, (Erişim tarihi, 10.08.2013)

¹⁶⁷ Nigahi İcmali Dar Vaziat Kununi Afghanistan , <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/SAR/afghanistan/af-country-overview-may-13-dari.pdf>, (Erişim tarihi, 20.08.2013)

¹⁶⁸ Muhsin RANANI,*ags*,s.163.

BÖLÜM 3: AMERİKAN İŞGALİNİN AFGANİSTAN'IN DÜNYA VE BÖLGE ÜLKELERİ İLE OLAN İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

3.1. Amerikan İşgali

Afganistan dış politikasında 2001'den sonrası Afganistan'ın tarihine eşi benzeri bulunmamış bir dış ilişki son 12 yılda gerçekleşti. Güvenlik, kalkınma ve dış ilişkiler; 11 Eylül'den sonra Taliban ve Terörizme karşı mücadelede Afganistan Hükümeti polisi ve ordusu NATO güçleri ile birlikte hareket etmişlerdir. Afganistanın dış ülkelerle irtibatları daha da güçlenmiştir.

Pakistan ilk başta süper güçlerin Afganistan operasyonunu memnuniyetle karşıladı. Başlangıçta Bu operasyonu Afganistan bilim adamları aydınlar birlikte bu müdahalenin ülkemizin geleceği için bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Afganistan dünya başkentlerine temsilcilikler açmıştır. Dünya devletlerinin çoğu Afganistan'a temsilcilikler açmışlardır.¹⁶⁹ Karşılıklı antlaşmalar konferanslar düzenlenmiştir. Afganistan İslam Cumhuriyeti olarak dünya devletleri tarafından tanınmıştır. Dış ülkelerle ilişkilerin gelişmesine rağmen ülkenin iç meselesi ve iç savaşlar hala devam etmektedir. Afganistan hükümeti iç siyasetinde başarı sağlayamamıştır. Bunlar tabii ki 11 Eylül olaylarından NATO'nun operasyonlarından ve Şah Mesudun vefatından sonra başlamıştır.¹⁷⁰ Gelişmekte olan Dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmiştir. Afganistan yönetimi ABD ve müttefiklerinin verdiği desteklerini iyi kullanamamışlardır. Amerika müdahalesinden sonra komşu ülkeler özellikle Pakistan ve İran'ın müdahalesi azalmıştır. 2001 den sonra Afganistan komşu ülkelerin siyasi etkilerinden çıkıp dünya ile karşılıklı ilişkiler kurmuştur. Karşılıklı olarak yüzden fazla ülkenin siyasi temsilcilikleri konsolosluk ve büyükelçilik gibi siyasi temsilcilikler kurulmuştur. Uluslararası camia Afganistan Hükümetine Terörizme karşı her türlü desteği vermiştir. Ama Afganistan Hükümeti ülke içinde istikrarı sağlayamamıştır. Hala bölgesel liderler halk üzerindeki etki ve baskısını sürdürmektedir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Siyasati Kharici Afghanistan va Çalışı Ravabeti Mantikavi, http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2012/12/121220_zs_afghan_foreign_policy.shtml

¹⁷⁰ Siyasati Kharici Afghanistan <http://mfa.gov.af/fa/page/3883>, (Erişim tarihi, 20.08.2013).

¹⁷¹ Sait Vezarati Kharicai Afghanistan, <http://mfa.gov.af/fa/page/3883>, (Erişim tarihi, 21.08.2013).

Dünyanın en fakir ülkelerinden olan Afganistan ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanmaktadır. Başlıca ihracat ürünleri haşhaş, taze ve kuru meyve, ilaç yapımında kullanılan bitkiler, baharat, tohum, işlenmemiş deri yün, halı, kilim, değerli ve yarı değerli taşlar yer almaktadır. Güvenlik durumunun henüz tahmin edildiği gibi iyileşmemesi, uzun yıllardan beri süren iç savaştan dolayı alt yapının olmaması tahrip olması, ülkenin yabancı yatırım açısından cazib görünmemesine sebep olmuştur.¹⁷²

3.2. 2001 Müdahalesi Sonrası Afganistan'ın Dış İlişkileri

3.2.1. 2001 Sonrası Afganistan'ın Dış Misyon Temsilcilikleri

Taliban döneminde (İmaretî İslami Afganistan) sadece Pakistan, Arabistan ve Arap emirlikleri tarafından tanınan Afganistan, 11 Eylül sonrası Taliban rejimi yıkıldıktan sonra bölgede ve dünyada yüzden fazla ülke ile başta Büyükelçilik ve Konsolosluk olmak üzere diplomatik ilişkilerde bulundu.

Tablo 5: 2001 yıl sonrası Afganistan ile dünya ülkelerinin karşılıklı diplomatik ilişkileri

Afganistanın yabancı ülkelerde açtığı elçilikler		Afganistan'da bulunan yabancı elçilikler	
1	Bulgaristan	1	Rusya Büyük Elçiliği
2	Çek cumhuriyeti	2	Kazakistan Büyük Elçiliği
3	Faransa	3	Türkiye Büyük Elçiliği
4	Almanya	4	Kırgızistan Büyük Elçiliği
5	İtalya	5	Tacikistan Büyük Elçiliği
6	Rusya	6	Özbekistan Büyük Elçiliği
7	Bugaristan	7	Türkmenistan Büyük Elçiliği
8	Avusturya	8	İran Büyük Büyük Elçiliği
9	Ukrayna	9	Pakistan Büyük Elçiliği
10	Özbekistan	10	Kazakistan Büyük Elçiliği
11	Kırgızistan	11	Çin Halk Cumhuriyeti Büyük Elçiliği
12	Pakistan	12	Hindistan Büyük Elçiliği
13	İran	13	Amerika Büyük Elçiliği

¹⁷² <http://afghanembassies.com>, (Erişim Tarihi.30.06.2013).

Tablo 5'in Devamı

14	Kazakistan	14	Britanya Büyük Elçiliği
15	Tajikistan	15	Almanya Büyük Elçiliği
16	AzerBaycan	16	İtalya Büyük Elçiliği
17	Türkmenistan	17	Faransa Büyük Elçiliği
18	Çin Halk cumhuriyeti	18	Avusturya Büyük Elçiliği
19	Hindistan	19	Suudi Arabistan Büyük Elçiliği
20	Türkiye	20	Çek Cumhuriyeti Büyük Elçiliği
21	Amerika Birleşik Devletleri	21	Ukrayniya Büyük Elçiliği
22	Hendunizya	22	Azer Baycan Büyük Elçiliği
23	Malaziya	23	İsviçre Büyük Elçiliği
24	Japonya	24	Dubai
25	Güney kore	25	Katar
26	Avusturya	26	Suriye
27	Belçika	27	Güney Kore
28	Hollanda	28	Danimarka
29	İsviçre	29	Avusturya
30	Çek cumhuriyeti	30	Arap Emirlikleri
31	Mısır	31	İspanya
32	Arabistan Suudi	32	İtaliya
33	Irak	33	Kanada
34	Suriye	34	Irak
35	Birleşik Arap Emirlikleri	35	Kuveyt
36	Kuveyt	36	Malizya
37	Dubai	37	Japonya
38	Katar	38	Umman
		39	Hollanda
		40	İrlanda

Kaynak: <http://afghanembassies.com>, (30.06.2013).

3.2.2. Uluslararası Kuruluş Temsilcilikleri Veya Büroları

Afganistan'da Avrupa Birliği Avrupa komisyonu NATO kıdemli sivil temsilciliği, İKÖ, ICRC, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası ve Agahan vakfı, BM Afganistan

yardım misyonu, UNAMA ve BM alt kuruluşları, UNDP, UNECO, UNFAO, UNFPA, UNHABITAT, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, UN-ILO, UNJLC, UNMACA, UNODC, UNOPS, UNWFP, UNWHO, kendi alanlarına faaliyet göstermektedirler.¹⁷³

3.2.3. Afganistan'ın Üye olduğu Uluslararası Kuruluşlar

ASDB, ECO, ESCAP, FAO, GUUA, IAEA, IBRD, ICAO, ICCT, ICRM, IFAD, IFC, IFRC, IMF, Interpol, IOM (gözlemci), ITU, NAM, OIC, , UNESCO, UNIDO, UPU, WFTU, WHO, WMO, WTO. Dünya ticaret örgütü ve başka birçok uluslararası örgütlerin üyesi olmaya aday olan bir devlettir.¹⁷⁴

3.3. 2001 Sonrası Afganistan'ın Bölgesel Politikası

3.3.1. Türkiye - Afganistan İlişkileri

Taliban rejiminin yıkılmasından sonra Türkiye Afganistana yardım elini uzatan ilk ülkelerden olmuştur. Türkiyenin yardımı üç şekildedir. Devlet yardımı, 11.6 milyon dolar yardım etmiştir. Askeri yardım ve özel sektör faaliyetleri NATO bünyesinde 18 bin Türk askeri bulunmaktadır. Türk askeri sıcak savaşa girmeyip sadece yardım ve güvenliği koruma amaçlı bulunmaktadır. Ülkede görev yapan ISF'ta Türkiye'nin ağırlığı, Afganistan'ın yeniden yapılanmasında Türkiyenin aktif rol alması, 9 Ekim 2004 yılında Afganistan'da Cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleştirilmiştir.

Bu seçimlerden Hamid Karzai oyların %55'ini alarak galip çıkmıştır. Türkiye ile Afganistan arasında ticari ve ekonomik nitelikli anlaşmalar aşağıda gösterilmiştir.¹⁷⁵

Eşya ve yolcuların ülke üzerinden transit nakliyatına ve iki ülke arasındaki anlaşma, Ticari anlaşma: Ekonomik ve teknik Birliği anlaşması, Ticaret ve Ekonomik işbirliği anlaşması(2004). Yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması (2004)

Türkiye ile Afganistan arasında Ticari ilişkiler 2005 yılından bir önceki yıla göre %60 artarak 121.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁷⁶ 113.2 Türkiyenin ihracatıdır. Aynı

¹⁷³ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁷⁴ Said Jafer HAMİDİ, *age*, s.17.

¹⁷⁵ Nigah Guzari ba Ravabet Kharici Afghanistan, <http://ligan.mihanblog.com/post/195>, (Erişim tarihi, 27.08.2013).

¹⁷⁶ Safarat Khanahayi Afghanistan, <http://afghanembassies.com>, , (Erişim tarihi, 29.08.2013).

dönemde Türkiye'nin Afganistan'dan ithalatı 6. 8 milyon dolardan 8.3 milyon dolara kadar ulaşmıştır.¹⁷⁷

3.3.2. Afganistan - Hindistan İlişkileri

Hindistan Afganistan'a şimdiye kadar eğitim sağlık, güvenlik askeri ve alt yapısında 2 milyar dolar yatırım yapmıştır. İki ülke işbirliği çabaları günden güne artmaktadır. Hindistan 2001 yılından beri farklı yardımların yanında Afganistan milli Meclisinin binası ve haberleşme şebeke binalarını yapmıştır.¹⁷⁸ Hamid karzai'nin Delhi ziyareti sırasında stratejik ve güvenlik işbirliği anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmayla ikili ilişkiler Güvenlik, ticaret, eğitim, kültür ve diğer alanlarında kurumsallaşması planlanmıştır. İmzalanan bir mutabakat zaptı anlaşmasıyla da iki ülkenin gaz, petrol dâhil hidrokarbon alanlarında işbirliğini güçlendirmeleri, çeşitlendirmeleri amaçlanıyor. İki ülkenin madencilik bakanlıkları arasında imzalanan bir başka mutabakat zaptı anlaşmasıyla da madencilikte işbirliği, ortak yatırımlar gibi konular ele alınıyor. Bu anlaşma'da Hindistan, Afgan güvenlik güçlerine eğitimini'de üstlenmektedir.¹⁷⁹

3.3.3. Afganistan - İran İlişkileri

2001 yılından sonra İran 52 milyon dolar tutarında ihracat yaparak bu tutar 2012 yılında 2.18 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. İranın Afganistan'a gerçekleştirdiği başlıca ihracat kalemleri petrol ürünleri, beyaz eşya, inşaat malzemeleri, tıbbi ürünler, çimento, Detarjan halı, ve demir çelik ürünlerinden meydana gelmektedir. Afganistan ekonomisinin temel dinamiğini tarım ve hayvancılık sektörleri oluşturmaktadır. Afganistan bu nedenle tarım ve hayvancılık sektörü dışındaki ürünleri ithal etmek durumdadır. Bilindiği üzere İran tarım dışı ürünleri satarak Afganistan pazarında etkinliğini korumaktadır. İran 2001 yılından beri geçen süreçte İran'ın Afganistan pazarı üzerindeki etkinliği artmış olsada, Afganistanın İran'dan 2001_ 2012 yılları arasında yapmış olduğu toplam ithalat içinde ki payı %7 seviyesinde kalmıştır.¹⁸⁰

İran'ın Afganistan'daki gücünün artmasındaki etkende Afganistan'da faaliyet gösteren 500'den fazla İran şirkettir. İran bu şirketlerin sayesinde Afganistanın yeniden yapılanmasında büyük rol almaktadır. İran'ın Afganistan'ın savaştan sonraki

¹⁷⁷ Muhsin RANANI,*ags*,s.54.

¹⁷⁸ Ravabet Siyasi ve Kharici Afghanistan,<http://ligan.mihanblog.com/post/195>, (Erişim tarihi, 29.08.2013).

¹⁷⁹ Said Jafer HAMİDİ,*age*,s.123.

¹⁸⁰ Said Jafer HAMİDİ,*age*,s.153.

yapımından en önemli katkılarından biriside Afganistan'daki alt yapı projelerine destek vermesidir. Bu alt yapı projeleri eğitim, Bilim Kültür, ve Teknik Mühendislik alanlarını kapsamaktadır. İran 2002 yılının Ocak ayında Tokyo'da gerçekleşen Afganistan konulu uluslararası toplantıda bu ülkenin yeniden inşası ve kalkınması adına karşılıksız olarak 560 milyon dolar tutarında yardım tahsis etmiştir. Ayrıca Kabil telekomünikasyon inşa etmeye ve çalışanlarını eğitime, 10 meteoroloji istasyonunu teçhiz etme, polis güçlerini eğitime ve donatma, Zerencte 25 sınır karakolu inşa etmek, çalışanlarını eğitmek sorumluluğunu yüklenmiştir. Eğitim bakanlığı düzeyinde Afganistan'a son 10 yılda 30 milyon doları aşkın yardımda bulunan İran'ın resmi olarak yardımları bundan ibarettir.¹⁸¹

3.3.4. Afganistan - Pakistan İlişkileri

Taliban döneminde Afganistan Pakistan ilişkileri altın çağını yaşıyordu. Amerikanın 11 Eylül saldırılarının faillerini bulmak için sonsuz özgürlük operasyonunu başlatmıştı. Bu operasyonun sonucunda Taliban rejimi devrildi. Afganistan da yeni bir hükümet başa geldi. Almaya'nın Bonn şehrinde Afganistan'ın geleceği ile ilgili görüşmeler devam ediyordu.

Taliban dönemi, ABD'nin işgali ve daha sonrası Afganistan ve Pakistan ilişkilerini üç ana başlığa ayırabiliriz.

- 2003 yılında Pakistan Afganistan'da kurulan yeni hükümeti tanımış, ilişkiler normale dönmüştür.
- 2003 yılında Afganistan'da Pakistan Büyük Elçiliğine karşı protestoların devam etmesi sonucu iki ülke arası ilişkiler gerilemeye başlamıştır. Afgan Halkı ve hükümeti Pakistan'ın Taliban'ı eğittiği ve destek verdiği için bu ülkeyi protesto etmiştir.
- Afganistan ve Pakistan cumhurbaşkanlarını, Amerikan dönem başkanı Bush'un arabuluculuk girişimleri sonucu ilişkileri normalleşmiştir. Pakistan Afganistan

¹⁸¹ Kava AHMADİ, *age*, s.151.

arasındaki arabulucuk rolunu Türkiye üstlenmiştir. Türkiye’de 2007, 2008 ve 2009 üç kez Afganistan Türkiye ve Pakistan üçlü zervesi gerçekleşmiştir.¹⁸²

Bu dönemde ise uluslararası Camia Afganistan için önemli toplantılar ve konferanslar düzenlenmekteydi. Bu toplantılarda Pakistan’ın etkisi olmadan gerçekleşiyordu. Soğuk savaş döneminde Batı Afganistan’a, Pakistan’ın parçası gözüyle bakılmaktaydı. 11 Eylül sonrası Afganistan’da kurulacak hükümette kimlerin etkisi olacağından endişe eden Pakistan, genelde Kuzey ittifakın’dan birisinin gelmesi Pakistan’ı rahatsız ediyordu. Çünkü Kuzey ittifak’ı Hindistan yanlısı, Pakistan karşıtı bir ittifaktı.

Kuzey ittifakının yönetime gelmesi eski defterlerin açılması anlamına gelecekti. Afganistan hükümetine kuzey ittifakı yeni kurulan hükümette büyük etkinliği oldu. Bu aynı zamanda Pakistan’ın swat bölgesindeki yaşayan peştunların ayaklanmasına sebep olacağı anlamına gelmekteydi. Tahmin edilen bu tez gerçekleşti Pakistan merkezi hükümete karşı swat vadisinde ayaklanmalar başladı. Taliban güçlendi. Pakistan ve Afganistan arasındaki sorunda İran, Suudi Arabistan ve Amerika birleşik Devletlerinin arabuluculuğu ve müzakere masasında oturmaları hiçbir sonuç vermemiştir. Türkiye Afganistan ve Pakistan için önemli bir konuma sahiptir. Zira Türkiye Afganistan ve Pakistan arabuluculuk faaliyetlerini 2007’den beri devam ettirmektedir.

3.3.5. Afganistan - Çin İlişkileri

Afganistan’dan, NATO ve Amerikan güçlerinin çekileceği 2014 sonrası pek çok ülkeyi yakından ilgilendiriyor. Özellikle Çin, İran, Rusya, ve Hindistan gibi bölge lider ülkeleri ve kendi çıkarlarına göz atan ülkeler özellikle Çin son dönemde yaptığı yatırımlar ve gerçekleştirdiği diplomatik görüşmeler sonucu ilişkileri en üst seviyede yer almaktadır. Çin, Afganistan’ın bugününe, bugünkü iktidar ile ilişkilerine çok önem veriyor. Bunu da özellikle ekonomik alanda gösteriyor. Nitekim bugün Çin, Afganistan’a çeşitli yatırımlar yapan, bunlardan ileride büyük faydalar sağlamayı uman ülkelerden birisi durumunda bulunuyor. Bu çerçevede, Çin özellikle petrol, gaz ve kıymetli madenler alanlarında Afgan hükümeti ile önemli anlaşmalar imzalamış. Geçen şubatta vardığı anlaşmayla Sar-i Pul ve Faryap eyaletlerinde yakında petrol sondajları yapmaya başlayacak. 25 yıl süreli bu anlaşma sonucu Afganistan’ın 7 milyar dolar gelir

¹⁸² Kava AHMADİ, *age*, s.98.

sağlayacağı tahmin ediliyor. Ayrıca, Çin Afganistan'ın ilk petrol rafinerisini de inşa edecek. Bunlara ek olarak, birkaç yıldır Logar eyaletinde muazzam bir bakır madeni projesi yürütüyor. 88 milyar dolarlık rezerve sahip olan bu bakır yatakları Aynur projesi olarak anılıyor. Bu proje içinde ayrıca, bir termik santral ve Çin-Tacikistan-Afganistan'ı Pakistan'a bağlayacak bir demiryolu projesi de yer alıyor. Çin'in Afganistan'da altyapı projeleri de var. Söylenenlere göre, 33 altyapı projesinin malî portresi 500 milyon dolar. Çin bu projeleri yürütmek, başkalarının önünü açmak amacıyla Afgan liderleriyle yakın ilişkilere çok önem veriyor. Bunların başında terörizm ile mücadele ve istihbarat paylaşımı geliyor.¹⁸³

Bunun için Çin Afganistan'ın hem bugününe ve hem de hiç kimsenin bugünden tahmin edemeyeceği yarınını kendi açısı ve milli menfaatleri açısından garantiye almaya gayret ediyor. Bunun için çeşitli hamleler yapıyor. Çin'in bu çerçevede alt düzeyde de olsa Taliban ile de görüştüğü basına sızıyor. Nitekim, Şanghay'daki Fudan Üniversitesi Rusya ve Orta Asya Etütleri Müdürü Zao Huaşeng geçenlerde yaptığı bir araştırmada Çin'in Taliban'dan nefret ettiğini; ancak pragmatik (faydacı) esastan hareketle Taliban ile muhatap olduğunu ileri sürüyor. Başka uzmanlara göre de Çin, Pakistan askeriyesi vasıtasıyla Taliban'ın bazı unsurları ile iletişim de kurmuş bulunuyor. Bunlara göre, 'Çin NATO'nun geri çekilmesinden sonra Taliban'ın Uygur gruplarına (Doğu Türkistanlı gruplar) barınma ve sığınma imkânları sağlamaması konusunda garanti arayışları içinde hareket ediyor. Çin bu şekilde bugünün Afganistan'ını hemde 2014 sonrası Afganistan'ını kendisi için çok faydalı bir şekilde hareket ediyor. Bir yandan Karzai yönetimi ile ilişkilerini iyi bir şekilde yürütüyor diğer yandan ne olur ne olmaz diye açık değilde gizli bir şekilde milli güvenliği bakımından Taliban'la da temasları devam ettirmektedir.

Afganistan bir kez daha dünya aktörlerinin odak noktası olmuştur. Kendisine ham madde arama ve Afganistan'da sınırlı bir alandada olsa etkinliğini artırma peşinde olan Çin, diğer güçler arasından sıyrılarak sessiz ama etkili adımlarla Kabil'e yaklaşmaktadır. Çin'in Afganistan politikasında motive edici unsurun, günümüz itibarıyla ekonomik çıkar elde etme amaçları olduğu görünmektedir. ABD'nin

¹⁸³ Kava AHMADİ, *age*, s.98.

bölgedeki uzun süreli olması varlığına karşı çıkıyor. Kendisini çevrelendiği endişesinde şimdilik ekonomik hedeflere yönelmiş diplomatik araçlarla karşılık veriyor. Bölgeye barış getiremeyen askeri güçler sanayi üslerine yenik düşer mi? Bu sorunun cevabı henüz belirsiz her ne kadar Afganistan gibi yoksul bir ülkede yapılan yatırımlar büyük yankı uyandırır da, Çinin bu yatırımlar konusunda daha yolun başında olduğu kanaatindedir. Ancak yatırım açısından diğer aktörlerden önde olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber yatırımlarla güvene duyulan ihtiyaç arasındaki doğru orantı göz önüne alınırsa, Çinin ilerleyen yıllarda bölgedeki çıkarlarını daha geniş ölçekte değerlendireceğini ve farklı alanlarda insiyatif alabileceği tahmin edilmektedir. Çin son dönemlerde yaptığı yatırımlardan dolayı ve Afganistan Hükümeti ile gerçekleştirdiği diplomatik görüşmelerden bir adım daha öne çıkmaktadır.¹⁸⁴

3.4. Güvenliğin Tesis Edilmesi İçin Yapılan Çalışmalar

Afganistan'da Güvenlik konusu çok ciddi bir sorun olduğu bilinmektedir. Taliban rejiminin kalıntıları ve Elkaide unsurlarının ülke çapındaki ilerlemeyi raydan çıkarma çabaları sürmektedir. Ancak 12 yıl öncesine baktığımızda ülkede hukukun üstünlüğünün resmileştiğini kısmen görmek mümkündür.¹⁸⁵ Saygı duyulan ulusal bir ordu ya da ulusal polis teşkilatının zayıf olduğunu görmekteyiz. Ülke neredeyse 30 yıl süren savaşlardan harap olmuş ve uluslararası toplumdan dışlanmıştı. Dünyada sadece üç devlet Afganistan hükümetini tanımaktaydı, ayrıca Afganistan içinde asayiş yoktu. Taliban dünyanın en tehlikeli ve öldürücü terör örgütlerinden biri olan El-Kaide'yi ülkede barındırmaktaydı. Bugün Afganistan El-kaide için bir sığınak olmaktan çıkmıştır.¹⁸⁶

Afganistan ulusal ordusu bünyesinde 30.000'den fazla eğitilmiş ve donanımlı asker, Afgan ulusal poliside 46.000'den fazla eğitilmiş ve donanımlı polis personeli bulunmaktadır. Yaklaşık 4.000 Afgan güvenlik gücü mensubu halen eğitim sürecindedir. ANA, bünyesine ayda 1.000 civarında mensup katarak büyürken, toplam personel sayısının 70.000'e çıkabileceği tahmin ediliyor. ANA, çarpışma operasyonlarını bağımsızca ve başarıyla yürütmüş ve çarpışma yeteneklerini

¹⁸⁴ Muhammed HAŞİMİ, *age*, s.87

¹⁸⁵ Nigahi Ba Siyasati Kharicai Afghanistan, <http://www.farhangistan.com/page.php?id=49&table=news>, (Erişim tarihi, 21.08.2013).

¹⁸⁶ Esadullah OĞUZ, *a.g.e.*, s. 56.

geliştirmeye devam etmektedir. ANA, beş kolordu ve on tugaydan oluşmaktadır. Ayaklanmaya karşı mücadele üzerine odaklanmış piyade-ağırlıklı bir güçtür. Taliban rejimine karşı savaşıyan aşiret reislerine bağlı milisler ilk önce savunma bakanlığının kontrolüne girip daha sonra silahsızlandırılmışlardır. Afganistan'da 40 ülke asker bulundurmaktadır. Yaklaşık 40.000 farklı ülkelere asker görev yapmaktadır. NATO'nun uluslararası destek gücü (ISAF) temmuz ayında Afganistan'ın güney bölgesini de kapsayacak biçimde genişletilmiştir.¹⁸⁷

Sonsuz özgürlük koalisyonu tüm güvenlik operasyonlarının yetkilerini 5 Ekim tarihinde NATO, ISAF'a devretmiştir. Ülke çapında NATO denetiminde faaliyet göstermekte olan 24 geçici yabancı yardım kuruluşları yeniden yapılandırma faaliyetinde (PRT) bulunmaktadır. Ordu ve sivillerden oluşan bu ekipler altyapı projelerinde yer alırlar.

3.4.1. Tokyo Konferansı

21 ve 22 Ocak 2002'de ev sahibi ülke Japonya'da yapılan uluslararası Tokyo, Konferansı, Birleşmiş Milletler ve 50'den fazla ülke ve uluslararası örgütler ve yardım kuruluşları (donör) temsilcilerinin katılımıyla düzenlenmiştir. Katılan ülkeler gelecek 5 yıl içinde Afganistan'ın yeniden yapılandırılması için toplam 5.4 milyar dolar taahhüt etmişlerdir. Afganistan'ın yeniden inşası için 12- 22 Ocakta bir konferans düzenlenmiştir. Bakan seviyesinde olan ve Amerika, AB, Japonya ve Suudi Arabistanın liderliğindeki Afganistan yeniden inşa yönetim grubunun ve Afgan geçici yönetimi üyelerinin de katıldığı bir konferanstır. Afganistan'ın yeniden inşası için ilk raporunu hazırlayan Tokyo konferansı, ülkeye yapılacak maddi yardımların da vaat edildiği bir toplantı olmuştur. Türkiye'yi bir Bakan heyeti temsil etmiştir. Yeni Afgan yönetimini desteklemek amaçlı bu konferansa 61 den fazla ülke ve 21 uluslararası organizasyon katılmıştır. Katılımcılar Afganistan'a 6 yıllık bir süreçte 5 milyar dolar yardım vaat etmiştir. Tokyo konferansından bugüne kadar toplam 4,6 milyar dolar yardım alındığı Afgan Maliye Bakanlığınca açıklanmıştır.¹⁸⁸

3.4.2. Berlin Uluslararası Konferansı

Bu konferans 31 Mart 2004 tarihinde Afgan hükümeti, BM genel sekreteri, sivil toplum örgütleri ve uluslararası kuruluşların katılımıyla Almanyanın Berlin şehrinde

¹⁸⁷ Thierry TARDY, *peace Operations After 11 September 2001*, yay, Frank Cass, 2004, s.67.

¹⁸⁸ Dah Sal Dah Konferans Baynelmileli, <http://www.dw.de>, (Erisim tarihi 22.08.2013).

toplanmışlardır. Bağışçı ülkelerin katılımı ile düzenlenmiştir. Alınan kararlardan biri, Afganistanın Afganlar tarafından yönetilmesidir. Uluslararası camia tarafından yapılan maddi yardımlar Afgan hükümeti aracılığıyla yapılacaktır. Bu konferansa katılan ülkeler toplam 8 milyar dolar yardım sözü vermişlerdir.

3.4.4. Uluslararası London Konferansı (2006)

2006 yılının Şubat 26 - 27 günler arasında İngiltere'nin Başkenti Londra'da 70 ülke ve uluslararası örgütlerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu konferansa katılan ülkeler ve uluslararası örgütler 10 milyar dolar yardım sözü verilmiştir.

3.4.5. Uluslararası Roma Konferansı (2007)

20 Haziran 2007 yılında İtalya'nın Başkenti Roma şehrinde uluslararası camianın katılımıyla Afganistan'da hukukun üstünlüğünün sağlanması için yapılan uluslararası konferanstır. Bu konferansı BM genel sekreteri Banki moon ve Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'nin katılımıyla gerçekleşmiştir. Afganistan'da 30 yıldan beri süren ve devam eden iç savaş nedeniyle Afganistan'daki hukuk sistemi ve yargı organları büyük zarar görmüştür. Mevcut yürütülen yasama organı uluslararası normlara uygun olmadığı beyan edilmiştir. Hukuk sisteminin yeniden kurulması için İtalya'nın ve uluslararası camiaanın yardım etmesi görüşülmüştür. Katılan ülkeler yardım vaadinde bulunmuştur.

3.4.6. Paris Konferansı (2008)

Paris konferansı 16 Şubat 2008 yılında Fransa'nın başkenti Paris'te BM genel sekreteri Bankimoon Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ve Afganistan cumhurbaşkanı Hamid Karzai'nin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu konferans 65 ülkenin Dış işleri Bakanları ve 20 uluslararası örgütün katıldığı uluslararası bir konferanstır. Afganistan'ın yeniden yapılanması ve alt yapısının oluşturulması için 50 milyar dolar yardım sözü verilmiştir. Bu konferans'ta ABD 10 milyar dolar, BM 1 milyar dolar, Japonya 500 milyon dolar, diğer konferans'a katılan ülkelerde bu alanlarda yardım edeceklerini, Almanya ve Fransa yardımlarını iki kata çıkacaklarını beyan etmişlerdir.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Dah Sal Dah Konperans Baynelmileli, <http://www.dw.de>, (Erişim tarihi 28.08/2013).

3.4.7. Moskova Konferansı (2009)

8 Mart 2009 yılında Rusya'nın Başkenti Moskova'da Afganistan krizi ve uyuşturucu ile mücadele adı altında gerçekleştirilmiştir. Bu sorunla ilgili Bölge ülkeleri ve dünya devletlerinin bu sorunun nasıl çözülebileceği sorusu tartışılmıştır.¹⁹⁰

3.4.8. Cenevre Görüşmeleri ve Afganistan'da Güvenlik Sektör Reformu

2001 yılı Nisan ve Mayıs aylarında Cenevre'de yapılan G8 ülkeleri toplantılarında, Afganistan'da güvenliğin sağlanmasına yönelik ana çalışma sahaları lider ülkeler arasında paylaşılmıştır. Güvenlik sektörü reformları olarak anılan bu paylaşıma göre, Beş ana faaliyet alanı oluşturulmuştur. Silahsızlanma, Terhis etme, sivil hayata kazandırma programı, Japonya'ya, uyuşturucu ile mücadele İngiltere'ye, yargı reformu, İtalya'ya, Afgan milli ordusunun eğitimi, ABD'ye, ve Polis teşkilatının eğitimi Almanya'ya verimiştir.¹⁹¹

3.4.9. Silahsızlandırma, Terhis Etme ve Sivil Hayata Kazandırma Programı

2003 Ekim ayında Japonya liderliğinde başlanan, silahsızlandırma, terhis etme ve sivil hayata kazandırma programı, Afganistan'da yeni başlangıç programı olarak da bilinmektedir.

Programın amacı Afgan ordusu mensuplarına sivil yaşamla bütünleşme imkânı sağlamak, ülke genelinde güvenliği sağlamak, güvenlik ve yönetim alanında reform imkânı tanımak, ordu personeline destek eğitimi programını başlatarak, Afgan ordusunun ülke genelinde tek askeri güç olmasını sağlamak. Program üç yıllık bir plan dâhilinde aşamalı olarak 100 bin askerin silahsızlandırılmasını planlanmaktadır.

Afgan ordusunun 2004'te %41'inin programa dâhil edilmesi, Silahsızlandırılmış askerlerin eğitim vererek tekrardan sivil hayata hazırlanması, Geriye kalan tüm ordu unsurlarını ve bağımsız birliklerin orduya katılımının sağlanması, 2004 tarihinden başlanıp halen devam etmektedir. 2004'ten beri 63 bin asker silahsızlandırılmıştır.¹⁹²

3.4.10. Afgan Milli Ordusunun Eğitimi

Afgan milli ordusunun kuruluşu ve eğitim çalışmaları, ABD tarafından yürütülmektedir. Ordunun kuruluşunun maksadı, mücahid döneminden kalan askerler ve halende gücünü

¹⁹⁰ Said Jafer HAMİDİ,*age*,s.153.

¹⁹¹ Dah Sal Dah Konperans Baynelmileli,<http://www.dw.de> ,(Erişim tarihi 28.08.201).

¹⁹² David DOWNİNG,*age*,s.154.

koruyan Afgan güçleri yerine, savunma bakanlığına bağlı tek ve bağımlı düzenli bir yapıya sahip modern bir orduyu oluşturmaktır.¹⁹³

3.4.11. Uyuşturucu İle Mücadele

Afganistan cumhurbaşkanı Karzai'nin aile bireylerinin ülke eroin ticaretinden çok büyük payı olduğu, kâr ettiği yönünde güçlü iddialar bulunmaktadır. Hamid Karzai'nin bazı akrabalarının narkotik suçlardan dolayı tutuklandıkları, ancak ülkedeki siyasi nüfuzları sayesinde ceza almadan serbest bırakıldıkları kamuoyu tarafından bilinmektedir. Karzai ailesinin eroin ticaretinden kâr sağladıklarına dair her ne kadar açık deliller olmasa da birçok yetkili ve saygın medya kuruluşu, özellikle de Hamid Karzai'nin kardeşi Ahmed Veli Karzai'nin eroin kaçakçılığında ciddi rolünün olduğunu dile getirmişlerdir.¹⁹⁴ Ahmed Veli Karzai, Taliban tarafından 12 Haziran 2011 tarihinde öldürülmüştür. Birleşmiş Milletler uyuşturucu ve suç ofisinin 2004 raporunda; Haşhaşın üretiminin %87'sinin Afganistan'da gerçekleştirildiği, önceki yıllara göre 2003 yılı ile karşılaştırıldığında %17 lik bir artış olduğu, 356.000 aile veya nüfusun %10'una tekabül eden 2.300.000 kişinin haşhaş ekimi ile uğraştığı ve bu oranın bir önceki 2003 yılına göre %35 oranında arttığı ifade edilmiştir. Üretilen afyon haşhaş üretiminin Afgan ekonomisine olan katkısının 2,8 Milyar USD olduğu, bu tutarın 2003 yılındaki Gayri Safi Milli Hasılanın %60'ına tekabül ettiği görülmektedir. 2004 yılında buğday üretimi yapan bir çiftçinin eline hektar başına 390 USD para geçerken, haşhaş üretimi yapan çiftçinin eline hektar başına 4600 USD para geçtiği ve bu rakamın buğday üreticisi çiftçinin eline geçen paranın 12 katı olduğu açıklanmıştır.¹⁹⁵

Afganistan'da Taliban sonrası dönemde üretim miktarı büyük oranda artan uyuşturucunun, özellikle de Afgan halkına zarar verdiği, ülke tarihinde ilk defa büyük oranda gencin eroin bağımlısı olduğu dile getirilmektedir.

Afganistan hükümeti ülkedeki haşhaş üretimi ve uyuşturucu ticaretiyle mücadele etmektedir. Batılı ülkelerden alınacak 780 Milyon USD'lık destek ile haşhaş

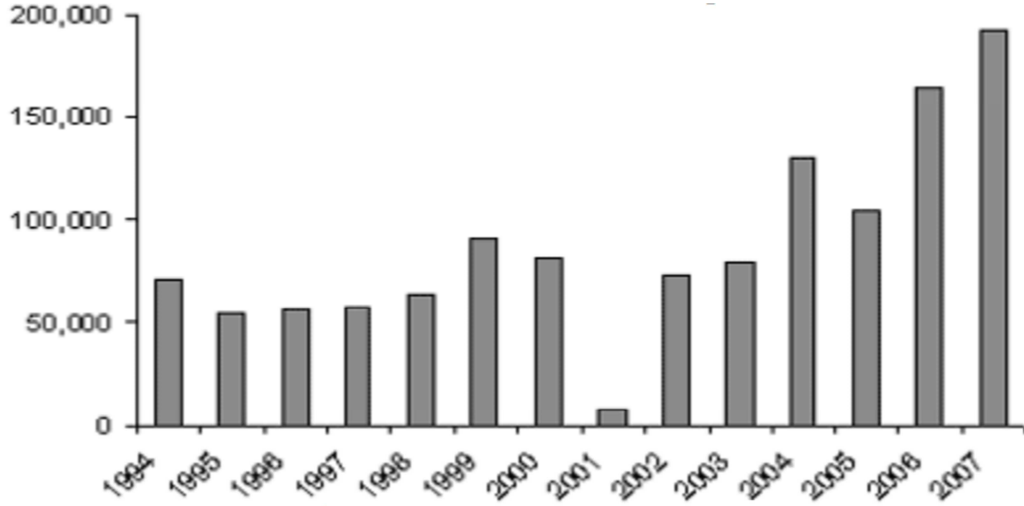
¹⁹³ Niru Hayi Amniyati Afghan Dar Barabari Taliban, <http://bokhdinews.af/news/13224> (Erişim Tarihi).

¹⁹⁴ Uyuşturucu yetiştirilmesi UNODC Raporu, http://www.unodc.org/documents/crop-monitoring/Afganistan/ORAS_report_2013_phase12.pdf, (Erişim tarihi, 20.08.2013)

¹⁹⁵ Production of Opium by Afghans Is Up Again, http://www.nytimes.com/2013/04/16/world/asia/afghanistan-opium-production-increases-for-3rd-year.html?_r=0, (Erişim tarihi, 21.08.2013).

üreticilerinin, üretimlerini diğer ürünlere kaydırmalarını teşvik edeceklerini belirtmiştir.¹⁹⁶

Grafik 7: Eroin Üretim Göstergesi

Kaynak: Afganistan uyuşturucu Bakanlığı¹⁹⁷

Afganistan'da Taliban döneminde ve sonrasında eroin üretiminin yıllara göre miktarı yukarıda belirtilmiştir.

Amerikan güçlerinin ülkeyi işgal etmesinden kısa bir süre sonra eroin üretiminin dramatik bir boyutta artması, uluslararası güçlerin bu konuda yeterli önlemler almadıkları iddiasını gündeme getirmektedir. Afganistan onyıllarca dünya eroin üretiminin büyük bir çoğunluğunu karşılayan ülke olmuştur. Afgan tarihinde eroini ilk defa yasaklayan yönetim, Taliban yönetimidir. Taliban'ın, uluslararası kamuoyunun ülkeye ciddi bir ambargo uyguladığı ve ciddi ekonomik sıkıntılar yaşadığı bir dönemde bile eroin ticaretini serbest bırakmaması, o dönemde birçok uluslararası kurum tarafından takdirle karşılanmıştır.¹⁹⁸

Taliban, 2000 yılında eroini yasaklamış ve hareketin lideri Molla Muhammed Ömer, yayınladığı bir fetvada eroin üretiminin ve ticaretinin İslam'a ve insanlığa karşı bir suç

¹⁹⁶ Afghanistan Opium Cultivation to rise in 2013 .U.N.Report, <http://www.reuters.com/article/2013/04/15/us-afghanistan-opium-idUSBRE93E0OR20130415>(Erişim tarihi, 17.08.2013) .

¹⁹⁷ Uyuşturucu yetiştirilmesi UNODC Raporu, http://www.unodc.org/documents/crop-monitoring/Afganistan/ORAS_report_2013_phase12.pdf, (Erişim tarihi, 20.08.2013).

¹⁹⁸ Afghanistan Opium Cultivation to rise in 2013 .U.N.Report ,<http://www.reuters.com/article/2013/04/15/us-afghanistan-opium-idUSBRE93E0OR20130415>, (Erişim tarihi, 18.08.2013).

olduğunu ve artık yasak olduğunu belirtmiş. Fetvanın yayınlanmasından bir sene sonra eroin üretimi %3'e düşmüştür. Eroin ticareti Afganistan'ın işgalinden sonra 20 kat artmıştır.¹⁹⁹

2001 yılı Nisan ve Mayıs aylarında Cenevre'de yapılan G8 ülkeler toplantılarında alınan kararlar gereği Afganistan'daki güvenlik reformlarından, uyuşturucu ile mücadele İngiltere'nin liderliğinde yapılmaktadır. BM uyuşturucu ve suçlar ofisi raporuna göre dünyanın en büyük afyon üreticisi olan Afgan koalisyon güçleri müdahalesi sonrasında, afyon üretimi Taliban dönemine göre dahada arttığı görünmektedir. Haşhaş üretimi Afganistan'da en büyük ve en önemli problemlerden biri olarak bilinmektedir. Ayrıca uyuşturucunun merkezi hükümetin otoritesinin tesis edilmesinde ve hukuk sistemine büyük zarar verdiği, Taliban ve diğer devlet karşıtı gruplara büyük meblağ sağladığı, bölgesel bazı liderler otonomilerini ve küçük ordularını muhafaza etmelerini sağlamışlardır.²⁰⁰

¹⁹⁹ Uyuşturucu yetiştirilmesi UNODC Raporu, http://www.unodc.org/documents/crop-monitoring/Afganistan/ORAS_report_2013_phase12.pdf, (Erişim tarihi, 20.08.2013)

²⁰⁰ Laurel CORONA, *age*, s., 16.

SONUÇ

M.Ö. 500 yılından itibaren birçok devlet ve imparatorlukların işgaline maruz kalan Afganistan, 1747 yılında bugünkü Afganistan İslam cumhuriyetinin temeli atıldı. Afganistan, Orta Asya, Güney Asya, Orta Doğu ve Kafkasya'nın kesişme noktasında bulunmaktadır. 24 etnik grup yaşamaktadır. 40 yıldan beri kargaşalar ve iç savaşlardan kurtulamamıştır. Zorbalıkla yönetimin sürekli olarak el değiştirmesine ülkenin sahip olduğu coğrafi koşulların da etkisi olmuştur. İktidar koltuk kavgası Afganistan'ın ilerlemesine engel olmuştur. Ekonomik açıdan da gittikçe zayıflamasına sebep olmuştur. Afganistan ekonomisi genelde tarım ve havyacılık: İç savaşlar, istikrarsızlık ve teknolojinin yetersizliğinden dolayı gelişme kaydedememiştir.

Ayrıca bölgenin gelenek ve göreneklere din anlayışı da bugünkü konuma gelmesinde etkili olmuştur. Afganistan, farklı etnik grupların yaşadığı bir ülkedir. Bu gruplar ülkenin farklı coğrafyalarında yaşamakta ve kültürel farklılıklar arz etmektedir. 40 yıldan beri yaşanan iç savaşlar din ve mezhep savaşı değil, milliyet kavmiyet savaşıdır. Afganistan'ın Kuzeyinde Türk kültürü ve Türk halkları yaşamaktadır. Güneyde ise Peştunlar ve onların kültürü hâkimdir. Kuzey Doğuda'da Tacikler ve Fars kültürü hâkimdir. Bundan dolayı siyasi birlik kurulamamaktadır. Bunların üzerine ekonomik sıkıntılar, iktidar hırsı yabancı güçlerin bölgedeki menfaatleri Afganistan'da siyasi birliğin kurulmasını engellemektedir.

Afganistan tarih boyunca birçok devletin istilasına maruz kalmıştır. Gazneliler, Selçuklular. Afganistan tarihine bakıldığında, geçmişten günümüze kadar çeşitli oyunların oynandığı bir ülkedir. Milattan önceki yıllarda Pers (M.Ö. 500- M.Ö 338) ve Büyük İskender (M.Ö. 334- M.Ö. 325) devletlerinden başlayarak İslam ordularının (M.S. 670 yılında bölgeye hâkim olan, Gazneli ve selçuklular, Kuşanlar Baburiler, Karahanlılar ve birçok Türk İmparatorlukların) hâkimiyeti altında kalmıştır. 1747 yılında Kandahar sehrinde Ahmet Şah Dürrani tarafında kurulan bugünkü Afganistan'a kadar birçok ülke ve imparatorlukların müdahalesine maruz kalmıştır. Afgan İngiliz savaşı, 1878-1880 Birinci İngiliz Afganistan savaşı 1839-1842 ikinci Afgan İngiliz savaşı,1893 Afganistanın doğu bölgesindeki sınır çizgileri belirlendi ve Pakistan'daki peştun yönetimi öz hisselerinden vazgeçti.

8 Ağustos 1919 İngiltere ile Revalpindi antlaşması imzalandı. Afganistan'ın bağımsızlığı Amanullah Han tarafından alındı. 17 Temmuz 1973 yılında Kral Zahir Şah Kanlı bir darbe ile tahttan indirildi. Sardar Muhammed Davud Han Monarşiyi kaldırdı. Cumhuriyet ilan etti. Afganistanın ilk cumhurbaşkanı oldu.

200 yıllık monarşiden sonra Kral Zahir Şah, kuzeni Davud Han tarafından düzenlenen askeri darbeye yönetimden uzaklaştırıldı. 1978 yılında Davud Han darbe sırasında öldürüldü ve ülkede iktidar Demokratik Halk partisine geçti. 27-28 Nisan 1978'de, Marksist devrim oldu. 24 Aralık 1979 yılında SSCB askeri müdahalede bulunarak kendine yakın olarak bilinen Babrak Karmalı yönetime getirdi. Babrak Karmal isyancı gruplar'la savaşmak için SSCB'den yardım talebinde bulundu. Bu talep üzerine SSCB 80 bin askerle Afganista'a müdahale etti. Bu müdahaleden sonra 5 milyon Afganistan'lı bu süreçte mülteci durumuna düştü. 1980 yılında BM, Afganistan'daki yabancı askerlerin ülkeyi terk etmesini istedi. Pakistan'daki gerilla grupları kendi aralarında ittifak kurarak, ABD, Pakistan, Suudi Arabistan, Mısır ve Çin gibi ülkelere askeri yardım aldılar. Mücahidler, ABD'den askeri destek alarak SSCB'ye karşı savaşa başladılar.

Mayıs 1983 yılında mücahidler Kabil'e saldırdılar. 1986 yılında Babrak Karmal'ın yerine Dr. Nejobullah, Afganistan Başkanı oldu. 1988 yılında Pakistan, Afganistan, SSCB ve ABD Afganistan'daki Sovyet askerlerinin 15 Şubat 1989 tarihine kadar ülkeyi terk etmelerini öngören Cenevre anlaşmasını imzaladılar. Şubat 1989'da Sovyet askerlerinin sonuncuları Afganistan'dan çekildi. 1992'de Dr. Necibullah iktidarı bıraktı. Mücahid gruplar Komünist rejimin son hükümetine karşı cihad ilan ederek Kabil'i almış oldular. 1992 yılında Dr. Necibullah, BM binasına sığındı. Taliban Kabil'i ele geçirdi. BM binasında onu zorla alarak astı.

1993 yılında Cumhurbaşkanı Burhanuttın Rabbani oldu. 1994 yılında başlayan mücahidlerin kendi aralarındaki anlaşmazlık, koltuk kavgası'ndan dolayı çatışmalar başladı. Dört barış anlaşması imzalandı ancak çatışmalar durmadı. 1994 yılında çatışmalardan faydalanarak güneydeki Kandahar kentinde Molla Ömer adlı kişi aşırı dinci öğrencilerden oluşan Taliban hareketini kurdu. 1996 yılında Kabil'i ele geçirdi. Taliban hükümeti Şeriat sisteminin yürürlükte olacağı bir İslam Devleti ilan etti. Nisan 2001 tarihinde Taliban lideri Molla Ömer, Suudi kökenli Usama Bin Ladin'in sıkı kontrol altında olduğunu söyledi. Eylül 2001 tarihinde Amerika, Talibandan şüphelendiği terörist Usama Bin Ladin'i ülkesine iade etmesini ısrarla istedi.

9 Eylül 2001'de Afganistan'da, Ahmed Şah Mesud'a suikast düzenlendi. 11 Eylül 2001 ABD'de Newyork'taki Dünya Ticaret ve Pentagon'a yönelik terörist saldırılar yapıldı. 7 Ekim 2001'de ABD, 11 Eylül saldırılarında baş zanlı ilan ettiği Usama Bin Ladin'i ele geçirmek için Taliban'a karşı özgürlük operasyonu başlattı. Taliban yönetimi ülkeyi tamamen bir karışıklığa ve cehalete sürüklemişti. 11 Eylül olaylarından sonra Talibanın maskesi yüzünden düşürüldü. Ülkeden çıkarıldılar. Talibanın ortadan kaldırılmasıyla birlikte ülkede geçici bir hükümet kurulup ilk kez etnik gruplara siyasi haklar tanındı.

2014 yılında ABD'nin ve diğer güçlerin çekilmesiyle yeni yönetim boşluğu doğabilir. Ülkede yaşayan bütün etnik unsurların lider konumunda olanlar bir araya gelip akılsel bir yönetim ve anayasa konusunda uzlaşırlarsa gelecekte Afganistan bu problemleri yaşamayacaktır.

Amerika'nın Afganistan'ın işgali Avrasya coğrafyasını kontrol amacı taşımaktaysada, bundan Afganistan halkı'nda faydalanmıştır. Ülkedeki tassubun kırılması ülkenin dünyaya açılması insanların başka dünyaları tanımaları gibi manfaatlara olmuştur. Aksi takdirde tarihe baktığımız zaman bölge hep bir çatışma alanı olmuştur. Hangi etnik gruba mensup olursa olsun çatışmalardan ülke halkının tamamı zarar görmüştür.

Gelecekte etnik grupların temsilcileri ortak bir zeminde her halkın istek ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak demokrasiye geçecek bir yönetim oluşturmaları bütün halkların menfaatine olacaktır.

Geçmişte olduğu gibi gelecekte de bölgede menfati olan ülkeler burada yeniden kargaşa çıkarmaya çalışacakları muhakkaktır. Gelecek yöneticiler kendi ülke menfaatlerinin korunurken komşu ülkelerin ve büyük güçlerin çıkarlarına helal getirmeyecek dengeli bir politika izlemeleri herkese aynı mesafede durmaları ülke menfaatında olacaktır.

Ülkede istikrarın sağlanması öncelikle tarımsal üretimin geliştirilmesi, gelir dağılımının sağlanması, eğitim sağlık konularına öncelik verilmesi gelecek yönetimlerin işlerinin kolaylaştıracağıdır. Otonom federasyon ülke koşulları göz önüne alındığında en uygun yönetim şekli olacağına düşünüyorum.

KAYNAKÇA

- ABADİ, Ali, (2012) *Tarihi Siyasi Mutafarika*, 3. Baskı, Balh Yayınevi, Tahran.
- ABBASALİ, Kad Huda, (2003) *Havadisi 11 seftember ruykardi navin Amrika*, 3. Baskı, Nidayi Afganistan, yayınevi, Maymana.
- ABBASALİ, Kad Huda, (2005) *Havadisi 11 seftember ruykardi navin Amrika*, sayı,33. Kabul.
- ABBASALİ, Kad Huda, (2002) *Havadisi 11 seftember ruykardi navin Amrika*, 1. Baskı, Shadab yayınevi. Tahran.
- ABBASALİ, Kad Huda, (2006) *Havadisi 11 seftember ruykardi navin Amrika*, yayınevi, Tahran.
- AFGAN, Najmidin, (2006), *Tarih maasir Afganistan*, 2. Baskı, Bayhaki Yayınevi, Mezarı Şerif.
- AHMADİ, Kava (2012) *Tahlil Hai az Sulh*, Nasır khisrav Yayınevi Kabul. S. 70-71.
- AHMADİ, Kava, (2012), *Tahlil Hai az Sulh*, Nasır khisrav yayınevi, Tahran.
- AKKURT, Mehmet, (2005), *Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*, Kültür Sanat Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul.
- ALBAYRAK, Recep, (2004) *Afganistan Türkleri*, Berikan Yayınevi, 3. Baskı, Ankara.
- ATAİ, Muhammed İbrahim, (2005), *Tarihi Muasir-i Afganistan*, Cemi Rahman Kamgar, Meyvend Yayınları, Kabul.
- BEK, Rauf, (2001) *Afganistan Talibanlar'ın Eline Nasıl Düştü?*, 1. Baskı, Bayhaki yayınevi, İstanbul.
- CORONA, Laurel, (2002), *Afganistan*, çev., Fatıma Şadab, Kakanus Yayınları, Tahran,
- DOWNİNG, David, (2009,) *Afganistan ABD*, 1. Baskı, Marshall Yayınevi, Balkh.
- DURDUYEVA, Marat ve KADİROVA, Şöhrat, (1991) *Dünyadaki Türkmenler*, 4. Baskı, Aşur yayınevi, Aşkabat,

- EMİNİ, Kazım, (2011) *Afganistan Buhranı*, 1. Baskı, Ulugbek, yayinevi, Maymana Faryab,
- EMİNİ, Muhammed Kazım, (2004), *Yadname-i Nefir Frayabi*, Mezar-i Şerif, 2. Bask, Faryab.
- EMİNİ, Muhammed Kazım, (2009), *Coğrfyayi Umumi Faryab.*, 1. Baskı, Afgan Mesleki yayinevi. Kabil,
- ERHAN, Çağrı, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 3 (Güz 2004), s. 123-149
- GUBAR, Gulam Muhammed, (2012) *Afganistan Der Mesir-i Tarihi*, 4. Baskı, İntişarati Muhsin yayinevi, Kabil,
- HAMİDİ, Said Jafer, (2012) *Tarihi Siyasi*, Bayhaki, yayinevi Tahran. S. 12-13.
- HAŞİMİ, Muhammed, (2013), *Siyasi tedad safahat*, , Bayhaqi Yayınevi, Ankara.
- HAŞİMİ, Muhammed,(2013) *Siyasi tedad safahat*, Bayhaqi, yayinevi Kabul.
- JOHNSON, Chris (1998) *Afghanıstn*, 2.Baskı, ,Oxfam Yayınevi, Mezarı sherif.
- KARİMİ Adul Şükür, (2010)*Talibanın Doğuşu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.Celalabat, Kırgızistan, Türk Dünyası İşletme Fakültesi,
- KASANİ, Seyit Mübeşşir, (2006) *Afganistan Der Du Nim Karn-i Ahir*, çev. Emini, Muhammed Kazim, Ceride-i Azad-i Meymene, Faryab, s. 9.
- KOLLEKTİF, (2001), **Afganistan, Taliban Ve Ladin**, Birey Yayıncılık, İstanbul,
- LANGLY, Andrew. (2006), **September 11 Attack on Amereca**, White Thomson Publishing, yayinevi Kabul.
- MAHKİKİ, Mehdi Akhtar (2012) *Jahani Şudan*, Bayh aki yayinevi, Kabul.
- OĞUZ, Esadullah, (2001) *Hedef Ülke Afganistan*, Doğan Kitapçılık yayinevi, İstanbul,

- POLAT, İrfan, (2006) *11 Eylül Terör Saldırıları ve Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan Müdahalesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, , Isparta, S. 90,
- RANANİ, Muhsin (2013) *İqtisadi Siyasi Munaqişei Atmi İran* Balhi yayınevi,
- SAAİE, Mohammad Aleem, (2009), *Afganistan'daki Siyasi Partilerin Tarihçesi*, sosyal Bilimler üniversitesi, Yüksek lisans tezi, İsparta,
- SELİM, Yavuz, (2004) *Afganistan Ve Dostum*, 4. Baskı, Hiler yayınevi, Ankara,
- ŞARUK, Bahrüddin (2009) *Tarih-i Türkistan-i Cünübi*, 1.baskı, Endişe-i Nev, Yayınevi, Tahran,
- ŞEHRANİ, İnayetullah (2010) *Tarihçe-i Akvam Der Afganistan*, Aydın Afganistan yayınevi . Kabil,
- TARDY, Thierry, (2004), *Peace Operations After 11 September*, Frank Cass, Kabul.
- TURAN, Farit, (2010) *11 Eylül sonrası Afganistan*, yayınlanmamış tezs, İktisat ve Girişimcilik üniversitesi, Celal abad Kırgızistan.
- YILMAZ, Aliye, , (2005) *Afganistan'da Kadının Sosyal Statüsü Ve Din Eğitimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta,s. 12.
- YÜCEORAK, S. Kamil, (2002) *Afganistan Türklerinin Son Durumu*, Türkler Ansk. Cilt 20., Ankara, Yeni Türkiye.

İnternet Kaynakları:

- 11 Septumbar mubariza ba tururizm, <http://www.hawzah.net/fa/article/articleview/89114> (Erişim Tarihi 24.08.2013).
- Afganistan Ülke Raporu, <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Ulke/Afganistan.pdf>, (Erişim tarihi, 2.08.2013)
- Afghanistan dar Masir tarih, http://moe.gov.af/Content/files/books/dr/G9_dr_His_tor_y.pdf (Erişim Tarihi 22.08.2013).

Afghanistan Opium Cultivation to rise in 2013. U.N.Report, <http://www.reuters.com/article/2013/04/15/us-afghanistan-opium-idUSBRE93E0OR20130415> (Erişim tarihi, 17.08.2013) .

Afghanistan Overview, <http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview>, (Erişim tarihi, 1.08.2013)

<http://www1.jamejamonline.ir/Media/pdfs/1389/04/31/100881069512.pdfv> (Erişim Tarihi 22.08.2013).

Ahزاب Siyasi Afghanistan ve igunagi Faaliyathay Aan, http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=127405, (Erişim Tarihi: 28.08.2013).

Ahزاب Siyasi Afghanistan, <http://www.afghanpaper.com/info/dolati/ahzab%20siasi.htm>, (Erişim Tarihi.26.08.2013).

Aşnai Ba nizam Siyasi va Sakhtar Hukumat Afghanistan, <http://andishajadid.blogfa.com/post/19>, (Erişim Tarihi 22.08.2013).

Aya hamlai 11 septembar jan dar afghanistanra tavjiya dad?, <http://www.bashgah.net/fa/content/show/47102> (Erişim Tarihi: 02.01.2013).

Az Bon Aval ta Bon duvum, <http://www.maihan.org/site/?p=4852> (Erişim Tarihi 22.08.2013).

Azadi Rasanaha, <http://www.darivoa.com/content/media-progress-irreversible-in-afghanistan/1693262.html> (Erişim tarihi, 20.07.2013).

Bir Türk Lideri Olan General Abdul Raşit Dostum, <http://www.turansam.org/makale.php?id=1373>, (Erişim Tarihi: 12.07.2013).

Da Afghanistan Bank Raporu, <http://www.centralbank.gov.af/pdf/FinStmnt20110320AfterAudit.pdf>, (Erişim tarihi, 4.08.2013)

Dah Sal Dah Konperans Baynelmileli, <http://www.dw.de>, (Erisim tarihi 22.08.2013).

Fayamat hayi 11 Septumbar Dar Afghanistan, <http://tkg.af/dari/report/political/9364> (Erişim Tarihi 23.08.2013).

FERST Kamil Ahzab Siyasi Afghanistan, http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2009/07/090718_a-af-election-political-parties.shtml, (Erişim Tarihi: 25.08.2013)

GUZARIŐ Muhtasar Dar Barayi Flan Stratejiki İktisadi, Vazarati Maliya, <http://mof.gov.af/Content/files/MOF%201389%20SUMMARY%20%20REPORT.pdf>, (Erişim tarihi, 1.08.2013)

Hamkari hayi İnkişafi Dar Afghanistan, http://mof.gov.af/Content/files/Development%20Cooperation%20Report%202010_DARI.pdf, (Erişim tarihi, 3.08.2013)

Hamlai gustarda darvasathamlayı 11 septumbar, <http://www.jamnews.ir/detail/News/144816> (Erişim Tarihi 25.08.2013).

<http://www.afdiplomacy.af/world/1105.html#.UheU8xs9IUI>, (Erişim Tarihi 20.08.2013)

<https://www.cia.gov/library/publications/additional-publications/devotion-to-duty/september-11-2001.html> (Erişim Tarihi 23.08.2013)

Hukuk Zan Dar Afghanistan, http://www.dailyafghanistan.com/remark_detail.php?post_id=127062, (Erişim Tarihi 08.05.2013).

Hukuk Zan Dar Aghanistan, <http://afghanhumanrights.com/women-rights>

İktisad Siyasi Afghanistan, <http://mof.gov.af/Content/files/MOF%201389%20SUMMARY%20%20REPORT.pdf>, (Erişim tarihi, 23.7.2013)

Kanun taşkil İntikhabat Dar Afghanistan <http://www.fefao.org/dari/>, (Erişim Tarihi 23.08.2013).

Maalumat Dar Barai İntikhabat, http://www.iec.org.af/public_html/Election%20Results%20Website/dari/dari.htm, (Erişim tarihi, 29.07.2013).

Masabaicharkhişidarrahburdisiyasi, <http://www.ariananet.com/modules.php?name=Artikel&file=print&sid=7154> (Erişim Tarihi, 22.08.2013).

Mavafiqat namai Bon dar mavrud taasis hukumat dar Afghanistan, <http://d-bedary.blogfa.com/post-297.aspx> (Erişim Tarihi 22.08.2013).

Mavkiati coğrafiyai Afghanistan, <http://www.avarah.blogfa.com/post-29.aspx> (Erişim Tarihi 19.08.2013)

- Muhammed Fehim Tinmes, “Bir Türk Lider Olan Org. Abdurreşid DOSTUM”, <http://www.turansam.org/makale.php?id=1373> (Erişim Tarihi: 25.07.2013)
- Nigah Guzari ba Ravabet Kharici Afghanistan, <http://ligan.mihanblog.com/post/195>, (Erişim tarihi, 27.08.2013).
- Nigahi Ba Siyasati Kharicai Afghanistan, <http://www.farhangistan.com/page.php?id=49&table=news>, (Erişim tarihi, 21.08.2013).
- Nigahi İcmali Dar Vaziat Kununi Afghanistan, <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/SAR/afghanistan/af-country-overview-may-13-dari.pdf>, (Erişim tarihi, 8.08.2013)
- Niru Hayi Amniyati Afghan Dar Barabari Taliban, <http://bokhdinews.af/news/13224> (Erişim Tarihi 08.08.2013).
- Parlamento Nedir?, <http://parlamento.nedir.com/#ixzz2ctC8H0U5> (Erişim tarihi, 20.07.2013).
- Pişine parlamen Dar Afghanistan, <http://www.daikondi.com/peshenah%20pa.htm> (Erişim Tarihi 22.08.2013).
- Pişinei parlamen Afghanistan, <http://www.goftaman.com/daten/fa/articles/part17/aman-mahasher-26-02-09.pdf>, (Erişim tarihi, 20.07.2013).
- Production of Opium by Afghans Is Up Again, http://www.nytimes.com/2013/04/16/world/asia/afghanistan-opium-production-increases-for-3rd-year.html?_r=0, (Erişim tarihi, 21.08.2013).
- Ravabet Siyasi ve Kharici Afghanistan, <http://ligan.mihanblog.com/post/195>, (Erişim tarihi, 29.08.2013).
- Sabiqai İntikhabat Dar Afghanistan, <http://mosharekat.wahdat.net/?num=70&id=84>, (Erişim tarihi, 19.07.2013).
- Safarat Khanahayi Afghanistan, <http://afghanembassies.com>, (Erişim tarihi, 29.08.2013).

Sait Vezerati Kharicai Afghanistan, <http://mfa.gov.af/fa/page/3883>, (Erişim tarihi, 21.08.2013).

Siyasati Kharici Afghanistan va çalışı Ravabeti Mantikavi, http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2012/12/121220_zs_afghan_foreign_policy.shtml

Siyasati Kharici Afghanistan, <http://mfa.gov.af/fa/page/3883>, (Erişim tarihi, 20. 08 . 2013).

Tarih İntikhabat, <http://www.iec.org.af/fa/vr-registration-fa/vr-regulation-fa>, (Erişim tarihi, 19.07.2013).

Uyuşturucu Yetiştirilmesi UNODC Raporu, http://www.unodc.org/documents/crop-monitoring/Afghanistan/ORAS_report_2013_phase12.pdf, (Erişim tarihi, 20.08.2013)

Vazarat Maliya Afghanistan, [http://mof.gov.af/Content/files/MOF%201ST%20Q%20PERFORMANCE%20REPORT%20DARI%201392\(1\).pdf](http://mof.gov.af/Content/files/MOF%201ST%20Q%20PERFORMANCE%20REPORT%20DARI%201392(1).pdf), (Erişim tarihi, 29.07.2013).

Vazarat Maliyayi Afghanistan, http://mof.gov.af/Content/files/Development%20Cooperation%20Report%202010_DARI.pdf, (Erişim tarihi, 4.08.2013).

Vaziat Fili İktisadi Afghanistan, <http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview>, (Erişim tarihi, 3.08.2013)

ÖZGEÇMİŞ

Ghulam Faroq Keskin, 7 Temmuz 1985 yılında Afganistan'ın Faryab İli'nin Peshtunkod ilçesinin Aşurbaba köyünde doğdu. İlkokulu özel dini Medrese'de tamamladı. Orta okulu Khurasan Lisesi'nde, Liseyi Ebu Müslim Khurasani lisesinde tamamladıktan sonra, 2005 yılında Kırgızistan'da Türk Dünyası Celal Abad İşletme Fakültesi'nin Uluslararası İlişkiler bölümünü kazandı. 2011 yılında mezun oldu. 2011 yılında Sakarya Üniversitesinde aynı bölümde (Uluslararası İlişkiler) Yüksek Lisansa başladı.